

IMDi-rapport 6-2009

Bruk av tolk i straffesakskjeden

Visjon

**Like muligheter og like levekår
i et flerkulturelt samfunn**

Illustrasjonsfoto forside: IMDI

Design: 07 Gruppen AS - 11.09

Opplag 4000

ISBN 978-82-92757-94-9 (trykk)

ISBN 978-82-92757-95-6 (pdf)

www.imdi.no/rapporter

Kjære leser

Rettsikkerhet og likeverd er grunnleggende prinsipper i en demokratisk stat – og begreper man gjerne forbinder med justissektoren. I praksis handler prinsippene om de garantier en borger har for en lovregulert, rimelig og rettferdig prosess i tilfeller der det er rettet anklager mot vedkommende for en forbrytelse. For at rettsikkerhet og likeverd skal være ivaretatt i saker der det foreligger en språkbarriere, er bruk av kvalifisert tolk helt nødvendig.

Denne rapporten gjengir resultatene av en undersøkelse om bruk av tolk blant ansatte i justissektoren, herunder i straffesakskjeden. Kjeden består av politi- og lensmannsetaten, påtalemyndigheten, domstolene og kriminalomsorgen.

Formålet med undersøkelsen har vært å kartlegge tolkebruken, og å øke bevisstheten om sammenhengen mellom nettopp rettsikkerhet, likeverd og kvalitet på tolkingen, blant de ansatte i straffesakskjeden og justissektoren.

Resultatene er innhentet dels gjennom en kvantitativ digital surveyundersøkelse, og dels gjennom fokusgruppeintervjuer med et utvalg av respondentene.

Det rettes en stor takk til alle som har tatt seg tid til å besvare undersøkelsen. Ikke minst vil vi takke de 13 personene som deltok i fokusgruppesamtalene i IMDi lokaler i Oslo.

Undersøkelsen har blitt til i tett samarbeid med Domstoladministrasjonen. Sentio Research AS har gjennomført den kvantitative datainnsamlingen. Rekrutteringen av deltakere til fokusgruppesamtalene, og gjennomføringen av disse er det IMDi som har stått for. Videre har IMDi analysert datamaterialet og utarbeidet denne rapporten.

God lesning!

Osmund Kaldheim
Direktør, Integrerings- og mangfoldsdirektoratet

Innhold

Kjære leser	1
Sammendrag	4
Få har stort behov for tolk	4
En tredjedel bruker tolk hver gang det er behov.....	4
Flere med opplæring bruker tolk	5
Vanskelig å skaffe tolk i akutsituasjoner.....	5
Bruk av barn som tolk	5
Manglende rutiner for å sjekke tolkens kvalifikasjoner.....	6
Manglende kunnskap om tolkens rolle	6
Uheldige konsekvenser.....	6
Summary	8
Few have great need to use interpreters	8
A third use an interpreter every time it is needed	9
More people with training use interpreters.....	9
Difficult to get hold of interpreters in acute situations	9
Using children as interpreters	10
Lack of procedures for checking interpreters' qualifications.....	10
Too little known about the role of the interpreter	10
Unfortunate consequences	11
1 Om undersøkelsen, utvalg og metode	12
Kort om tolking i offentlig sektor	12
Hvorfor er tolkebruk innenfor justissektoren interessant?	13
Kort om straffesakskjeden	14
Datainnsamling og metode	14
Fokusgrupper med aktører i straffesakskjeden	15
Begrepsavklaringer	15
2 Hvem har deltatt i undersøkelsen?	16
Arbeidssted	16
Utdanning	16
Erfaring fra justissektoren.....	17
Fartstid på nåværende arbeidssted.....	18
Kjønn.....	18
Hvor i landet arbeider respondentene?	18
Hvor mange av respondentene har innvandrerbakgrunn?	19
Opplæring i bruk av tolk	19
Erfaring med bruk av tolk	20
Oppsummering	21
3 Behov for tolk	22
Når er det behov for tolk?	22
Prioritering av ulike kriterier når behovet for tolk vurderes	24
Hvor stort er behovet for tolk?	26
Oppsummering	29

4 Bruk av tolk	30
Ansvar for å skaffe tolk.....	30
Frihet til å bestille tolk.....	30
Brukes tolk ved behov?	31
Brukes det tolk i tilstrekkelig grad?	34
I hvilken grad benyttes andre enn tolk i ulike situasjoner?	35
Oppsummering	36
5 Rutiner for bestilling og bruk av tolk	38
Hvilke rutiner finnes det på de ulike arbeidsstedene?	38
Hvor bestilles det tolk fra?	39
Hvilke vurderinger ligger til grunn ved bestilling av tolk?	40
Er det behov for klarere rutiner?	42
Oppsummering	42
6 Erfaringer med bruk av tolk	43
Hvordan forberedes tolken?	43
Hva gjør tolken?	43
Hva er tolkens ansvar?	45
Hva kjennetegner en god tolk?	46
Erfaring med uprofesjonelle tolker	46
Bør en og samme tolk følge en klient gjennom hele saken?	47
Oppsummering	48
7 Terskler for bruk av tolk	49
Viktige årsaker til at det ikke skaffes tolk	49
Andre personer som kan oversette, har vært til stede.....	50
Har overvurdert siktedes/domfeltes/innsattes/vitners norskkunnskaper	50
Økonomiske hensyn.....	50
Siktede/domfelte/innsatte/vitne eller familien deres vil helst ikke bruke tolk	51
Overordnede oppfordrer til å ikke bruke tolk så ofte	51
Andre årsaker	52
Oppsummering	52
8 Konsekvenser av manglende bruk av tolk	53
Negative konsekvenser av manglende tolkebruk	53
Hva kan gjøre det lettere å bruke tolk?	54
Oppsummering	55
Referanser	56

Sammendrag

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) er nasjonal fagmyndighet for tolking i offentlig sektor, og iverksetter tiltak som skal styrke tolkingens kvalitet samt øke tilgjengeligheten til kvalifiserte tolker. I samarbeid med relevante myndigheter gjennomfører IMDi årlige undersøkelser om bruk av tolk i deler av offentlig sektor. Målet med undersøkelsene er å skaffe gode indikatorer på tilstand, øke bevissthet om bruk av tolk, og gi et faglig fundert utgangspunkt for igangsetting av tiltak. IMDi har hittil gjennomført undersøkelser om bruk av tolk blant fastleger (2007) og i barnevernet (2008).

I 2009 har vi valgt å se nærmere på tolkebruk i justissektoren blant ansatte innenfor straffesakskjeden. Straffesakskjeden består av politi- og lensmannsetaten, påtalemyndigheten, domstolene og kriminalomsorgen.

Domstolloven sier eksplisitt at retten skal oppnevne en tolk dersom noen som skal delta i forhandlingen ikke snakker norsk. Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) har også bestemmelser som innebærer rettigheter for minoritetsspråklige og plikter for staten i straffesaker. Behov for tolk i andre deler av forvaltningen følger ellers av informasjons- og veiledningsplikten og plikten til å høre partene i saken, definert i forvaltningsloven.

Rettsikkerheten ved språkbarrierer avhenger ikke bare av at det benyttes tolk når det er behov, men også av at de tolkene som benyttes har nødvendige kvalifikasjoner. Ulike undersøkelser har tidligere vist at dårlig kvalitet på tolkingen eller manglende bruk av tolk i straffesakskjeden setter rettsikkerheten i fare.

Kartleggingen består av en kvantitativ surveyundersøkelse blant de aktuelle etatene innenfor straffesakskjeden, og fokusgruppeintervjuer blant personer som hadde

deltatt i den kvantitative undersøkelsen. Undersøkelsen ble sendt til samtlige dommere i landets ting- og lagmannsretter, samtlige statsadvokater og ansatte hos Riksadvokaten, samt et utvalg av private advokater og ansatte i politi- og lensmannsetaten og i kriminalomsorgen. Til sammen har 1029 personer svart på undersøkelsen. Funnene er oppsummert i avsnittene under.

Få har stort behov for tolk

Vi har sett på hvor stort behovet for tolk synes å være innenfor de ulike delene av rettsapparatet. Det er få som opplever å ha behov for tolk i en stor andel av sakene de arbeider med. Bare 14 prosent av de spurte vurderer at de har et stort behov for tolk. 86 prosent svarer at de opplevde behov for tolk i mindre enn halvparten av sakene.

Behovet varierer etter hvilke deler av straffesakskjeden man arbeider i. Ansatte innenfor kriminalomsorgen og påtalemyndigheten opplever oftere behov for tolk enn ansatte i de andre delene av straffesakskjeden.

Det er også store forskjeller i behovet for tolk etter hvor i landet man arbeider. 16 prosent av de spurte fra Oslo/Akershus oppgir å ha et stort behov for tolk. Fire ganger så mange av respondentene som arbeider innenfor Oslo/Akershus har et stort behov for tolk enn respondenter som arbeider utenfor Oslo/Akershus.

En tredjedel bruker tolk hver gang det er behov

Et viktig spørsmål i undersøkelsen er i hvilken grad det faktisk brukes tolk i de tilfellene der det foreligger en språkbarriere. Nær en tredjedel svarer at de bruker tolk i alle tilfeller der det har vært behov. Drøye én av ti svarer at de ikke har brukt tolk i noen av tilfellene der det har vært et behov.

Det er stor forskjell på grad av tolkebruk innenfor de ulike delene av straffesaks-

kjeden. Andelen som bruker tolk ved behov, er desidert størst innenfor domstolene og lavest innenfor kriminalomsorgen. Innenfor domstolene svarer 94,2 % at de har brukt tolk i en stor andel eller i alle sakene der det var behov for tolk. Innenfor kriminalomsorgen er det bare 33,9 % som svarer det samme.

Det er også størst andel innenfor domstolene og påtalemyndigheten som oppgir at det aldri har skjedd at de har unnlatt å skaffe tolk ved behov. Det er i tillegg størst andel som mener det brukes tolk i tilstrekkelig grad ved sitt arbeidssted innenfor domstolene, mens andelen er lavest innenfor kriminalomsorgen. Domstollovens bestemmelse om bruk av tolk har sannsynligvis en betydning for at domstolene har en mer konsekvent bruk av tolk enn de andre arbeidsstedene.

Et flertall av de spurte, 61 prosent, mener at det brukes tolk akkurat så ofte som det er behov for det ved sitt arbeidssted. Blant respondentene fra påtalemyndigheten er det også en ikke ubetydelig andel på 8 prosent som oppgir at de opplever at det benyttes tolk oftere enn det egentlig er behov for. 17 prosent mener det brukes tolk for sjelden.

Flere med opplæring bruker tolk

De færreste har fått noen konkret opplæring i bruk av tolk, og det synes å være et uttalt behov for mer opplæring hos mange som arbeider innenfor straffesakskjeden. Det er størst andel som har fått en eller annen form for opplæring blant de som arbeider i domstolene, mens det er minst andel blant de som arbeider som private advokater.

Blant de som har fått én eller flere former for opplæring i bruk av tolk, er det en større andel som bruker tolk ved behov enn blant de som ikke har fått opplæring.

Én av fire mener mer opplæring ville gjort det lettere å bruke tolk. Dette var også tema i fokusgruppene der flesteparten etterspurte mer og grundigere opplæring.

Vanskelig å skaffe tolk i akuttsituasjoner

Den viktigste årsaken til at tolk ikke benyttes ved behov, oppgis å være at det er vanskelig å skaffe tolk i akuttsituasjoner. Det er nærliggende å tro at det her dreier seg om ikke planlagte samtaler, som for eksempel anmeldelser.

Svaret kan også ha sammenheng med dårlig tilgjengelighet av tolker på enkelte språk. Nesten halvparten av respondentene opplever at det er vanskeligere å få tak i tolketjenester på visse språk enn andre. Blant de språkene som nevnes som vanskelig tilgjengelig av flest, er arabisk, litauisk, albansk, aceh og romani.

Andre årsaker til at det ikke har blitt bestilt tolk til tross for behov, er at andre som kan oversette, har vært til stede. Dette er særlig utbredt innenfor kriminalomsorgen, men det forekommer også innenfor de andre fasene i straffesakskjeden. Det er også slik at enkelte overvurderer siktedes/domfeltes/innsattes eller vitnes norskkunnskaper, og at de dermed ikke har bestilt tolk.

Bare 31 personer oppgir økonomiske hensyn som årsak til at det ikke bestilles tolk ved behov. Det er likevel verdt å merke seg at om lag samtlige av de som svarer dette enten jobber innenfor politi- og lensmannsetaten eller kriminalomsorgen.

Det er også flere innenfor kriminalomsorgen enn ved de andre arbeidsstedene som svarer at leder oppfordrer til å begrense tolkebruken. Totalt er det svært få som mener dette gjenspeiler virkeligheten. Over tre fjerdedeler mener leder overlater til den ansatte å avgjøre om det skal benyttes tolk i en gitt situasjon.

Bruk av barn som tolk

Undersøkelsen viser at det ikke er veldig utbredt at andre enn tolk benyttes til å oversette, og i særdeleshet er det sjelden at barn benyttes i de ulike situasjonene. Ett unntak er ved anmeldelser. En fjerdedel av de spurte mener at andre enn tolk ofte

eller svært ofte benyttes til å oversette ved anmeldelser. I slike situasjoner skjer det dessuten også at barn benyttes til å oversette.

Mellom 5 og 10 prosent av utvalget mener også at det svært ofte eller ofte forekommer at andre enn tolk oversetter ved siktelse, under soning, ved forkynning, ved samtale med forsvarer og under forhør. Det er imidlertid svært få som mener dette forekommer ved varetektsfengsling, under hovedforhandlinger og under domsavsigelse.

Manglende rutiner for å sjekke tolkens kvalifikasjoner

Over halvparten av respondentene svarer at det finnes rutiner for både bestilling av tolk og hvor det bestilles tolk fra. Nesten 80 prosent har rutiner for hvem som betaler for at det benyttes tolk i en gitt situasjon. Bare en fjerdedel av utvalget oppgir imidlertid at de har rutiner for å sjekke tolkens kvalifikasjoner på sitt arbeidssted.

Domstolene har i større grad et rutinemessig forhold til bestilling og bruk av tolk enn de andre arbeidsstedene, men også her mangler det rutiner for kvalitetssikring av tolkingen. Nærmere to tredjedeler av respondentene innenfor domstolene svarer at de ikke har faste rutiner for å sjekke tolkenes kvalifikasjoner.

Til tross for at få har klare rutiner for å sjekke tolkens kvalifikasjoner, svarer over halvparten at de ville vektlagt formelle tolkefaglige kvalifikasjoner dersom de skulle bestilt tolk i morgen.

Fire av ti svarer at de ser behovet for klarere rutiner for bruk og bestilling av tolk på sitt arbeidssted. Særlig er det en stor andel av de ansatte innenfor kriminalomsorgen som opplever et slikt behov. Behovet er størst blant de som per i dag ikke har rutiner, men også de som har rutiner fra før, ønsker at disse skal blir klarere.

I fokusgruppene var det mange som mente at rutinene de følger er uformelle, og flere etterlyste tydeligere retningslinjer for bruk og bestilling av tolk.

Manglende kunnskap om tolkens rolle

Tolkens yrkesetikk bygger på individets rett til å uttrykke seg fritt uten innblanding. For å sikre denne retten er det viktig at tolken kun tolker det som blir sagt uten å endre, legge til eller trekke fra noe av innholdet. Vi spurte derfor respondentene om de hadde opplevd at tolken hadde bidratt i samtalen utover det å tolke.

En tredjedel har opplevd at tolken viser til kulturelle forskjeller, en tredjedel har opplevd at tolken har gitt tilleggsinformasjon, mens litt over én av ti har opplevd enten at tolken har blandet seg i saken, og/eller at tolken har inntatt en trøstefunksjon.

Det er verdt å merke seg at nesten halvparten synes det er greit at tolken gir tilleggsinformasjon, og en tredjedel mener det er i orden at tolken viser til kulturelle forskjeller. Det er imidlertid bare 4 prosent som synes at tolken kan innta en trøstefunksjon, og det er bare 0,5 prosent som aksepterer at tolken blander seg i saken.

Til tross for at det er flere som har opplevd at tolken har gått lenger enn det de synes er akseptabelt, er det bare én av ti i utvalget som har opplevd at tolkens manglende ferdigheter har gjort det vanskelig å gjennomføre et møte, et avhør eller en rettssak. Mange gir imidlertid uttrykk for at de har hatt en rekke negative erfaringer med bruk av tolk.

Uheldige konsekvenser

Det er stor enighet blant respondentene, på tvers av arbeidssteder, om at det å ikke bruke tolk ved behov kan ha mange uheldige konsekvenser. Et stort flertall mente at konsekvensene kan bli at saker ikke blir tilstrekkelig opplyst, at rettsikkerheten svekkes, at de involverte i en sak samarbeider dårlig, og at mulig-

hetene for å gjøre en faglig forsvarlig jobb svekkes.

Også i fokusgruppene kom det frem at tolkebruk innenfor rettsvesenet er særdeles viktig, både for å ivareta tiltaltes rettsikkerhet og for å skape trygghet. Flere

poengterte betydningen av å bruke tolk i alle ledd i straffesakskjeden, slik at sakene ikke vokste seg større enn nødvendig. Det ble også påpekt at det kan få store økonomiske konsekvenser dersom hele prosessen må gjøres på nytt på grunn av manglende tolkebruk.

Summary

The Norwegian Directorate of Integration and Diversity (IMDi) is the national authority for interpretation in the public sector and implements measures to improve the quality of interpretation and increase the availability of qualified interpreters. In collaboration with relevant authorities, IMDi carries out annual surveys on the use of interpreters in areas of the public sector. The objective of the surveys is to obtain a good indication of the situation, increase awareness about the use of interpreters and to obtain an informed basis on which to implement measures. So far, IMDi has carried out surveys on the use of interpreters among primary doctors (2007) and in the child welfare service (2008).

In 2009, we have decided to examine the use of interpreters in the legal sector among employees working in the criminal proceedings chain. The criminal proceedings chain consists of the Norwegian Police Service, the Norwegian Prosecuting Authority, the Courts of Justice and the Norwegian Correctional Services.

The Act relating to the courts of justice explicitly states that the court shall appoint an interpreter if any of the participants in the proceedings does not speak Norwegian. The European Court of Human Rights (ECHR) also has provisions stipulating the rights of those who speak minority languages and the obligations of the state in criminal cases. The need for interpreters in other areas of public administration is regulated by the information and guidance obligation and the obligation to interview parties in a case, as defined in the Public Administration Act.

The extent to which language barriers pose an obstacle to the principle of due process protection depends not only on interpreters being used when necessary, but also on the interpreters having the necessary qualifications. A number of different surveys have

previously indicated that poor-quality interpretation or interpreters not being used in the criminal proceedings chain jeopardises due process protection.

The survey consists of a quantitative survey among the relevant agencies in the criminal proceedings chain and focus group interviews with people who have participated in the quantitative survey. The survey will be sent to all the judges sitting in Norwegian district courts and courts of appeal, all public prosecutors and employees of the Director General of Public Prosecutions, and a sample of private advocates and employees of the Norwegian Police Service and the Norwegian Correctional Services. A total of 1,029 people have responded to the survey. The finds are summarised in the sections below.

Few have great need to use interpreters

We have examined how great the need for interpreters is in different parts of the legal system. Few people feel that they require interpreters in a large percentage of the cases they work on. Only 14 per cent of those asked said that they had a great need to use interpreters. Eighty-six per cent said that they felt they needed to use an interpreter in under half of the cases they worked on.

The need varies depending on which part of the criminal proceedings chain a person works in. Employees of the correctional services and the prosecuting authority feel the need to use an interpreter more often than employees in the other parts of the criminal proceedings chain.

There are also great differences in the need to use an interpreter depending on where in Norway a person works. Sixteen per cent of those asked from Oslo/Akerhus state that they have a great need to use interpreters. Four times as many of the respondents

working in Oslo/Akerhus have a great need to use interpreters than respondents working outside Oslo/Akerhus.

A third use an interpreter every time it is needed

One important question in the survey is to what extent an interpreter is actually used when a language barrier exists. Almost a third respond that they use an interpreter every time one is needed. Roughly one in ten responded that they have never used an interpreter when one has been needed.

There is a great difference in the extent to which interpreters are used in the different parts of the criminal proceedings chain. The proportion that uses an interpreter when one is needed is by far highest in the courts and lowest in the correctional services. In the courts, 94.2 per cent respond that they have used interpreters in a large proportion of cases or in every case where an interpreter has been needed. Only 33.9 per cent of correctional services employees responded similarly.

The largest proportion to state that they have never failed to use an interpreter when one has been needed is also employees of the courts and the prosecuting authority. The highest proportion of respondents who feel that interpreters are used to an adequate extent in their workplace work in the courts, while the proportion is lowest in the correctional services. The Act relating to the Courts of Justice's provisions on the use of interpreters is probably significant to the fact that the courts use interpreters more consistently than the other workplaces.

A majority of those asked (61 per cent) felt that interpreters were used as often as necessary at their workplace. Among the prosecuting authority respondents, a rather significant proportion of eight per cent stated that they felt that interpreters were used more often than was actually necessary. Seventeen per cent feel that interpreters are not used often enough.

More people with training use interpreters

Very few people have received any form of actual training in the use of interpreters, and many of the employees working in the criminal proceedings chain clearly need more training. The greatest proportion of respondents to have received some form of training work in the courts, while the lowest proportion work as private advocates.

A greater proportion of the respondents who have received some form of training in the use of interpreters use interpreters when they are needed compared with those who have not received any training.

One in four believes that more training would make it easier to use interpreters. This was also an issue in the focus groups, where the majority called for more and thorough training.

Difficult to get hold of interpreters in acute situations

The most important reason stated for not using an interpreter when one is needed is that it is difficult to get hold of interpreters in acute situations. It is natural to imagine that this is the case in unplanned interviews, such as when a formal complaint is made.

The response may also be linked to the low availability of interpreters in certain languages. Almost half of the respondents feel that it is more difficult to get hold of interpreters in some languages than in others. Arabic, Lithuanian, Albanian, Aceh and Romany are some of the languages that most mention as being difficult to get hold of.

Another reason stated for not using an interpreter when one is needed is that other people present have been able to translate. This is particularly prevalent in the correctional services, but it also occurs at other stages in the criminal proceedings chain.

It is also the case that some people overestimate the Norwegian language skills of

the accused/convicted/imprisoned person or witness, and that they have therefore not organised an interpreter.

Only 31 people state financial considerations as being the reason that interpreters are not used when they are needed. It is still worth noting that almost everyone who gave this response either works in the police service or correctional services.

More correctional services employees than any of the other respondents state that they are encouraged by managers to limit their use of interpreters. In total, very few feel that this reflects reality. More than three quarters of the respondents say that their managers leave it up to employees to decide whether an interpreter is needed in a given situation.

Using children as interpreters

The survey shows that the practice of using others than an interpreter to translate is not very widespread, and children in particular are rarely used in the different situations. One exception is in the case of formal complaints. A quarter of those asked stated that using others to interpret instead of an interpreter happens often or very often in the case of formal complaints. In this type of situation, children are also sometimes used to translate.

Between five and ten per cent of the sample also believe that other people than an interpreter translate very often or often when persons are charged, while they are serving a sentence, when notice is served, during discussion with their defence counsel and during questioning. However, very few feel that this is the case when people are imprisoned on remand, during main hearings and when judgment is pronounced.

Lack of procedures for checking interpreters' qualifications

More than half of the respondents say that there are procedures for both booking interpreters and where they are to be

booked from. Almost 80 per cent have procedures for who pays for interpreters being used in given situations. Only a quarter of the sample, however, state that they have procedures for checking interpreters' qualifications at their workplace.

The courts have more standard procedures for booking interpreters than the other places of work, but they too lack procedures for quality assurance of interpreters. Almost two thirds of the respondents who work in the courts stated that they had no standard procedures for checking interpreters' qualifications.

Although few respondents had clear procedures for checking interpreters' qualifications, more than half said that they would give emphasis to formal interpretation qualifications if they were to book an interpreter the next day.

Four in ten said that they saw the need to have clearer procedures for using and booking interpreters at their workplace. A particularly large proportion of correctional services employees experienced such a need. The need is greatest among those who do not currently have procedures, but also those who already have procedures in place would like these to be clearer.

Many people in the focus groups felt that the procedures they followed were informal, and several of them called for clearer guidelines on using and booking interpreters.

Too little known about the role of the interpreter

An interpreter's professional code of ethics is based on an individual's right to express themselves freely without interference. In order to secure this right, it is important that the interpreter only interprets what is said without adding anything or leaving anything out. We asked the respondents whether they had experienced that the interpreter had contributed anything to the discussion apart from interpreting.

A third had experienced that the interpreter had made reference to cultural differences, a third had experienced that the interpreter had provided additional information, while just over one in ten had experienced that the interpreter had interfered in the case, and/or that the interpreter had taken on a consoling function.

It is worth noting that almost half of the respondents think it is OK that the interpreter provides additional information, and a third think it is OK that the interpreter makes reference to cultural differences. However, only four per cent think that the interpreter can take on a consoling function, and that only 0.5 per cent accept that the interpreter interferes in the case.

Despite many people experiencing that the interpreter has gone further than they find acceptable, only one in ten of the sample has experienced that an interpreter's lack of skill has made it difficult to carry out a meeting, an interview or a court case. However, many of them express that they have had several negative experiences using interpreters.

Unfortunate consequences

There is widespread agreement among the respondents, across the workplaces, that not using an interpreter can have many unfortunate consequences. A large majority stated that the consequences may be that cases are not sufficiently elucidated, that due process protection is diminished, that the involved parties in a case cooperate poorly and that the opportunity to do a professionally adequate job is reduced.

The focus groups also gave voice to the fact that the use of interpreters in the legal system is exceptionally important, both in ensuring due process protection for the accused and confidence in the system. Several of them highlighted the importance of using interpreters in all links of the criminal proceedings chain, so that cases did not become bigger than necessary. It was also pointed out that there may be major financial consequences if the entire process must be repeated because an interpreter was not used the first time.

1 Om undersøkelsen, utvalg og metode

IMDi er nasjonal fagmyndighet for tolking i offentlig sektor og arbeider med en rekke tiltak for å ivareta og styrke tolkingens kvalitet. Det overordnede målet for IMDi arbeid på tolkefeltet er at likeverd og rettssikkerhet ikke skal svekkes ved språkbarrierer.

IMDi arbeider for å bevisstgjøre offentlige tolkebrukere om sammenhengen mellom tolkingens kvalitet og den enkeltes rettssikkerhet. Som et viktig ledd i dette arbeidet har IMDi gjennomført flere kartlegginger av bruk av tolk innenfor ulike deler av offentlig sektor. I 2006 ble tolkebruken blant fastleger kartlagt. Undersøkelsen viste blant annet at legene opplever tilgangen på tolk som god, men at kvaliteten blant tolkene varierer. Undersøkelsen viste også at selv om fastlegene foretrekker å bruke profesjonell tolk, er det utstrakt å bruke familie-medlemmer og andre personer i pasientens miljø til å tolke. Undersøkelsen er oppsummert i IMDi-rapport 6-2007 *Fastleger og tolketjenester*.

I 2007 ble tolkebruken blant ansatte i kommunale, private og statlige/kommunale barnevernsinstitusjoner kartlagt. Undersøkelsen viste generell mangel på rutiner for kvalitetssikring av tolkingen i barnevernet. Undersøkelsen viste også at manglende kunnskap om tolkens rolle kan føre til feil bruk av tolk. Undersøkelsen er oppsummert i IMDi-rapport 5-2008 *Bruk av tolk i barnevernet*.

I 2008 har IMDi valgt å se nærmere på tolkebruken i justissektoren, blant ansatte innenfor straffesaksjeden. Målgruppen for undersøkelsen er politi- og lensmannsetaten, påtalemyndigheten, domstolene og kriminalomsorgen.

Kort om tolking i offentlig sektor

Tolking og tolkingens kvalitet er av avgjørende betydning for at tjenesteapparatet skal kunne yte likeverdige tjenester til alle. For å imøtekomme den rettspålagte informasjons- og veiledningsplikten har det offentlige ansvar for å tilkalle tolk i saker der det foreligger en språkbarriere. Tolking bør derfor forstås som en integrert del av tjenesteytingen.

Det kan være vanskelig å bedømme kvaliteten på tolketjenestene. Derfor er det viktig at det offentlige etterspør tolker med dokumenterte kvalifikasjoner.

I 2007 ble det etablert et permanent tolkeutdanningstilbud ved Høgskolen i Oslo (HiO). Så langt har i underkant av 250 tolker i 45 språk gjennomført grunnmodulen i tolking i offentlig sektor. Fra 2009 fikk tolker med gjennomført grunnutdanning tilbud om påbyggingsmodul i retts- og nemndsmøter. HiO arbeider for at tolkeutdanningen skal bli til en bachelorgrad.

IMDi anbefaler at man så langt det er mulig, benytter tolker med tolkeutdanning og/eller statsautorisasjon. Som et ledd i arbeidet med å øke tilgangen til kvalifiserte tolker, ble Nasjonalt tolkeregister opprettet i 2005. Registeret gir oversikt over praktiserende tolkers kvalifikasjoner og er tilgjengelig for alle på www.tolkeportalen.no. Per i dag har registeret over 1000 tolker fordelt på nærmere 70 språk. IMDi anbefaler at Nasjonalt tolkeregister inngår i bestillingsrutinene til alle offentlige tolkebrukere.

Alle tolker som er oppført i Nasjonalt tolke-register, er forpliktet til å følge de yrkes-etiske bestemmelsene i *Retningslinjer for god tolkeskikk*¹. Tolkenes yrkesetikker tar blant annet utgangspunkt i den europeiske menneskerettighetskonvensjonen og personens rett til å kunne ytre seg på et selvstendig grunnlag og med egne ord. Målet for en tolket samtale er derfor at den skal være så lik en vanlig samtale som mulig. Det betyr blant annet at tolken skal være upartisk i tolkesituasjonen, ikke la egne holdninger påvirke tolkingen, og ikke påta seg andre oppgaver i forbindelse med tolkingen. Den direkte kommunikasjonen med brukeren er minst like viktig i en tolket samtale. Dersom fagpersonen har behov for oppklaringer, skal hun spørre brukeren direkte om dette, ikke tolken. Tolken skal ikke komme med informasjon eller forklaringer utover det brukeren kommuniserer, for eksempel ut fra såkalte kulturelle forskjeller. Ved å trekke tolken inn i samtalen vil man bidra både til å umyndiggjøre brukeren og å undergrave den offentlige personens fagansvar.

Å tolke er en krevende oppgave, og tolken må få mulighet til å konsentrere seg om å tolke. God tolking er en forutsetning for en individuell og direkte kommunikasjon med brukeren.

Hvorfor er tolkebruk innenfor justissektoren interessant?

Rettsikkerhet er et sentralt begrep i en demokratisk stat, og det innebærer blant annet at den offentlige makt blir utøvd med hjemmel i lov, og at det finnes konstitusjonelle garantier som setter grenser for statens maktbruk. Begrepet blir ofte knyttet til justissektoren og er en del av det mer omfattende rettsvernet som tilkommer alle borgere i en stat der lovgivningen også beskytter den enkeltes rettigheter mot inn-grep fra andre borgere og fra staten. Mens rettsvern viser til den allmenne beskyttelsen

som lovverket gir borgerne i forskjellige sammenhenger, handler rettsikkerhet i rettsvesenet mer spesifikt om de garantiene som borgeren har for en lovregulert, rimelig og rettferdig prosess, i de tilfellene der det rettes anklager mot ham/henne for en forbrytelse.

Gjennom Grunnloven er Norge forpliktet til å respektere og sikre menneskerettighetene. Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) har bestemmelser som innebærer rettigheter for minoritetsspråklige og plikter for staten i straffesaker. Blant annet er retten til rettferdig rettergang (artikkel 6) og retten til tilstrekkelig tid og anledning til å forberede sitt forsvar (artikkel 5) sentrale. Også domstolloven av 1915 sier eksplisitt at «skal nogen som ikke kan norsk ta del i forhandlingen, så brukes en tolk som retten har opnævnt eller godkjendt» (§ 135).

Bruk av tolk innenfor justissektoren er viktig for å sikre at alle involverte parter i en sak får all nødvendig informasjon og opplysninger som angår saken. Manglende tilrettelegging av informasjon vil være i strid med informasjons- og veiledningsplikten og kan i ytterste konsekvens føre til justismord. Forskning som er gjort på feltet, bekrefter at dette forekommer i det norske rettsapparatet. I rapporten *Kommunikasjon og rettsikkerhet* (Andenæs mfl., 2000) kommer det frem at dårlig kvalitet på tolkingen i norske rettssaler er en sentral årsak til både feilaktige domfellelser og frifinnelser. Dårlig kvalitet på tolkingen ble i vesentlig grad forklart med manglende tolkefaglige kvalifikasjoner hos tolkene, samt liten eller manglende kunnskap om tolkens rolle hos tolkebrukerne. I avhandlingen *Flerspråklig kommunikasjon i rettssalen* (Nilsen, 2005), som er en kasusstudie av en flerspråklig rettsforhandling, er konklusjonen den samme. Dårlig kvalitet på tolkingen eller manglende bruk av tolk setter imidlertid ikke bare rettsikkerheten i fare, men er også brudd på menneskerettighetene (EMK), som Norge er forpliktet til å respektere og sikre gjennom Grunnloven.

¹ Retningslinjer for god tolkeskikk ble utarbeidet i 1997. Bestemmelsene ble i utgangspunktet laget for statsautoriserte tolker, men er også gjeldende for alle som er oppført i Nasjonalt tolkeregister. Retningslinjene finnes på www.tolkeportalen.no.

I 2005 satte Justisdepartementet ned en arbeidsgruppe som skulle gå gjennom regler og praksis for bruk av tolk i norsk straffeprosess. Arbeidsgruppens forslag til tiltak for å styrke, forbedre og effektivisere regelverk og praksis – for å forbedre det enkelte individs rettssikkerhet – kommer frem i rapporten *Rett til tolk* (Justis- og politidepartementet, 2005). Rapporten har vært på høring og er under behandling i Justis- og politidepartementet.

Kort om straffesakskjeden

Straffesakskjeden består av politi- og lensmannsetaten, påtalemyndigheten, domstolene og kriminalomsorgen. Kjeden sikrer at kriminalitet etterforskes, påtales og pådømmes, og at dommen gjennomføres slik retten har bestemt.

En straffesak starter enten på grunnlag av politiets egen virksomhet eller etter en anmeldelse fra andre. Formålet med politiets etterforskning er å gi påtalemyndigheten grunnlag for å avgjøre hvorvidt et straffbart forhold har funnet sted, hvem som eventuelt er gjerningsmann samt påtalemessig avgjørelse.

Politi- og lensmannsetaten består av Politidirektoratet, 27 politidistrikter og politiets syv særorganer². Påtalemyndigheten består av politiadvokatene, statsadvokatene og Riksadvokaten, og er den instansen som leder etterforskningen i straffesaker og avgjør påtalespørsmålet. Underveis kan påtalemyndigheten ta ut siktelse, beslutte ransaking, pågripelse, begjære varetektsfengsling og så videre. Påtalemyndigheten kan beslutte å henlegge saken, kan ilegge forelegg eller påtaleunntatelse, eller kan beslutte at det skal reises tiltale for domstolene.

Domstolene består av tingrett, lagmannsrett og høyesterett. Tingretten behandler alle saker i første instans. I straffesaker behandler også tingretten påtalemyndighetens krav om varetektsfengsling, og andre inngrep som politiet ønsker å benytte under etterforskning av en sak.

Lagmannsrett er ankeinstans, og dermed andre nivå i det norske domstolssystemet. En lagmannsrett skal være helt uavhengig og overhodet ikke påvirket av en forutgående domfellelse i en lavere instans. Høyesterett er øverste og siste ankeinstans.

Siste ledd i straffesakskjeden er kriminalomsorgen, som er ansvarlig for å gjennomføre varetektsfengsling og straffereaksjoner. Kriminalomsorgen er organisert i tre nivåer: Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF), seks regionadministrasjoner og de lokale fengslene og friomsorgskontorene. Justisdepartementet er overordnet KSF.

Datainnsamling og metode

Kvantitativ surveyundersøkelse

Spørsmålene i den kvantitative surveyundersøkelsen er utarbeidet av IMDi, i samarbeid med Domstoladministrasjonen (DA). Sentio Research As har utarbeidet det elektroniske spørreskjemaet og har vært ansvarlig for både innhenting av e-postadresser og gjennomføring av den kvantitative datainnsamlingen. Datainnsamlingen ble foretatt høsten 2008.

Undersøkelsen ble sendt til samtlige dommere og dommerfullmektige i landets ting- og lagmannsretter. Av til sammen 682 dommere var det 280 som svarte. Dette gir en svarprosent på 41.

Høyesterettsdommere er ikke omfattet av denne undersøkelsen, siden tiltalte ikke forklarer seg personlig i høyesterett, og det dermed ikke er relevant med bruk av tolk.

Utvalget av private advokater ble foretatt på bakgrunn av Domstoladministrasjonens oversikt over faste forsvarere tilknyttet

² De syv særorganene er Kripos, Økokrim, Utrykningspolitiet, Politiets utlendingsenhet, Politiets data- og materieltjeneste, Politihøgskolen og Politiets sikkerhetstjeneste.

landets lagdømmer og tingretter. Av 155 som fikk tilsendt undersøkelsen, var det 46 som svarte – noe som gir en svarprosent på 30.

Påtalemyndigheten omfatter politiadvokater, statsadvokater og Riksadvokaten. Undersøkelsen ble sendt til samtlige statsadvokater og ansatte hos Riksadvokaten, til sammen 168. 89 svarte, noe som gir en svarprosent på 53.

Når det gjelder ansatte i politi- og lensmannsetaten, ble det gjort et tilfeldig utvalg på bakgrunn av e-postadresser til samtlige ansatte i etaten. Undersøkelsen ble sendt til 1908 personer. 470 av disse svarte på undersøkelsen. Dette tilsvarer en svarprosent på 25. Når det gjelder politiadvokatene, tilhører de påtalemyndigheten og er underlagt Riksadvokaten og statsadvokaten, men praktisk og administrativt er politiadvokatene ansatt i politiet. Politiadvokater som har svart på undersøkelsen, faller derfor inn under kategorien politi- og lensmannsetat, og ikke påtalemyndighet når det gjelder arbeidssted.

Sentio fikk ikke tak i e-postadressene til de enkelte ansatte i kriminalomsorgen. I samråd med regiondirektørene ble undersøkelsen i stedet sendt direkte til de ulike fengslene og friomsorgskontorene – eller den ble distribuert til underliggende fengsler og friomsorgskontorer via de seks regionadministrasjonene. Fra kriminalomsorgen fikk vi inn 122 svar, men fordi vi mangler oversikt over antall ansatte og hvor mange som fikk undersøkelsen, kan vi ikke angi svarprosent her.

Fokusgrupper med aktører i straffesakskjeden

I løpet av november 2008 gjennomførte IMDi to fokusgrupper med til sammen 13 ansatte fra straffesakskjeden. Deltakerne hadde selv krysset av i spørreskjemaet under den kvantitative surveyundersøkelsen om at de ønsket å delta i fokusgruppeintervju. IMDi sto for rekrutteringen og ledet også samtalegruppene.

Den første fokusgruppen besto av syv personer: én politiadvokat, to tingrettsdommere, én lagrettsdommer, én politibetjent, én privat advokat og én fra kriminalomsorgen. Den andre gruppen besto av seks personer; to tingrettsdommere, to lagrettsdommere, én fra påtalemyndighetene og én fra kriminalomsorgen.

Deltakerne kom fra ulike deler av landet, og fordelingen mellom kvinner og menn var jevn. Alle deltakerne hadde erfaring med bruk av tolk, om enn i varierende grad.

Begge fokusgruppene varte i to timer og fant sted i IMDis lokaler i Oslo. Samtalene tok utgangspunkt i en temaguide som var laget på forhånd. Fokusgrupper kan gi utdypende og detaljert informasjon, og gjør det mulig å gå nærmere inn på interessante og overraskende funn fra den kvantitative undersøkelsen.

Begrepsavklaringer

I straffesakskjeden vil den minoritetspråklige bli omtalt ulikt avhengig av hvor i straffesaksprosessen han eller hun befinner seg. I etterforskningsfasen er vedkommende siktet, etter dom er han eller hun domfelt, mens under soning omtales vedkommende som *innsatt*. I tillegg er også vitne en aktør som kan ha behov for tolk. I spørreundersøkelsen og videre i denne rapporten benyttes alle betegnelsene siktede/domfelte/innsatte/vitne.

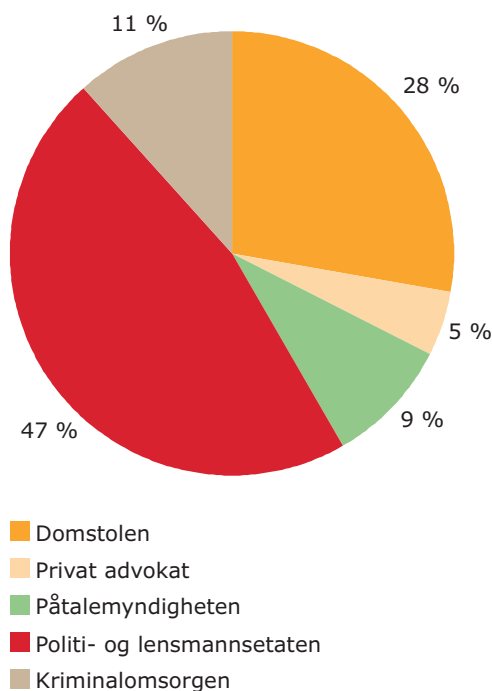
2 Hvem har deltatt i undersøkelsen?

I dette kapittelet skal vi gi en kort presentasjon av respondentene i undersøkelsen. Vi skal se nærmere på kjennetegn som vi anser som sentrale for hvordan den enkelte forholder seg til bruk av tolk, og som derfor vil være viktige i gjennomgangen og analysen av resultatene av undersøkelsen. Vi vil se på hvor i straffesakskjeden respondente arbeider, hvor lenge de har arbeidet der, og hvilken stillingstittel de har. Vi vil også se på kjønnsfordeling og ansiennitet. Til sist vil vi se på hvilken opplæring respondentene har fått i bruk av tolk, og hvor mye erfaring de har som brukere av tolk.

Arbeidssted

Målet med undersøkelsen har vært å kartlegge bruk av tolk innenfor ulike deler av straffesakskjeden i justissektoren. Utvalget i undersøkelsen er fordelt på en rekke ulike arbeidsplasser og utgjør dermed en svært sammensatt målgruppe med ulike arbeidsoppgaver. I figur 2.1 har vi delt inn utvalget i fem grupper etter hvor i straffesakskjeden

Figur 2.1 Andel respondenter som arbeider innenfor fem definerte deler av straffesakskjeden, tall i prosent (N = 1010)

de arbeider. Figuren viser at rundt halvparten av de som deltok i spørreundersøkelsen, arbeider innenfor politi- og lensmannsetaten, mens en tredjedel arbeider innenfor domstolene.³ Rundt 10 prosent arbeider innenfor henholdsvis kriminalomsorgen og påtalemyndigheten, og ca. 5 prosent arbeider som privat advokat.

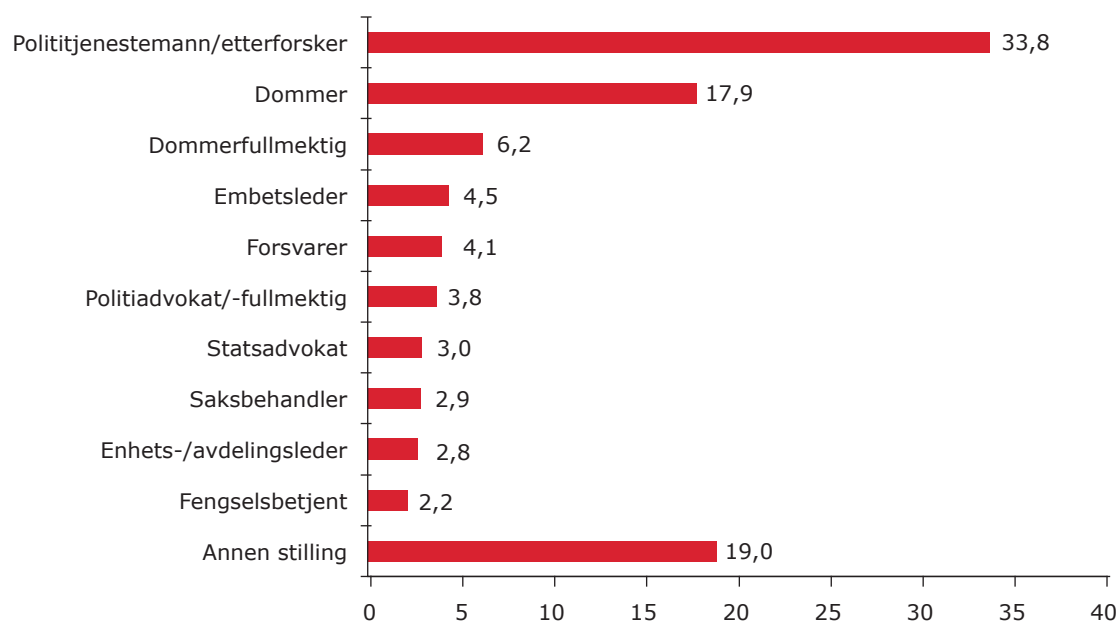
Hvilken stilling den enkelte har på sitt arbeidssted, vil kunne ha betydning for hvilken erfaring de har med bruk av tolk i sitt daglige virke. Én av tre respondenter har stillingen polititjenestemann/-etterforsker, og én av fire har stilling som enten dommer eller dommerfullmektig. Det er mellom 2 og 5 prosent av respondentene som har de andre stillingstitlene: embetsleder, forsvarer, politiadvokat/-fullmektig, statsadvokat, saksbehandler, enhets-/avdelingsleder eller fengselsbetjent. Nesten én av fem definerer stillingen sin som «annen stilling», dvs. at de ikke mener at de kan plassere seg i noen av de stillingene som var listet opp i undersøkelsen. Kategorien «annen stilling» er ikke spesifisert nærmere. De som oppgir å ha en annen stilling, arbeider først og fremst innenfor politi- og lensmannsetaten, det gjelder 124 av 191 respondenter.

Utdanning

I undersøkelsen spurte vi ikke spesifikt om hvilken utdanning respondentene har. På bakgrunn av den enkeltes stilling kan man imidlertid anta hvilken utdanning de har, selv om det kan forekomme enkelte unntak. Vi kan blant annet anta at alle som innehar stillingene dommer, dommerfullmektig, embetsleder, forsvarer, politiadvokat, politifullmektig og statsadvokat er utdannet jurister. Personer med stillingene polititjenestemann og politietterforsker kan vi

³ Av de 280 respondentene som har oppgitt at de arbeider innenfor domstolene, arbeidet 59 personer i lagmannsretten, og 221 arbeidet i tingretten.

Figur 2.2 Respondentenes stillingstittel på nåværende arbeidssted, tall i prosent (N = 1011)

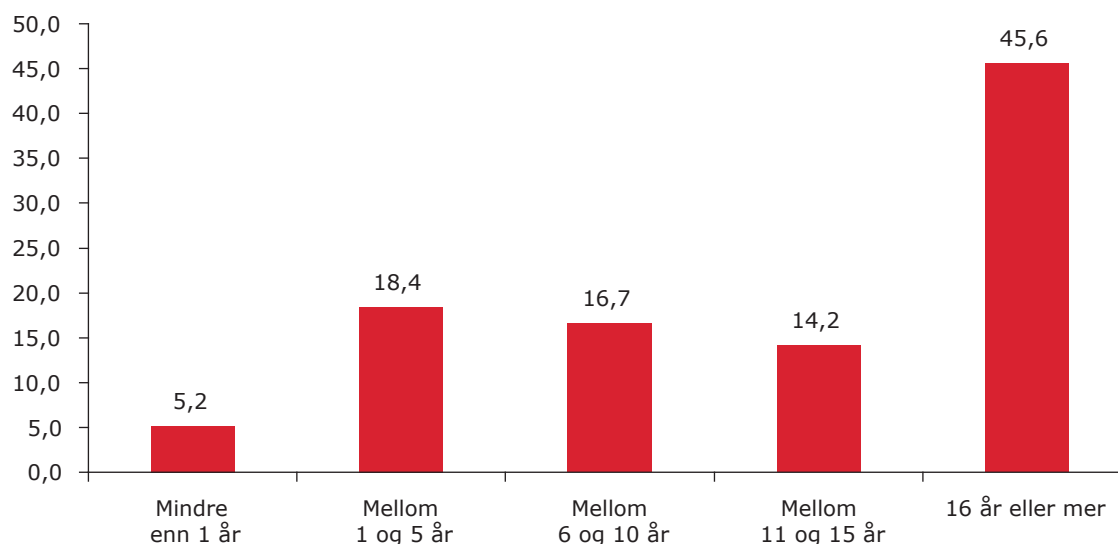
anta har utdanning fra Politihøgskolen, mens personer som har stillingen fængselsbetjent har utdanning fra Fængselsskolen. Vi kan derimot ikke si noe sikkert om utdanningsbakgrunnen til respondentene i de andre stillingene.

Under disse forutsetningene er det rundt 40 prosent av respondentene som er jurister, ca. 30 prosent er utdannet på Politihøgskolen, 2 prosent har utdanning fra Fængselsskolen, mens om lag 25 prosent har ukjent utdanningsbakgrunn.

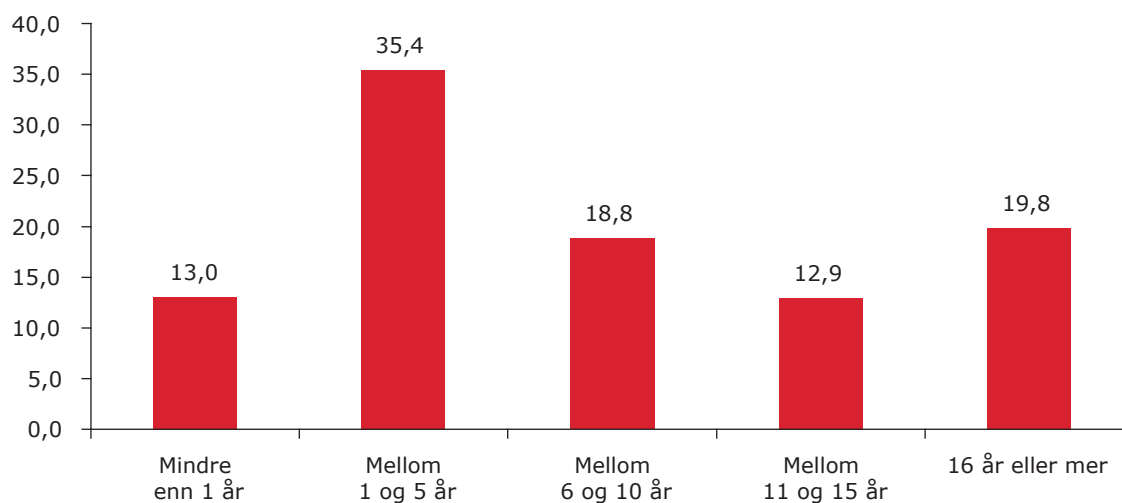
Erfaring fra justissektoren

Utvalget i denne undersøkelsen har lang erfaring innenfor justissektoren. 60 prosent har mer enn ti års erfaring, og 45 prosent har arbeidet mer enn 16 år innenfor denne sektoren. De fleste med lang erfaring arbeider innenfor politi- og lensmannsetaten (46 prosent) og i domstolene (27 prosent). Innenfor de ulike arbeidsstedene er det størst andel med mer en ti års erfaring blant de private advokatene, 85 prosent. Innenfor de andre arbeidsstedene er det mellom 50 og 60 prosent som har mer enn ti års arbeidserfaring innenfor justissektoren.

Figur 2.3 Respondentenes erfaring innenfor justissektoren, tall i prosent (N = 1009)

Figur 2.4 Hvor lenge respondentene har arbeidet ved sitt nåværende arbeidssted, tall i prosent (N = 1005)

Fartstid på nåværende arbeidssted

Respondentene har også rimelig lang fartstid på sitt nåværende arbeidssted. Én av tre har arbeidet mer enn ti år på nåværende arbeidssted, og én av fem har arbeidet på nåværende arbeidssted i 16 år eller mer. Det er flest med lang fartstid blant de private advokatene: nesten åtte av ti har arbeidet der mer enn ti år, og noe over seks av ti har arbeidet der i 16 år eller mer. På de andre arbeidsstedene er det rundt en tredjedel som har arbeidet der i mer enn ti år.

Kjønn

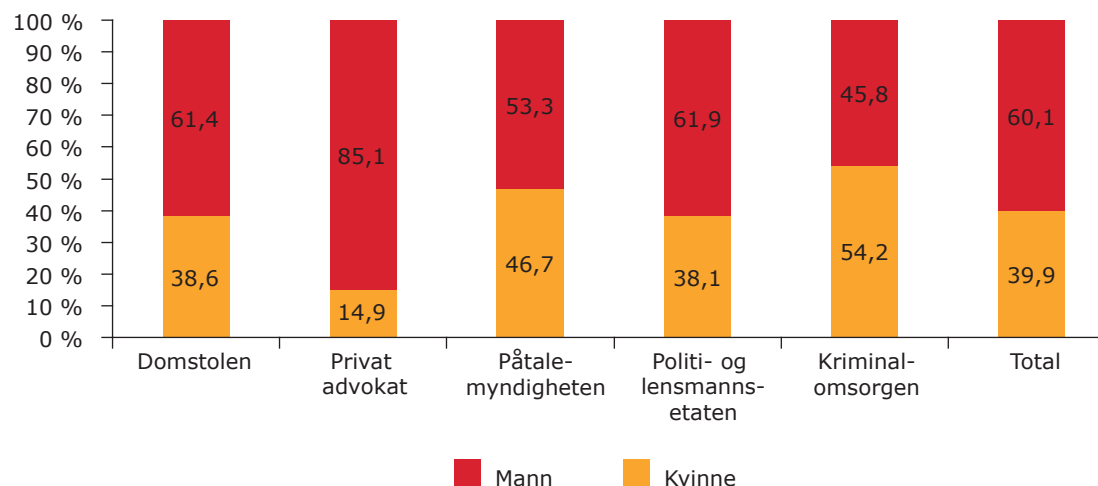
60 prosent av utvalget er menn, og 40 prosent er kvinner. Når vi ser nærmere på de ulike arbeidsstedene, finner vi at utval-

get er rimelig mannstungt blant de private advokatene, der 85 prosent er menn. Innenfor kriminalomsorgen finner vi derimot at kvinner er i flertall med 54 prosent. På de resterende arbeidsstedene er kjønnsfordelingen blant respondentene omtrent som blant totalutvalget.

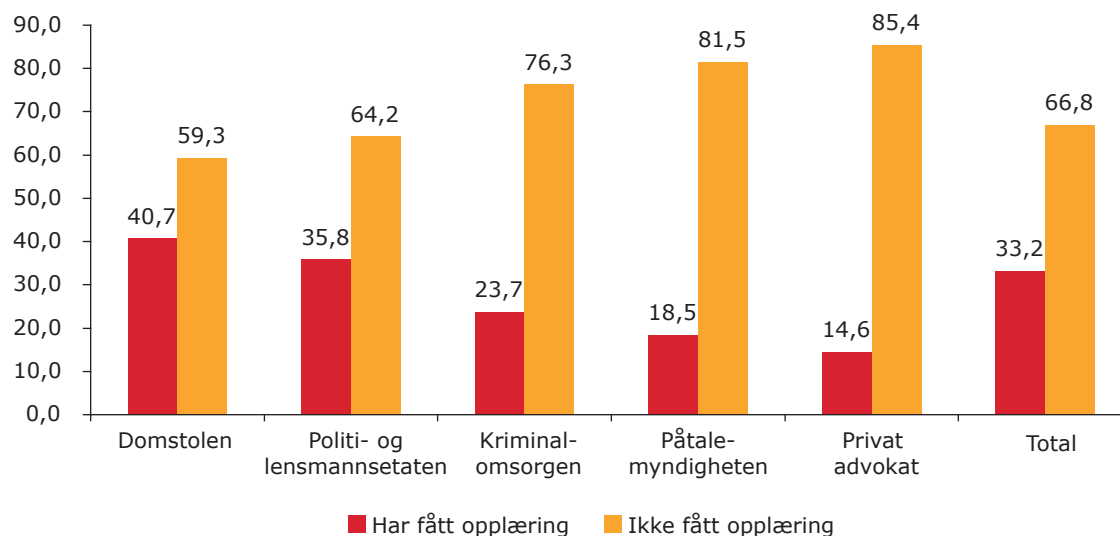
Hvor i landet arbeider respondentene?

Oslo og Akershus skiller seg fra resten av landet på to områder som har betydning for erfaring med bruk av tolk innenfor straffesakskjeden. Antallet innvandrere som bor i Oslo og Akershus, og som dermed ikke har norsk som morsmål/førstespråk, er langt høyere enn i noen andre fylker i Norge. Hele 41 prosent av alle innvandrerne i Norge bor

Figur 2.5 Kjønnfordeling blant respondentene totalt og innenfor fem definerte deler av straffesakskjeden, tall i prosent (N = 1006)

Figur 2.6 Andeler av respondentene som har fått / ikke har fått opplæring i bruk av tolk, tall i prosent (N = 1010)

i Oslo og Akershus.⁴ Videre skiller Oslo seg negativt ut gjennom å ha høyere registrert kriminalitet sammenliknet med resten av landet. Ser vi på anmeldte lovbrudd per 1000 innbyggere i 2005, ligger Oslo langt høyere (152) enn landet totalt (86).⁵ Rundt 30 prosent av alle anmeldte lovbrudd blir anmeldt i Oslo eller Akershus.

På spørsmål om hvor respondentene jobber, valgte vi derfor bare å skille mellom i og utenfor Oslo/Akershus. Det var ca. 30 prosent av utvalget som hadde arbeidssted i Oslo eller Akershus, mens 70 prosent arbeidet i andre fylker.

Hvor mange av respondentene har innvandrerbakgrunn?

Vi spurte respondentene om de selv eller om deres foreldre hadde innvandret til Norge fra et land utenfor Skandinavia. Respondenter med slik bakgrunn vil kunne ha spesielle personlige erfaringer som brukere av tolk, og kanskje også en annen innstilling til bruk av tolk enn personer uten innvandrerbakgrunn. Det er imidlertid bare noe under 3 prosent av respondentene som har slik bakgrunn. Denne variabelen vil dermed ikke være sentral i de videre analysene i rapporten.

Opplæring i bruk av tolk

Det er en målsetting at det offentlige Norge alltid skal benytte seg av tolk i situasjoner der det er behov for det. Tidligere undersøkelser viser at mangel på kunnskap om tolkebruk kan være en barriere for å benytte tolk.⁶ Vi ønsket derfor å kartlegge hvor mange av respondentene som hadde mottatt opplæring i bruk av tolk, og hvordan denne opplæringen foregikk.

Det er rundt 70 prosent som oppgir at de *ikke* har fått noen form for opplæring i bruk av tolk. Det er flest som *har* fått opplæring blant de som arbeider i domstolene (41 prosent), deretter kommer de ansatte i politi- og lensmannsetaten (36 prosent) og kriminalomsorgen (24 prosent). Hos påtalemyndigheten og blant de som arbeider som privat advokat, er det henholdsvis 19 og 15 prosent som har fått opplæring i bruk av tolk.

Vi har spurt respondentene som har mottatt opplæring, i hvilken form de har mottatt denne opplæringen. Én person kan ha fått flere ulike former for opplæring.

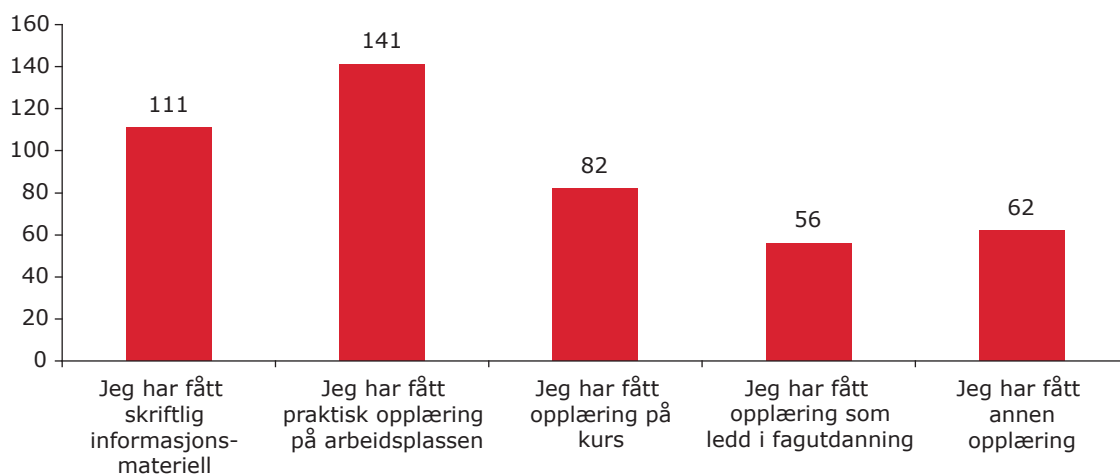
Av de 338 personene som oppgir at de har fått en eller annen form for opplæring, oppgir de fleste (141 personer) at de har mottatt praktisk opplæring i bruk av tolk

4 Innvandrerbefolkningen per 1. januar 2008. Lesedato 16.03.09, www.ssb.no.

5 Kriminalstatistikk 2005, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger.

6 Se blant annet IMDi-rapport 5-2008 Bruk av tolk i barnevernet.

Figur 2.7 Antall respondenter som har oppgitt ulike former for opplæring i tolkebruk, absolutte tall (N = 338)

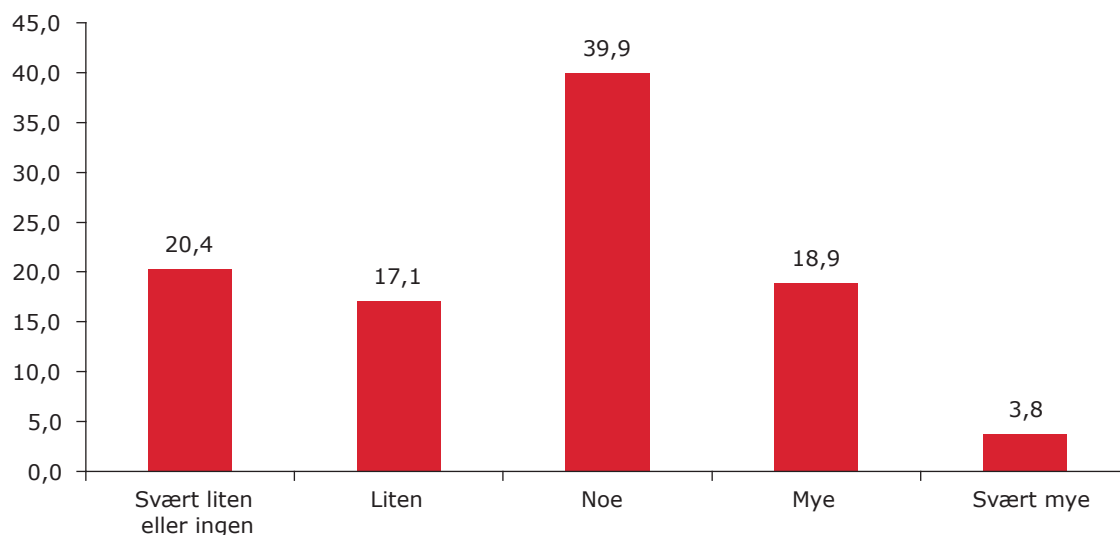
på arbeidsplassen. 111 personer svarer at de har mottatt opplæring i form av skriftlig informasjonsmateriell, mens 82 oppgir at de har fått opplæring på kurs. Bare 56 personer oppgir at de har fått opplæring som ledd i fagutdanningen.

Erfaring med bruk av tolk

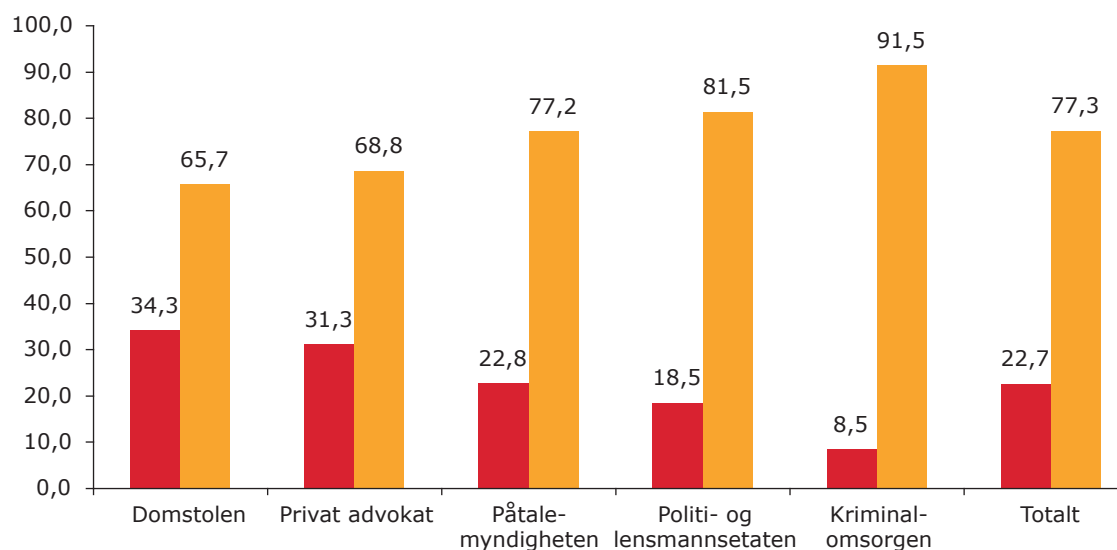
Vi spurte respondentene hvor mye erfaring med bruk av tolk de har opparbeidet seg i den tiden de har arbeidet innenfor justissektoren. Erfaring med bruk av tolk sier ikke nødvendigvis noe om hvor stort behovet for tolk er i deres arbeidssituasjon, men det sier noe om hvor mye den enkelte har benyttet seg av tolk tidligere.

Samlet er det 38 prosent som svarer at de har liten, svært liten eller ingen erfaring med bruk av tolk. I motsatt ende av skalaen svarer nesten 25 prosent at de har mye eller svært mye erfaring. Den største gruppen, rundt 40 prosent, plasserer seg midt på skalaen og svarer at de har *noe* erfaring med bruk av tolk.

Figur 2.8 Hvor mye erfaring med bruk av tolk respondentene har opparbeidet seg, tall i prosent (N = 1012)

Figur 2.9 Andeler med mye erfaring / ikke mye erfaring med bruk av tolk totalt, og i fem definerte deler av straffesakskjeden, tall i prosent (N = 1008)

Når vi skal se på hvordan erfaring med bruk av tolk fordeler seg på de ulike arbeidstedene, deler vi grad av erfaring inn i to verdier. Alle som har svart at de har noe, liten, svært liten eller ingen erfaring, havner i figur 2.9 i kategorien «ikke mye erfaring», og alle de som svarer at de har mye eller svært mye erfaring, havner i kategorien «mye erfaring».

Det er størst andel erfarne tolkebrukere blant de som jobber innenfor domstolene og de som jobber som private advokater. Blant de som arbeider innenfor påtalemyndigheten og politi- og lensmannsetaten, er det ca. 20 prosent som svarer at de har mye erfaring med bruk av tolk, mens under 10 prosent av de ansatte innenfor kriminalomsorgen svarer det samme.

Oppsummering

Rundt halvparten av respondentene arbeider i politi- og lensmannsetaten, mens én av tre arbeider i domstolene. Utvalget er også representert av personer som arbeider i påtalemyndigheten, i kriminalomsorgen og som private advokater. Det er flest respondenter, rundt én av tre, som arbeider som polititjenestemann/-etterforsker, mens én av fire har stilling som enten dommer eller dommerfullmektig. Utvalget i undersøkelsen har lang erfaring både fra justissektoren

generelt, men også på sitt nåværende arbeidsted i straffesakskjeden. Seks av ti har mer enn ti års erfaring fra sektoren, og tre av ti har arbeidet på sitt nåværende arbeidsted i mer enn ti år.

60 prosent av utvalget er menn, og rundt 70 prosent arbeider utenfor Oslo/Akershus. Det er under 3 prosent av utvalget som har innvandringsbakgrunn, enten ved at de selv eller deres foreldre har innvandret fra et land utenfor Skandinavia.

70 prosent av de spurte oppgir at de ikke har fått noen form for opplæring i bruk av tolk. Blant de 30 prosentene som har fått opplæring, er det mest utbredt med praktisk opplæring på arbeidsplassen. Det er størst andel som har fått en eller annen form for opplæring blant de som arbeider i domstolene, mens det er minst andel blant de som arbeider som private advokater. Nesten fire av ti svarer at de har liten, svært liten eller ingen erfaring med bruk av tolk i arbeidet, mens én av fire svarer at de har mye eller svært mye erfaring. Det er flest som oppgir å ha mye erfaring blant de som arbeider i domstolene, mens erfaringen er minst blant ansatte i kriminalomsorgen.

3 Behov for tolk

Som nasjonal fagmyndighet for tolking i offentlig sektor anbefaler IMDi at det alltid skal benyttes tolk der dette er nødvendig for å yte en faglig forsvarlig tjeneste.

En person som er siktet i en straffesak, har rett til bistand fra tolk på myndighetenes bekostning. Bestemmelsen regnes som en rettslig standard. Bestemmelsen får etter praksis anvendelse i hele straffesaken, både under etterforskningen hos politiet, ved rettsmøter under etterforskningen, ved hovedforhandling, dom og bruk av rettsmidler. Rettslig standard brukes som betegnelse på skjønnsmessige regler. Det blir derfor vanskelig å fastsette presist hva den enkelte har krav på i en konkret situasjon.

Hva det innebærer å ha et behov for tolk, hvor denne terskelen går, og hvilke kriterier som ligger til grunn for denne vurderingen, vil variere fra person til person, og kanskje også fra arbeidsplass til arbeidsplass. I dette kapittelet vil vi derfor se nærmere på hvilke vurderinger som ligger til grunn for en avgjørelse av hvorvidt det er behov for tolk. Vi ser også på hvor stort behovet for tolk anses å være innenfor ulike deler av straffesakskjeden. Behovet er her målt ved å se på *hvor ofte* de bruker tolk, og i *hvor stor andel* av sakene de arbeider med, de ser et behov for å bruke tolk.

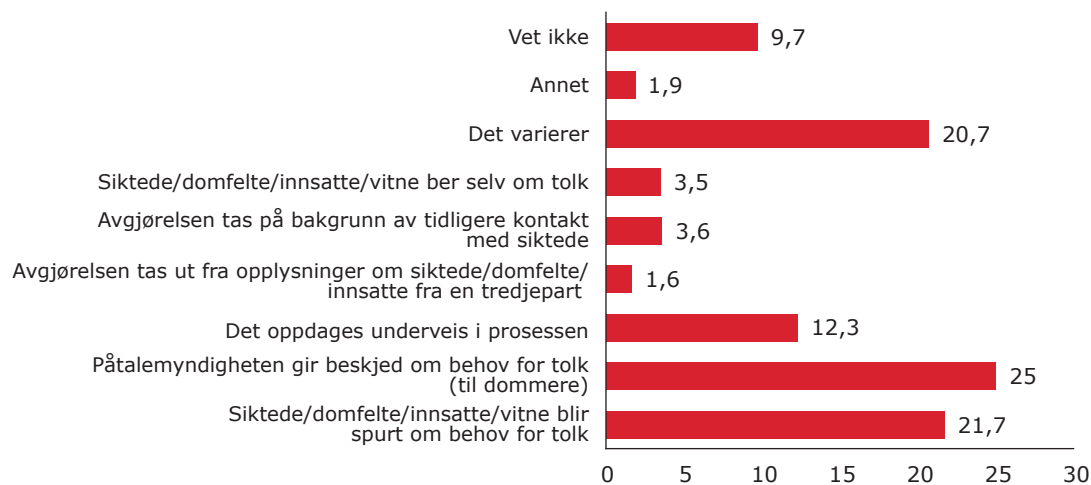
Når er det behov for tolk?

Det å ha «behov for tolk» er ingen objektiv størrelse, men noe hver enkelt ansatt må vurdere i en gitt situasjon. Det er ikke slik at det i alle situasjoner er like klart hvorvidt det foreligger et behov for tolk – eller hvilke kriterier som skal være avgjørende for om det foreligger et behov. Sitatet under er hentet fra en politiansatt som deltok på fokusgruppe. Sitatet viser tydelig at beslutningen om hvorvidt det er behov for tolk, bygger på en rekke ulike vurderinger:

Om det er behov for tolk ... det er en balansegang. Det handler om type sak og språkforståelse. For eksempel hvis det dreier seg om et vitneavhør med to små spørsmål, vil terskelen for å bestille tolk være mye høyere enn i et avhør. Dreier det seg om et alvorlig lovbrudd, vil det være viktig med tolk. Men, jeg har opplevd at folk har blitt avhørt over lengre tid uten bruk av tolk ... I sånne saker er det veldig viktig med tolk.

I den kvantitative undersøkelsen spurte vi om hva som avgjorde behovet for tolk i en gitt situasjon på det enkelte arbeidssted.

Figur 3.1 Hva er det som avgjør om det er behov for tolk i en gitt situasjon på din arbeidsplass? Tall i prosent (N = 1008)

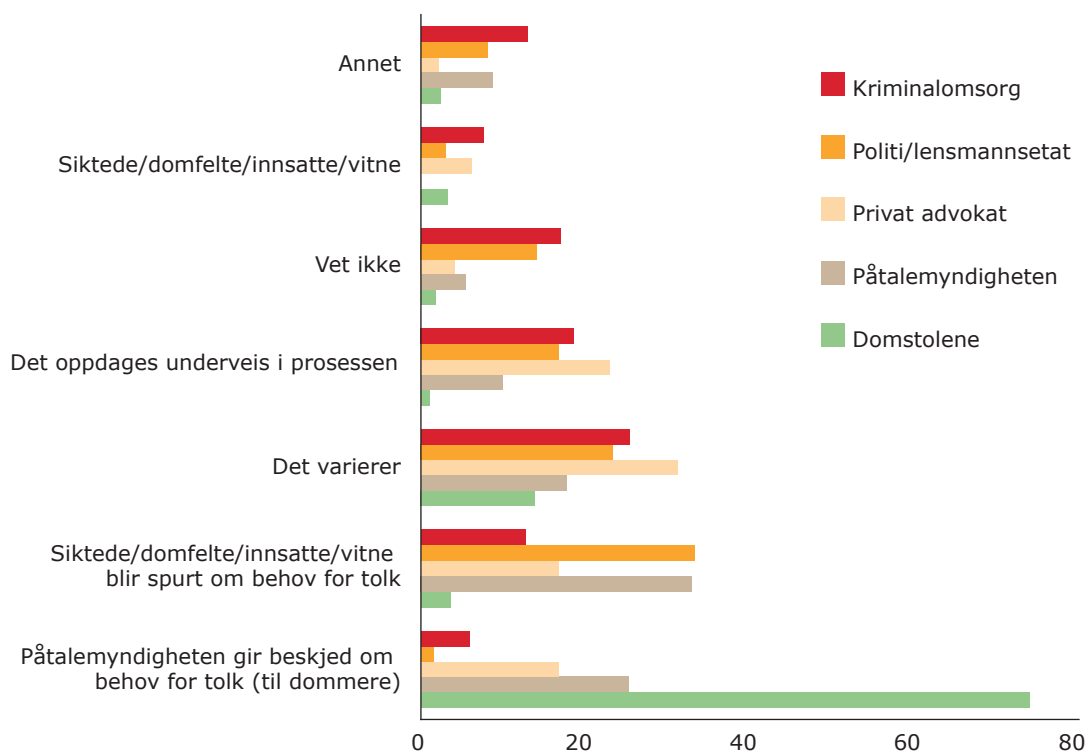

Figur 3.1 viser at det ikke er noe enkelt og entydig svar på dette. 10 prosent vet ikke hvilke vurderinger som ligger til grunn, og hele 21 prosent av respondentene svarer at det varierer hvilket grunnlag beslutningen fattes ut i fra. 25 prosent svarer at det som oftest er påtalemyndigheten som gir beskjed om at det er behov for tolk. 22 prosent svarer at beslutningen tas etter

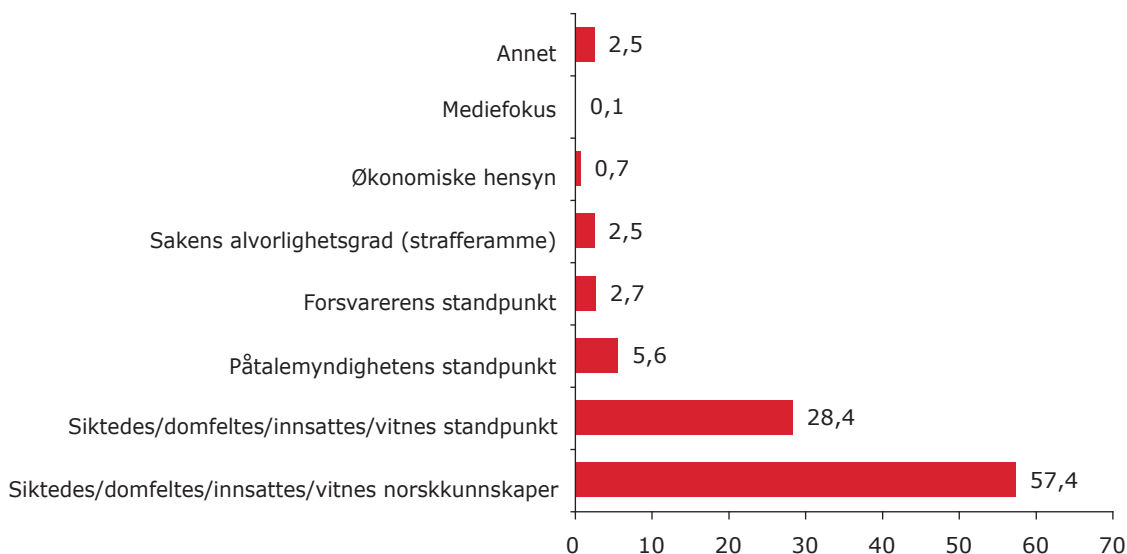
at siktede/domfelte/innsatte/vitne blir spurt om de har behov for tolk. Det er i svært liten grad slik at siktede/domfelte/innsatte/vitne selv ber om tolk.

Som det fremgår av figur 3.2, varierer svarene som gis på dette spørsmålet, mye avhengig av hvor respondentene jobber, og hvilke deler av straffesakskjeden de

Figur 3.2 Hva er det som avgjør om det er behov for tolk i en gitt situasjon på din arbeidsplass? Fordelt etter definerte deler av straffesakskjeden, tall i prosent (N = 1005)

Figur 3.3 Første prioritet av kriterier når behovet for tolk vurderes, tall i prosent (N = 943)

er involvert i. Innenfor domstolene er det nesten utelukkende slik at det er påtalemyndigheten som gir beskjed om at det er behov for tolk. Det skjer så å si aldri at behovet for tolk oppdages underveis i prosessen, noe som derimot forekommer oftere innenfor politi, påtalemyndighet og kriminalomsorgen. Andelen som ikke vet hvilket grunnlag som ligger bak en avgjørelse om bruk av tolk på arbeidsplassen, er størst innenfor kriminalomsorgen og politi- og lensmannsetaten.

Prioritering av ulike kriterier når behovet for tolk vurderes

Vi listet opp en rekke kriterier som kunne ligge til grunn for en vurdering om hvorvidt det skal skaffes tolk eller ikke. Respondentene ble bedt om å oppgi hva som var det viktigste kriteriet for å skaffe tolk (første prioritet).

Figuren viser at det for de aller fleste er en vurdering av siktetes/domfeltes/innsattes/vitnets norskkunnskaper som veier tyngst. Deretter følger hensynet til siktetes/domfeltes/innsattes/vitnets egen vurdering av om de har behov for tolk eller ei. Det at respondentene svarer at vurdering av norskkunnskaper er viktig for å vurdere om det er behov for tolk, sier imidlertid ikke noe om hvor dårlige norskkunnskaper den siktede/domfelte/innsatte/vitne må ha før det anses

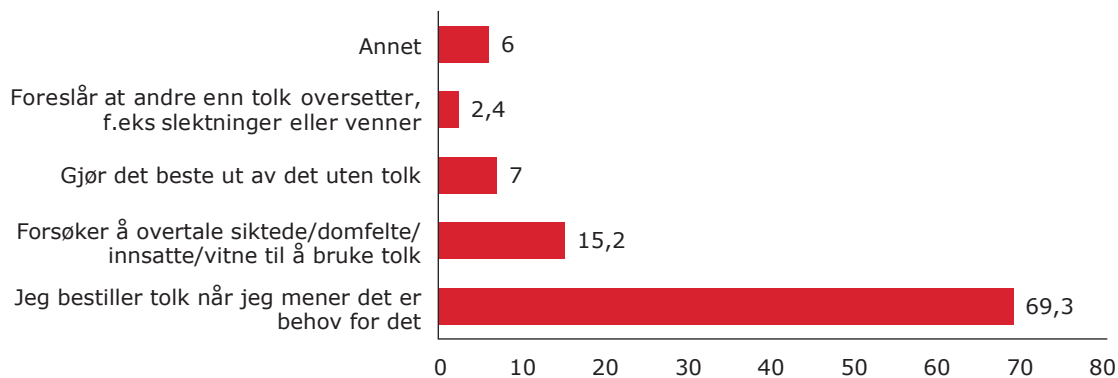
å foreligge en språkbarriere. Hvordan dette vurderes, og hvor denne grensen går, lar seg vanskelig måle i en slik undersøkelse som den vi har gjennomført her.

I figur 3.3 ser vi at det bare er en ubetydelig andel av respondentene som svarer at sakens alvorlighetsgrad avgjør hvorvidt det skal skaffes tolk. Det at strafferammen skal være avgjørende for behovet for tolk, var også flere i fokusgruppene kritiske til. En lagdommer sa følgende:

Jeg mener det er uinteressant om det dreier seg om en stor eller liten sak. Kostnadene kan etter hvert bli store dersom det skjer feil underveis i prosessene.

Vi spurte helt konkret hva respondentene gjør dersom siktede/domfelte/innsatte/vitnet mener at det ikke er behov for tolk, mens de selv er av en annen oppfatning. De fleste, syv av ti, svarer at de uansett bestiller tolk når de mener det er behov for det. 15 prosent svarer at de ville forsøkt å overtale vedkommende til å benytte tolk likevel. Under én av ti (7 prosent) svarer at de ville gjøre det beste ut av det uten tolk. Bare 2 prosent oppgir at de ville foreslå at andre enn profesjonell tolk, for eksempel slektninger eller venner, kunne blitt benyttet som tolk.

Figur 3.4 Hva gjør du dersom siktede/domfelte/innsatte/vitne selv mener det ikke er behov for tolk, mens du er av en annen oppfatning? (N = 1024)

Andelen som bestiller tolk uansett når de mener det er behov for det, er lavest innen kriminalomsorgen. Hele 20 prosent av de ansatte innenfor kriminalomsorgen svarer at de i slike tilfeller prøver å gjøre det beste ut av det uten tolk.

Hvorvidt respondentene har fått opplæring i tolkebruk, har betydning for hva de gjør dersom den siktede/domfelte/innsatte/vitne selv mener at det ikke er behov for tolk. Det er 76 prosent blant de som har fått opplæring, mot 66 prosent blant de som ikke har fått opplæring, som bestiller tolk når de mener det er behov for det, uavhengig av hva den siktede/domfelte/innsatte/vitne måtte mene. På den andre siden er det flere blant de som ikke har mottatt opplæring, som gjør det beste ut av situasjonen uten

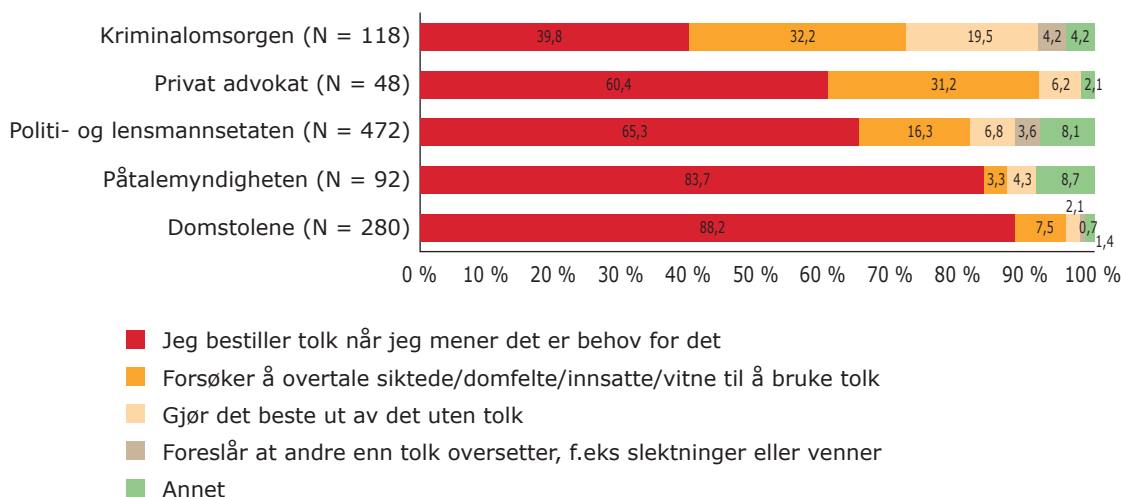
tolk, selv om de mener at det egentlig er behov for tolk.

Også i fokusgruppene kom det frem at det er de ansattes vurdering av siktedes/ domfeltes/innsattes/vitnes norskkunnskaper som veier tyngst. De fleste har brukt tolk selv om klienten selv ikke har ønsket det. En politiansatt sa det slik:

Enten ber de selv om tolk, eller så mener jeg at her trenger vi det. Jeg har brukt tolk selv om folk ikke selv vil ha det.

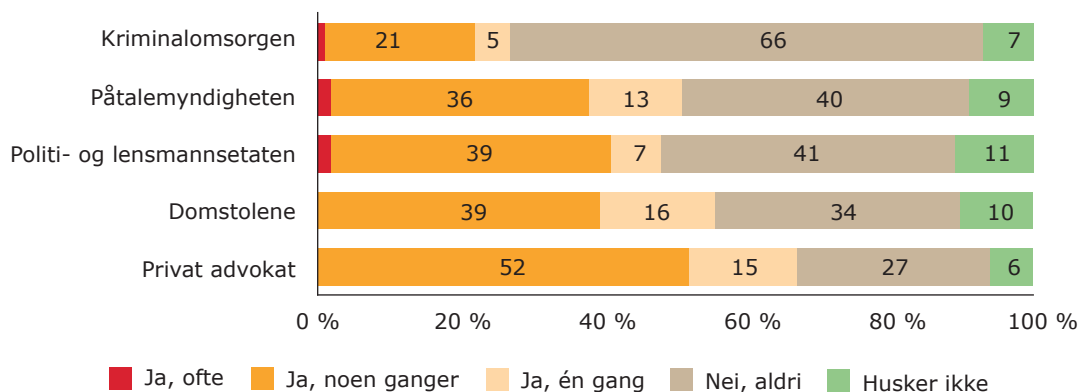
Et alternativ til å gjøre det beste ut av en situasjon uten tolk eller benytte andre enn tolk til å oversette, vil være å utsette et møte og deretter skaffe tolk. Vi spurte hvorvidt respondentene hadde opplevd å

Figur 3.5 Hva gjør du dersom siktede/domfelte/innsatte/vitne selv mener det ikke er behov for tolk, mens du er av en annen oppfatning? Fordelt på arbeidssted, tall i prosent

- Jeg bestiller tolk når jeg mener det er behov for det
- Forsøker å overtale siktede/domfelte/innsatte/vitne til å bruke tolk
- Gjør det beste ut av det uten tolk
- Foreslår at andre enn tolk oversetter, f.eks slektninger eller venner
- Annet

Figur 3.6 Har du opplevd å måtte utsette et planlagt møte eller en sak på grunn av siktedes/domfeltes/innsattes/vitnes manglende norskkunnskaper? Tall i prosent (N = 997)

måtte utsette et planlagt møte eller en sak på grunn av siktedes/domfeltes/innsattes/vitnes manglende norskkunnskaper.

Halvparten av respondentene har opplevd å måtte utsette et møte eller en sak én eller flere ganger, og dette har skjedd innenfor alle leddene i straffesakskjeden. En tingrettsdommer fortalte i fokusgruppene at hun en gang hadde avbrutt en hovedforhandling på grunn av manglende språkforståelse hos tiltalte:

Jeg var med på å avbryte en hovedforhandling en gang på grunn av at tiltalte ikke forsto. Det gikk greit når han forklarte, men det var vanskelig å forstå tidshorizontene i forklaringene. Det krever presisjonsnivå å snakke om tid ... Det kom frem at det ikke var blitt brukt tolk i politiavhøret, og når aktor leste opp tiltalen, hang det ikke sammen. Avhøret og rettsforklaringen stemte rett og slett ikke overens. Vi utsatte derfor møtet.

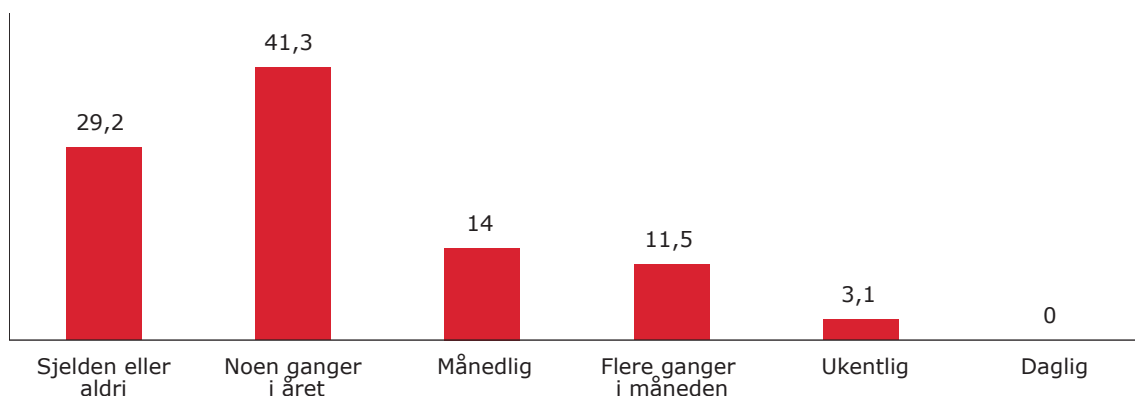
Som vist i figur 3.6, har private advokater i størst grad opplevd å avbryte møter med klienter på grunn av manglende norskkunnskaper. Ansatte i kriminalomsorgen oppgir på sin side i større grad enn de andre at de aldri har avbrutt et møte på grunn av dette.

Hvor stort er behovet for tolk?

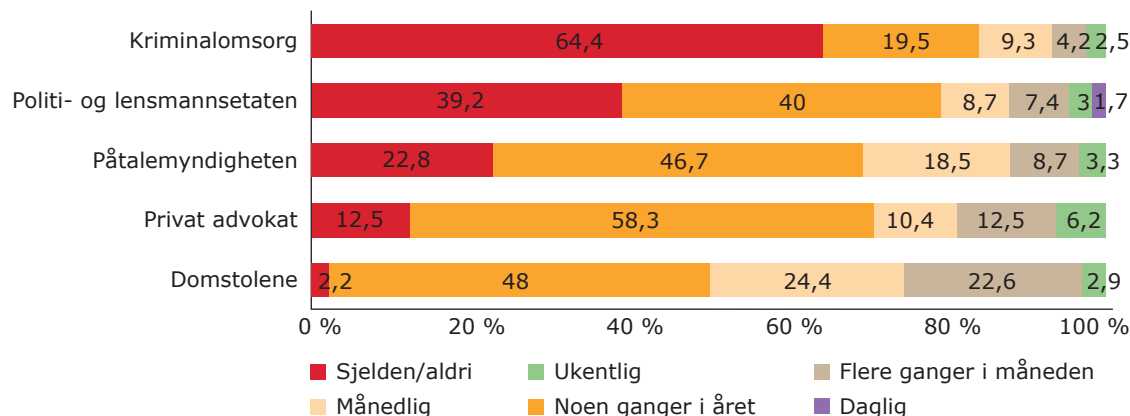
Én måte å måle hvor stort behovet for tolk er, er å se på hvor ofte ulike aktører faktisk bruker tolk. Vi spurte derfor deltakerne om hvor ofte de bruker tolk i sin arbeidshverdag.

30 prosent av de spurte svarer at de sjelden eller aldri bruker tolk. 40 prosent bruker tolk noen ganger i året. Rundt 25 prosent svarer enten at de bruker tolk månedlig eller flere ganger i måneden, mens det bare er en liten andel på 3 prosent av de spurte som bruker tolk ukentlig eller oftere.

Figur 3.7 Hvor ofte bruker du tolk i din arbeidshverdag? Tall i prosent (N = 1013)

Figur 3.8 Hvor ofte bruker du tolk i din arbeidshverdag? Fordelt på arbeidssted, tall i prosent (N = 1009)

Figur 3.8 viser hvor ofte respondentene bruker tolk i sin arbeidshverdag fordelt etter hvor i straffesakskjeden de arbeider.

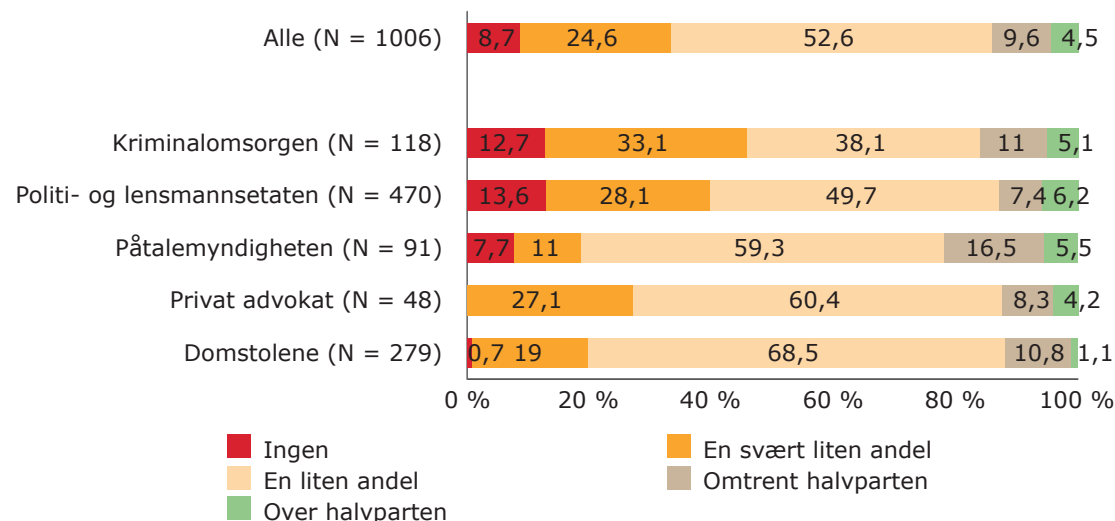
Figuren viser at andelen som svarer at de sjelden eller aldri bruker tolk, er desidert størst innenfor kriminalomsorgen (64 prosent) og politi- og lensmannsetaten (39 prosent). Innenfor domstolene er det bare 2 prosent som svarer at de sjelden eller aldri bruker tolk. De fleste, unntatt de som arbeider innenfor kriminalomsorgen, svarer at de bruker tolk noen ganger i året eller oftere.

En annen måte å måle behovet for tolk på er å undersøke i hvilken grad respondentene opplever at sakene de arbeider med, invol-

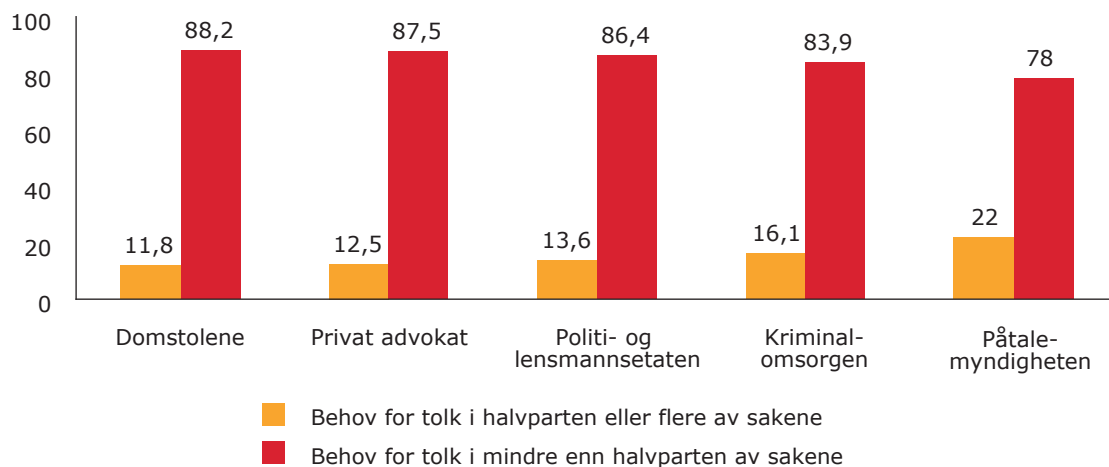
verer personer, enten siktede, domfelte, innsatte, vitner eller foreldre til innsatt, som har så mangelfulle norskkunnskaper at det er behov for tolk.

Det overordnede bildet er at det er få som opplever å ha behov for tolk i en stor andel av sakene de arbeider med. Bare 14 prosent av de 1006 personene som besvarte spørsmålet, oppgir at de har hatt behov for tolk i omtrent halvparten eller over halvparten av sakene de har jobbet med. Det er dermed 86 prosent som svarte at de opplevde behov for tolk i mindre enn halvparten av sakene, ved at de har svart enten «en liten andel», «en svært liten andel» eller «ingen» av sakene de har jobbet med i sin nåværende jobb.

Figur 3.9 Tenk på den jobben du har nå. I hvor stor andel av de sakene du har jobbet med, vil du si at norskkunnskapene til siktede/domfelte/innsatte/vitne vært så mangelfulle at det har vært behov for tolking? Tall i prosent

Figur 3.10 Behovet for tolk innenfor ulike arbeidssteder, tall i prosent (N = 1006)

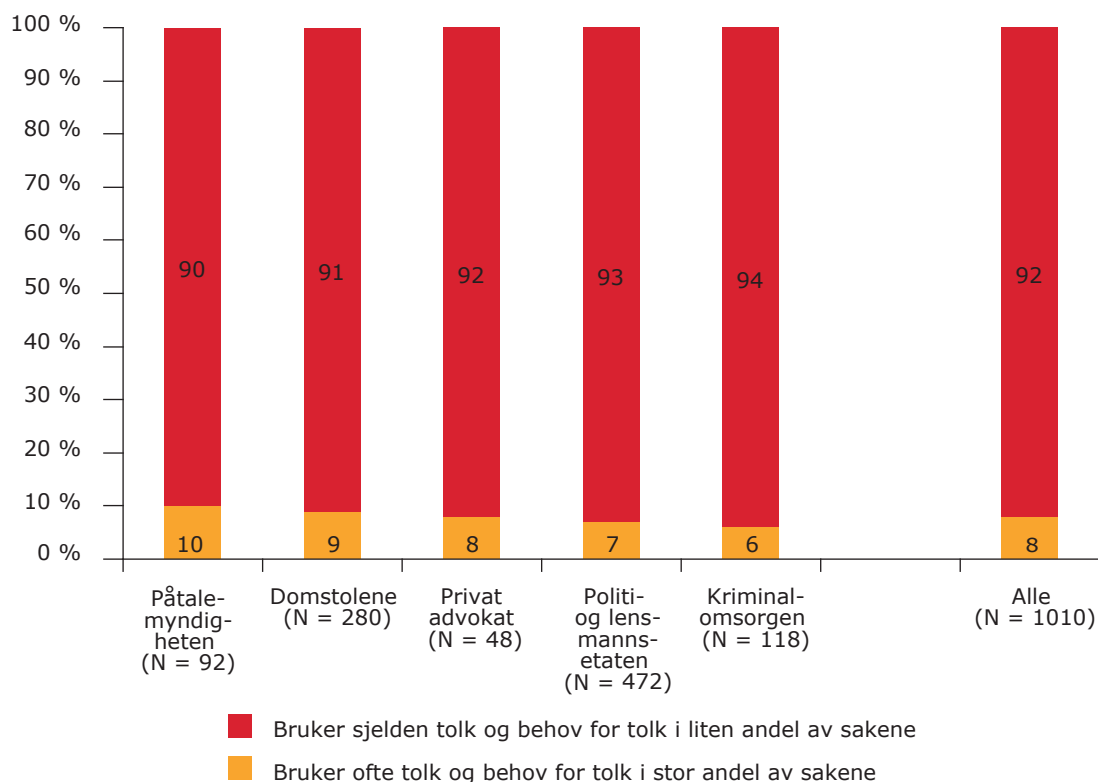

I figur 3.10 ser vi at det er innenfor kriminalomsorgen og påtalemyndigheten at det er størst andel som opplever et behov for tolk i mer enn halvparten av de sakene de arbeider med.

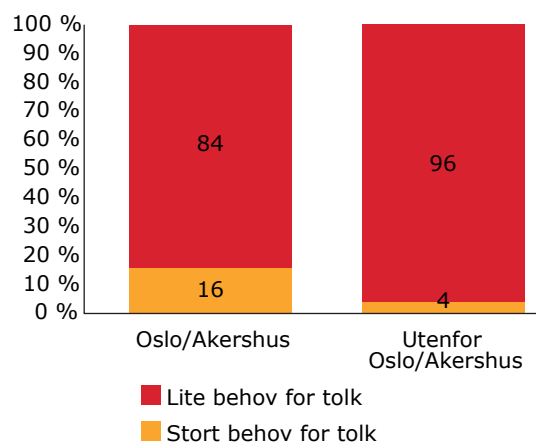
I figur 3.11 har vi laget et samlemål på behov for tolk innenfor de ulike delene av straffesakskjeden. Vi har gruppert sammen de respondentene som har behov for tolk

i halvparten eller flere av sakene de arbeider med, samtidig som de bruker tolk ofte, det vil si flere ganger i måneden eller mer. Videre har vi gruppert sammen de som kan sies å ikke ha et stort behov for tolk ved at de sjelden bruker tolk, det vil si månedlig eller sjeldnere, og som opplever behov for tolk i mindre enn halvparten av sakene de arbeider med.

Figur 3.11 Andel som forholdsvis sjelden bruker tolk, og som har behov for tolk i en liten andel av sakene, og andel som ofte har behov for tolk, og som bruker tolk i en stor andel av sakene. Tall i prosent

Figur 3.12 Andel som ikke har stort behov for tolk (sjelden bruker tolk og har behov for tolk i en liten andel av sakene) og stort behov for tolk (ofte har behov for tolk og bruker tolk i en stor andel av sakene) etter om de arbeider i eller utenfor Oslo/Akershus. Tall i prosent (N = 1009)

Figuren viser tydelig at de aller fleste respondentene opplever at de har lite behov for tolk i betydningen at de relativt sjelden bruker tolk (månedlig eller sjeldnere), og samtidig opplever å ha behov for tolk i en liten andel av sakene de arbeider med (mindre enn halvparten av sakene). Omtrent én av ti, om enn noe varierende fra arbeidssted til arbeidssted, opplever å ha et stort behov for tolk i betydningen at de bruker tolk ofte (flere ganger i måneden eller oftere) og samtidig opplever å ha behov for tolk i mer enn halvparten av sakene de arbeider med.

Det er store forskjeller i behovet for tolk etter hvor i landet man arbeider. Så mye som 16 prosent av de spurte fra Oslo/Akershus oppgir å ha et stort behov for tolk. Fire ganger så mange av respondentene som arbeider innenfor Oslo/Akershus har et stort behov for tolk⁷ enn respondenter som arbeider utenfor Oslo/Akershus.

Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett på hva som ligger til grunn for vurderingen av *hvorvidt* det foreligger et behov for tolk, og *hvor stort* dette behovet synes å være innenfor de ulike delene av rettsapparatet. Vurderingen av behov for tolk hviler på en rekke ulike kriterier. Kriteriene varierer mellom ulike arbeidssteder. Innenfor domstolene er det for eksempel svært sjelden at behovet for tolk oppdages underveis i en sak, mens dette er mer utbredt innenfor politiet, påtalemyndighet og kriminalomsorgen. Likevel har halvparten av respondentene fra domstolene opplevd å måtte utsette et møte eller en sak én eller flere ganger på grunn av språkbarrierer. Når alt kommer til alt, er det den ansattes vurdering av hvorvidt det foreligger en språkbarriere, som veier tyngst i vurderingen av om det er et behov for tolk i en gitt situasjon. Dette gjelder særlig de som har hatt en eller annen form for opplæring i bruk av tolk. Det varierer på tvers av arbeidssteder hvor ofte det benyttes tolk. De fleste respondentene bruker tolk noen ganger i året eller oftere. En tredjedel svarer at de sjelden eller aldri bruker tolk. Innenfor kriminalomsorgen er det en større andel som svarer at de sjelden eller aldri bruker tolk, enn innenfor andre arbeidsplasser. Bare 14 prosent av de spurte vurderer at de har et stort behov for tolk i betydningen at det foreligger en språkbarriere i halvparten eller flere av de sakene de jobber med. Behovet for tolk er størst blant de respondentene som arbeider i Oslo/Akershus, sammenliknet med resten av landet.

⁷ Stort behov for tolk innebærer at man har hatt behov for tolk i halvparten eller flere av de sakene man arbeider med, og samtidig bruker tolk flere ganger i måneden eller oftere.

4 Bruk av tolk

Ett av formålene med denne undersøkelsen har vært å undersøke om det brukes tolk i tilstrekkelig grad innenfor ulike deler av straffesakskjeden. I dette kapittelet vil vi derfor se nærmere på den faktiske bruken av tolk. Vi vil først se på *hvem* som har ansvar for å bestille tolk: Er det respondenten selv, eller er det andre som står for denne beslutningen? Et annet spørsmål vi ser nærmere på, er hvorvidt respondentene må ha en godkjenning fra noen for å bestille tolk, eller om de selv kan ta avgjørelsen. Deretter vil vi undersøke i hvilken grad respondentene faktisk bruker tolk i de tilfellene der det anses å være en språkbarriere. Bruker de alltid tolk dersom det er behov for det, eller har det hendt at de har unnlatt å bruke tolk? Hvor utbredt er i så fall dette?

Ansvar for å skaffe tolk

Vi spurte respondentene om de selv har et ansvar for å skaffe tolk i situasjoner der det er behov for det, ved sitt arbeidssted. Ser vi hele utvalget under ett, er det 71 prosent som svarer bekreftende på dette spørsmålet.

Det er imidlertid store variasjoner i svarene som gis, avhengig av hvor respondentene arbeider. Det er klart flest innenfor domstolene som oppgir at de har et ansvar for å skaffe tolk ved behov. Her svarer 82 prosent at de har et ansvar for å bestille tolk, mot

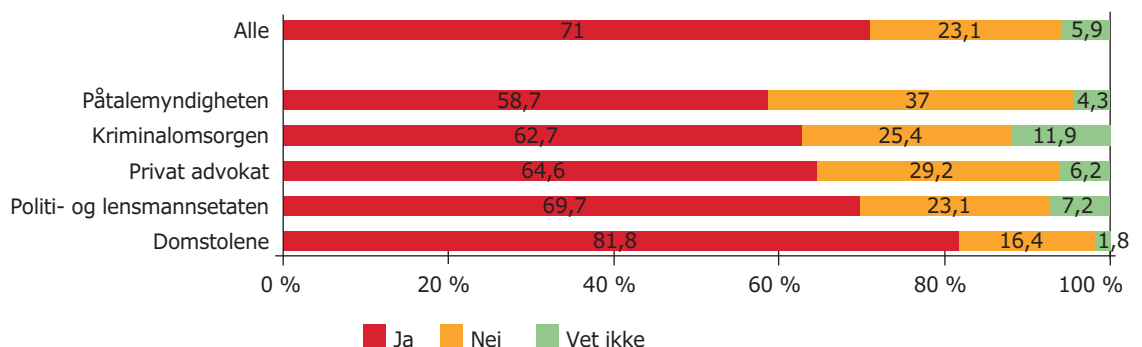
60 prosent av de som arbeider innenfor påtalemyndigheten. Det er verdt å merke seg at andelen som svarer «vet ikke» på dette spørsmålet, er størst blant respondenter fra kriminalomsorgen (12 prosent) og minst innenfor domstolene (1,8 prosent).

Hvorvidt figuren reflekterer de faktiske ansvarsforholdene, eller mer er et uttrykk for respondentenes egenopplevde ansvar, er uvisst. Det at så mange innenfor domstolene oppgir å ha et slikt ansvar, kan forklares med at retten har et overordnet ansvar for prosessen med tolk, og da for å påse at siktede får sine minimumsrettigheter oppfylt. Ifølge Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) er det rettens ansvar å oppnevne tolk dersom behovet er til stede, selv om siktede, eventuelt med forsvarer, hevder at dette ikke er nødvendig. Bevisbyrden for at tolk ikke hadde vært nødvendig, påligger altså de rettshåndhevende myndigheter (Justis- og politidepartementet, 2005).

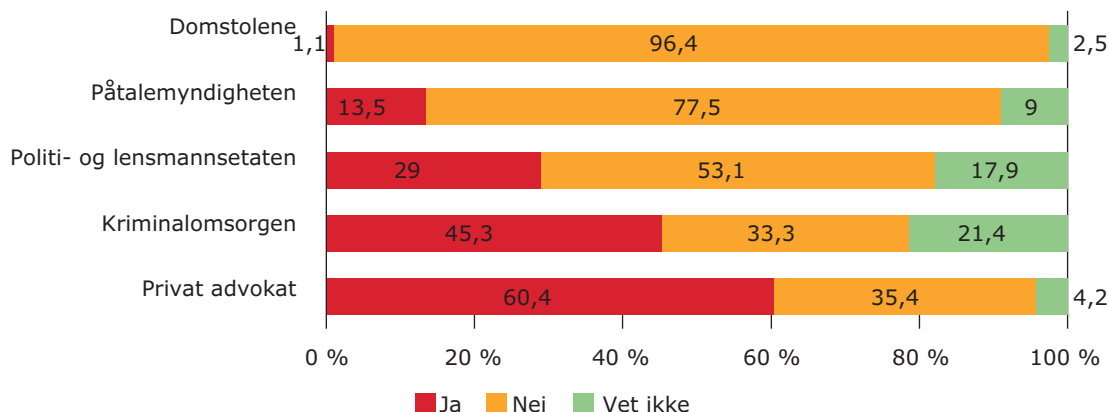
Frihet til å bestille tolk

Én ting er å ha ansvar for at det skaffes tolk ved behov. Noe annet er å ha frihet til å bestille tolk i de tilfellene der det er behov for det, uten å måtte få godkjenning fra noen andre i forkant. Vi spurte derfor om respondentene måtte ha godkjenning av noen andre for å bruke tolk.

Figur 4.1 Har du selv et ansvar for at det skaffes tolk i situasjoner der det er behov for det, ved ditt arbeidssted? Fordelt på arbeidssted, tall i prosent (N = 1010)

Figur 4.2 Må du ha godkjenning av noen andre for å bruke tolk? Fordelt på arbeidssted, tall i prosent (N = 1003)

Som vist i figur 4.2, svarer en knapp fjerdedel (23 prosent) at de må ha godkjenning fra noen andre for å bruke tolk. Dette gjelder særlig private advokater. Det er nærliggende å anta at dette skyldes økonomiske forhold, at det er satt av begrensede midler til tolkeutgifter i budsjettene. Det samme gjør seg nok gjeldende i kriminalomsorgen, noe som ble bekreftet under fokusgruppeintervjuene.

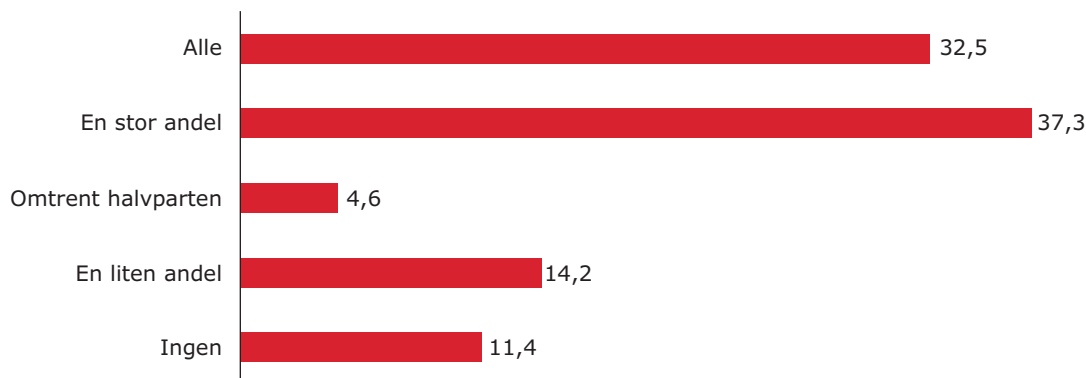
Dommerstanden har på den annen side relativt stor grad av autonomi når det gjelder bruk av tolk. Drøye 1 prosent svarer at de må ha godkjenning av noen andre for å bruke tolk, mens hele 96 prosent svarer at de ikke må ha godkjenning av noen. Bare 2,5 prosent av dommerne vet ikke om de må ha godkjenning av andre eller ikke.

Brukes tolk ved behov?

Et viktig spørsmål i denne rapporten er i hvilken grad det faktisk brukes tolk i de tilfellene der det foreligger en språkbarriere. Til tross for at det foreligger en språkbarriere i en gitt situasjon, vet vi fra tidligere undersøkelser av tolkebruk i offentlig sektor⁸ at det likevel ikke alltid bestilles tolk. Vi stilte dermed følgende spørsmål: «I hvor stor andel av de sakene der det har vært behov for tolking, ble det faktisk brukt tolk?»

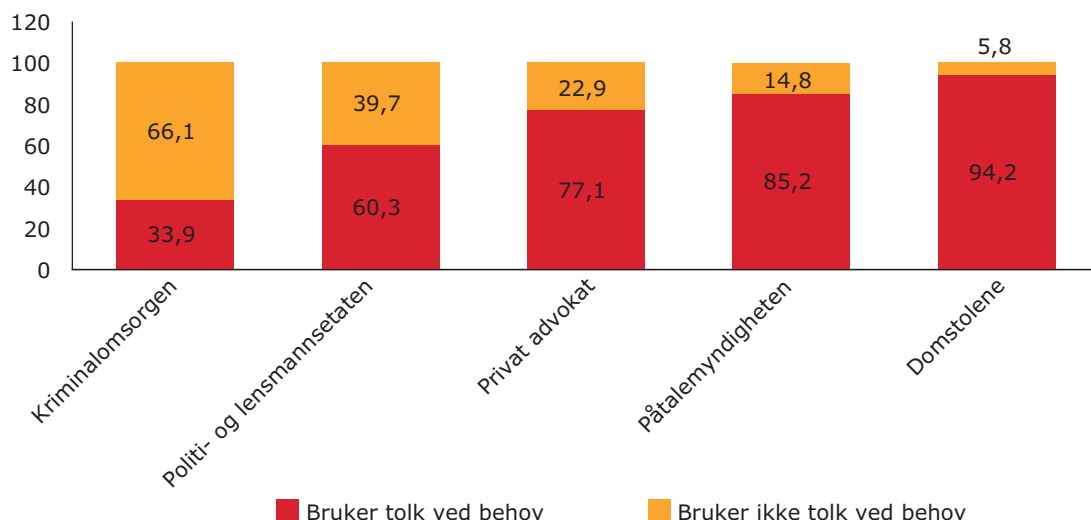
Tre fjerdedeler av respondentene svarer at de brukte tolk i halvparten eller flere av de sakene der det var behov for tolk. Drøye én av ti svarer at de ikke brukte tolk i noen av disse situasjonene. I figur 4.4 har vi slått sammen de som svarer at de bruker tolk i

Figur 4.3 I hvor stor andel av de sakene der det har vært behov for tolking, ble det faktisk brukt tolk? Tall i prosent (N = 988)

⁸ Se IMDi-rapport 6-2007 *Fastleger og tolketjenester* og IMDi-rapport 5-2008 *Bruk av tolk i barnevernet*.

Figur 4.4 Brukes det tolk ved behov? (Tolk brukes i en stor andel eller i alle saker der det er behov for det.) Fordelt på arbeidssted, tall i prosent (N = 987)

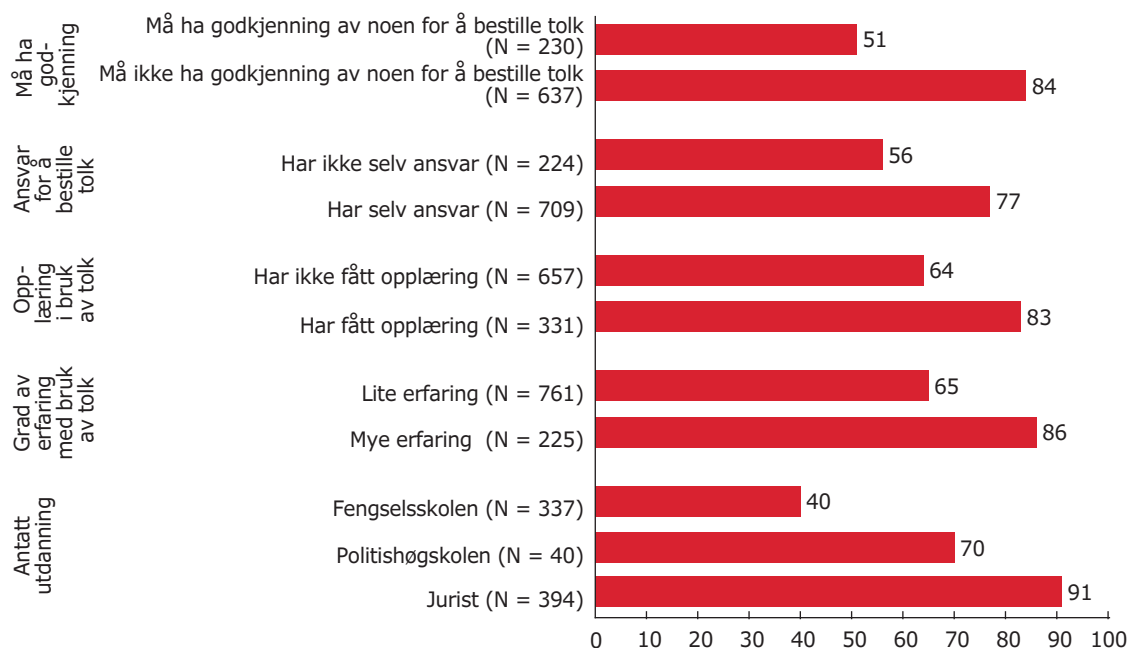
en stor andel eller alle sakene der det var behov for tolk. Disse faller inn i kategorien «bruker tolk ved behov», mens de som benytter tolk i omtrent halvparten, en liten andel eller ingen av sakene der det er behov for tolk, kategoriseres som «bruker ikke tolk ved behov».

Andelen som bruker tolk ved behov, er størst innenfor domstolene (94 prosent) og innenfor påtalemyndigheten (85 prosent). Lavest bruk er det innenfor kriminalomsorgen, der bare 34 prosent av respondentene svarer at de bruker tolk ved behov.

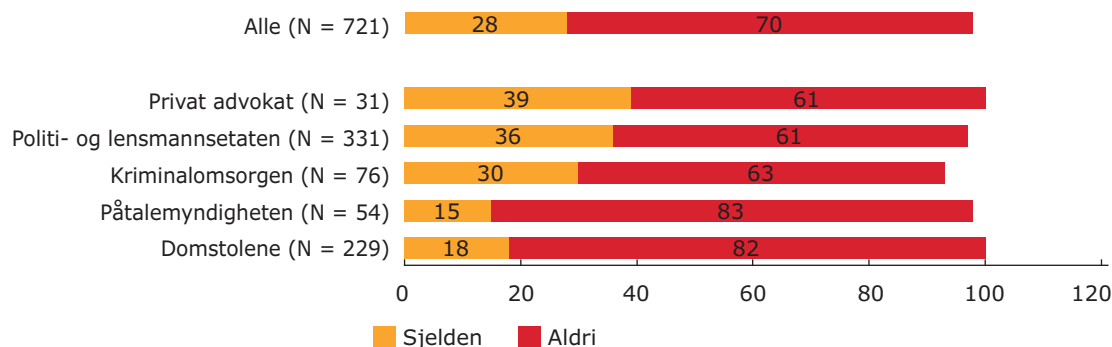
Figur 4.4 viser at det er stor variasjon på tvers av ulike arbeidssteder med hensyn til i hvilken grad det benyttes tolk ved behov.

Figur 4.5 viser at andelen som bruker tolk ved behov, det vil si i en stor andel eller alle saker der det er behov for det, er størst blant dem som opplever å ha frihet til å

Figur 4.5 Andel som bruker tolk ved behov. (Tolk brukes i en stor andel eller i alle saker der det er behov for det.) Fordelt på antatt utdanning, grad av erfaring med bruk av tolk og om de har fått noen opplæring i bruk av tolk. Tall i prosent

Figur 4.6 Andel som svarer at det sjelden eller aldri har hendt at de har unnlatt å skaffe tolk til tross for at det har vært behov for det i en gitt situasjon. Fordelt på arbeidssted, tall i prosent (N = 721)

bestille tolk uten å måtte få godkjenning av noen andre, og som selv har et ansvar for å bestille tolk ved behov. Det er videre en større andel som bruker tolk ved behov, blant de med mye erfaring med bruk av tolk (86 prosent) enn blant de med lite erfaring (65 prosent). Det er dessuten en større andel blant de som har fått én eller flere former for opplæring i bruk av tolk, som bruker tolk ved behov (83 prosent) enn blant de som ikke har fått opplæring (64 prosent). Det er nærliggende å anta at erfaring med, og kunnskap om bruk av tolk, gir en trygghet og stimulerer til økt bruk av tolk.

Når vi sammenlikner respondentene ut fra hva slags utdanning de antas å ha, finner vi at jurister oppgir å bruke tolk ved behov i langt større grad enn de med utdanning fra Politihøgskolen, Fengselsskolen eller annet. Om denne fordelingen har sammenheng med utdanningen de har, eller om det har sammenheng med hvilken arbeidsplass de arbeider på, kommer ikke frem. Andelen som bruker tolk ved behov, er like stor uavhengig av hvorvidt respondentene opplever å ha et stort eller lite behov for tolk i det daglige arbeidet. Denne sammenhengen er ikke fremstilt i figuren over.

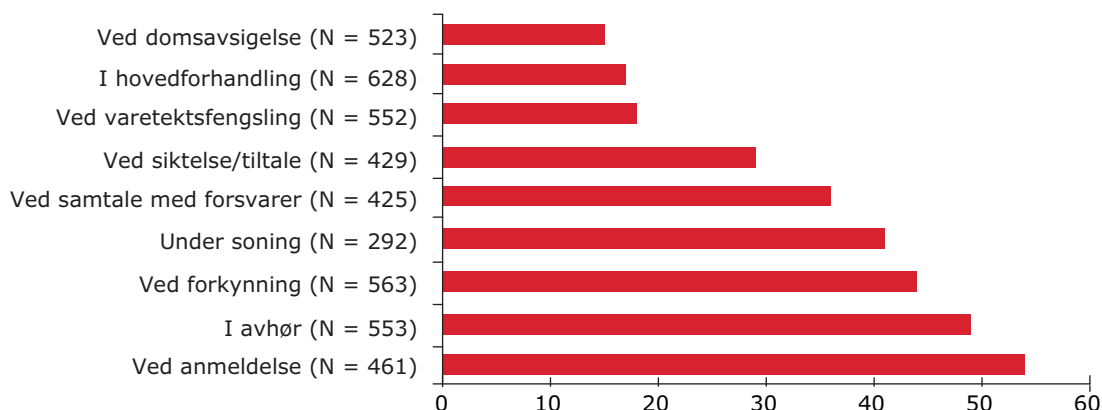
For å se litt nærmere på dette spurte vi helt konkret om det har hendt at respondentene har unnlatt å skaffe tolk til tross for at det har vært behov for det i en gitt situasjon.

Figur 4.6 viser at 98 prosent av respondentene svarer at de sjelden eller aldri har un-

nlatt å skaffe tolk til tross for behov for det i en gitt situasjon. Dette innebærer at det er ytterst få som ofte unnlater å skaffe tolk ved behov. Vi ser at det innenfor påtalemyndighet og domstolene er over 80 prosent som svarer at det *aldri* har forekommet at de har unnlatt å skaffe tolk til tross for at det har vært behov for det. Innenfor kriminalomsorgen, politi- og lensmannsetaten og blant private advokater er det imidlertid en noe lavere andel som svarer at dette aldri skjer, og desto flere som indirekte svarer at det kan forekomme. Mellom 30 og 40 prosent av disse svarer at det *sjelden* har skjedd at de har unnlatt å benytte tolk i tilfeller der det har vært et faktisk behov for tolk. Forskjellene mellom arbeidsstedene kan gjenspeile faktiske forskjeller i graden av bruk av tolk. De kan også reflektere ulik definisjon eller terskel for hva som regnes som et behov for tolk. Videre kan terskelen for å innrømme at behovet for tolk ikke alltid dekkes, variere på tvers av arbeidsplasser.

Vi spurte videre respondentene om de hadde opplevd manglende bruk av tolk i ulike ledd i straffesakskjeden. Svarene på dette spørsmålet er fremstilt i figur 4.7. Det vil naturligvis variere hvilken rolle eller kjennskap respondentene har til de ulike fasene i straffesakskjeden. Dette henger sammen med at respondentene ut fra sin stilling og arbeidssted har ulike roller innenfor straffesakskjeden. Det varierer derfor mellom de ulike arbeidsplassene hvor mange som har svart på de enkelte spørsmålene. For eksempel er det langt flere fra politi- og

Figur 4.7 Andel som har opplevd at det ikke har blitt benyttet tolk til tross for behov for det i ulike konkrete ledd i straffesakskjeden. Tall i prosent

lensmannsetaten som svarer på spørsmålet om situasjonene anmeldelse, avhør og varetektsfengsling enn respondenter fra andre arbeidssteder. På samme måte er det flest fra domstolene som uttaler seg om situasjonen hovedforhandling og domsavsigelse enn andre. Respondenter som har svart «ikke relevant» på dette spørsmålet, antas å ikke ha erfaring fra en av de gitte situasjonene og har dermed blitt ekskludert fra fremstillingen. Dette forklarer hvorfor antall respondenter (N) som oppgir de ulike situasjonene, er så lav.

Figur 4.7 viser at det er ved anmeldelse, avhør, ved forkynning og under soning at flest oppgir at de har erfart at det ikke har blitt benyttet tolk til tross for at det har vært behov for det. Ifølge respondentene er det færrest tilfeller av mangelfull tolkebruk under domsavsigelse, under hovedforhand-

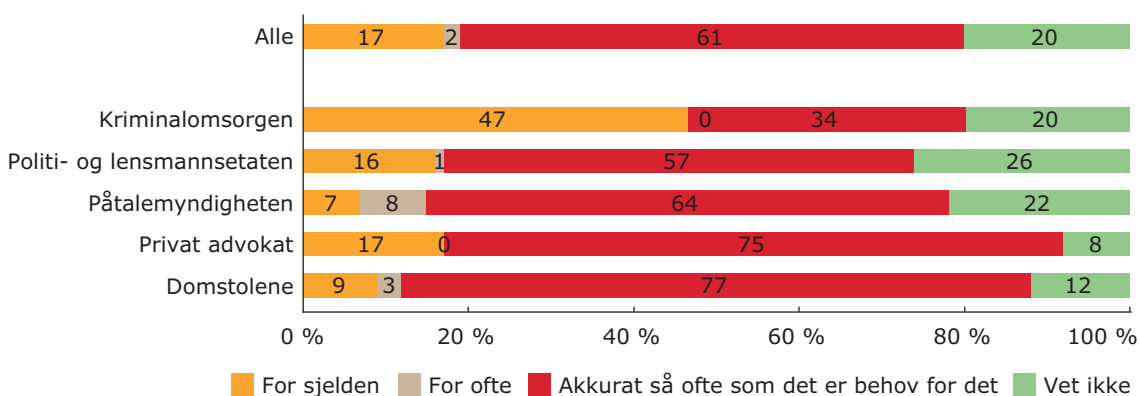
linger og ved varetektsfengsling. Likevel er det mellom 15 og 18 prosent som svarer at de har opplevd at tolkebehovet ikke tas til følge – også i disse situasjonene.

Brukes det tolk i tilstrekkelig grad?

Vi spurte respondentene hvorvidt de mener at det brukes tolk for sjelden, for ofte eller akkurat så ofte som det er behov for det ved sitt arbeidssted. Figur 4.8 viser at et flertall av de spurte, 61 prosent, mener at det brukes tolk akkurat så ofte som det er behov for det ved sitt arbeidssted.

Andelen som mener det benyttes tolk i tilstrekkelig grad, er størst innenfor domstolene (77 prosent) og desidert lavest innenfor kriminalomsorgen (34 prosent). Innenfor kriminalomsorgen svarer nesten halvparten av respondentene at det brukes tolk for sjelden. Dette ble også gjenspeilet i svarene

Figur 4.8 Mener du det brukes tolk for sjelden, for ofte eller akkurat så ofte det er behov for det ved ditt arbeidssted? Fordelt på arbeidssted, tall i prosent (N = 1001)

vi fikk i fokusgruppesamtalene. En privat advokat i én av fokusgruppene var svært tydelig på at det er i fengslene det er aller dårligst stilt med hensyn til tolkebruk:

Bare ta dere en runde rundt i fengslene. Det er nesten fraværende bruk av tolk. De mangler penger til dette i fengslene.

En avdelingsleder i et fengsel mente manglende opplæring førte til redusert bruk av tolk:

Vi i fengselet har ikke fått noen opplæring. Vi har heller ingen retningslinjer å forholde oss til. Det er dermed svært tilfeldig hva man tilegner seg av kompetanse og erfaring. Jeg føler meg veldig utrygg på dette feltet og har en høy terskel for å bruke tolk.

Det er verd å merke seg at det blant respondentene fra påtalemyndigheten faktisk er en ikke ubetydelig andel på 8 prosent som oppgir at de opplever at det benyttes tolk oftere enn det det egentlig er behov for.

I hvilken grad benyttes andre enn tolk i ulike situasjoner?

Figur 4.9 viser først og fremst at det er en stor andel, rundt 40 prosent eller mer av utvalget, som ikke vet hvorvidt det benyttes andre enn tolk, deriblant barn, til å oversette i de ulike situasjonene det spørres om i undersøkelsen. Figuren viser videre at det ikke er veldig utbredt at andre enn tolk benyttes til å oversette, og i særdeleshet er det sjelden at barn benyttes i de ulike situasjonene. Ett unntak er ved anmeldelser. En fjerdedel av de spurte mener at andre enn tolk ofte eller svært ofte benyttes til å oversette ved anmeldelser. I slike situasjoner skjer det dessuten også at barn benyttes til å oversette. Mellom 5 og 10 prosent av utvalget mener også at det svært ofte eller ofte forekommer at andre enn tolk oversetter ved siktelse, under soning, ved forkynning, ved samtale med forsvarer og under forhør. Det er imidlertid svært få som mener dette forekommer ved varetektsfengsling, under hovedforhandlinger og under domsavgivelse.

Fokusgruppeintervjuene ga også et klart inntrykk av at det er svært sjelden at familie, barn eller andre enn tolk brukes til å oversette, og at det er uheldig når dette skjer. Unntaket er innenfor kriminalomsorgen. En representant fra friomsorgen sa at de sjelden bruker tolker med formelle kvalifikasjoner. Tolk brukes utelukkende i spesielle tilfeller, som for eksempel dersom umyndige barn skal sone sin straff, og foreldrene skal få forklart hva barnet har gjort. Vanligvis brukte han andre ansatte som behersker de mest utbredte språkene, til å oversette. Ofte brukte han også familien og barna til den straffede. Det kan for eksempel være tilfeller der far er inne på et promilleprogram eller sitter i fengsel et år. For eksempel kan det være at barna kan brukes til å forklare far innholdet i det sosiale hjelpeapparatet rundt soningen eller liknende.

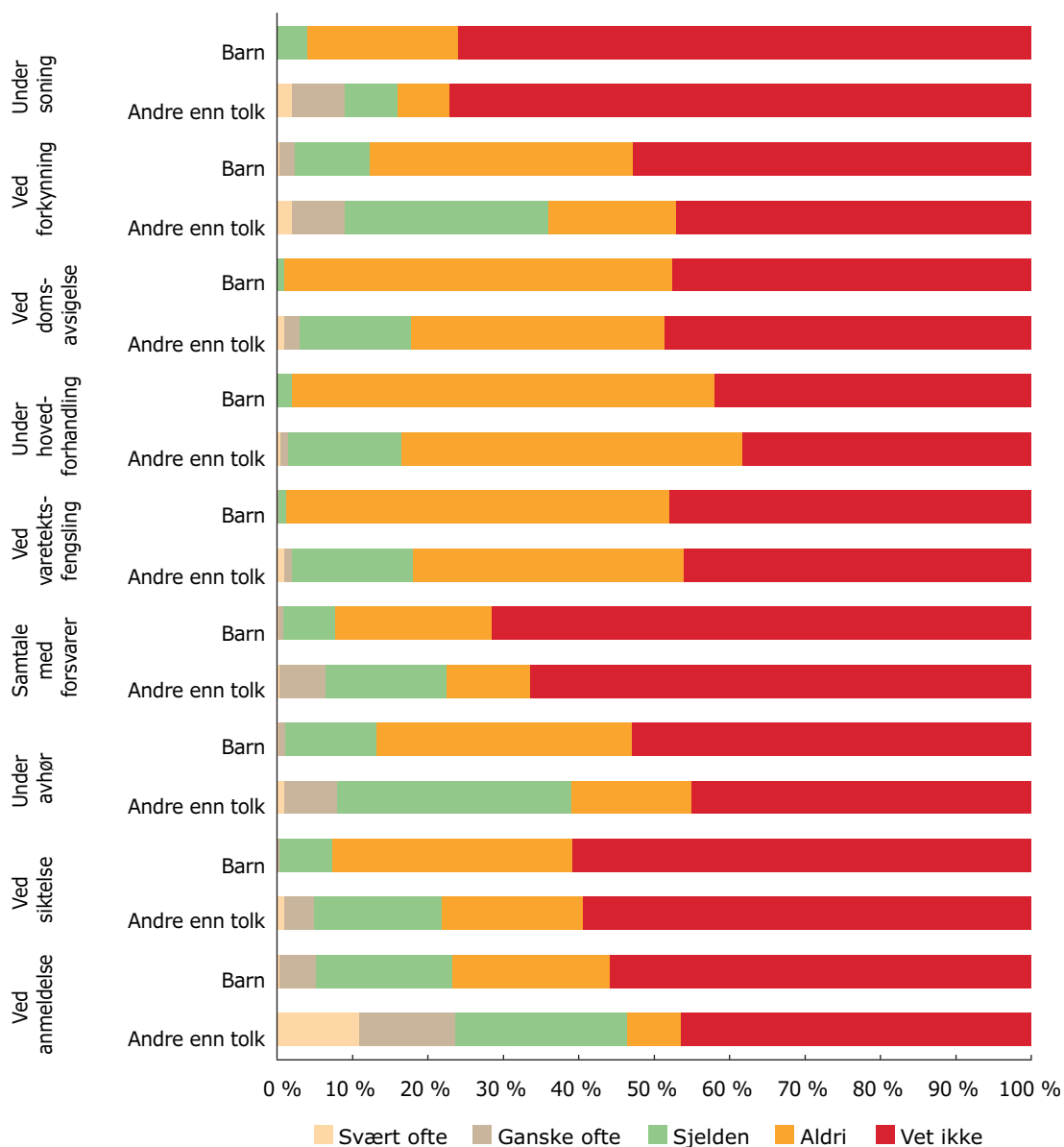
Ellers var det flere som nevnte at det særlig i sivile saker kan forekomme at barn eller andre blir brukt som tolk.⁹ En av deltakerne i fokusgruppene, en advokat, mente at dersom han tyr til klientens familie eller venner for å oversette, er nøden meget stor. Selv om det hører til sjeldenhetene, var det flere, både dommere og andre, som hadde opplevd å ty til andre enn en tolk for å oversette i en sak. En tingrettsdommer beskrev en situasjon slik:

I 2001 hadde vi en varetektsfengsling hvor den fengslede hadde fransk som morsmål. Det var behov for tolk. Vi fikk tak i en fransklærer. Han kunne ikke juridiske termer. I dag ville jeg definitivt fått tak i en telefontolk.

Å bruke barn som tolk hører ifølge deltakerne i fokusgruppene til sjeldenhetene. En politiansatt sa at det kan være aktuelt å bruke barn til å oversette for eksempel i en akuttsituasjon ute på gata der ting må løses der og da. Han understreker at dette

⁹ I sivile saker er det som regel parten som taper saken, som betaler for saksomkostninger, herunder utgiftene knyttet til bruk av tolk.

Figur 4.9 Hvor ofte brukes andre enn tolk / barn som oversetter i ulike situasjoner? (N varierer på de ulike spørsmålene fra 898 på spørsmål om barn benyttes som oversetter i samtale med forsvarer, til 928 på spørsmål om barn benyttes som oversetter under hovedforhandlinger.)

utelukkende har vært tilfellet i nødssituasjoner.

En advokat sa at han hadde opplevd at barn har blitt brukt som tolk ved ransaker eller pågrepelser hjemme hos familier. Han hadde også erfart at noen har hatt med barn inn i politiavhør og at barnet får en blandet rolle som tolk og part i saken. Advokaten anså dette som svært uheldig.

Oppsummering

Syv av ti respondenter oppgir at de selv har et ansvar for at det skaffes tolk i situasjoner der det er behov for det. Tre av fire har selv myndighet til å avgjøre om det skal benyttes tolk i en gitt situasjon, uten at de må ha godkjenning av noen andre. De fleste, tre av fire, svarer dessuten at de har brukt tolk i halvparten eller flere av de sakene der de har opplevd å ha behov for tolk. Det er imidlertid stor forskjell på grad av tolkebruk innenfor de ulike delene av straffesaks-kjeden. Andelen som bruker tolk ved behov,

er desidert størst innenfor domstolene og lavest innenfor kriminalomsorgen. De med mest erfaring med bruk av tolk, og de som har fått noe opplæring i bruk av tolk, bruker tolk i størst grad. Det er nærliggende å anta at erfaring med, og kunnskap om bruk av tolk, gir trygghet og stimulerer til økt bruk av tolk. Det er også størst andel innenfor domstolene og påtalemyndigheten som oppgir at det aldri har skjedd at de har unnlatt å skaffe tolk ved behov. Det er

i tillegg størst andel som mener det brukes tolk i tilstrekkelig grad ved sitt arbeidssted, innenfor domstolene, mens andelen er lavest innenfor kriminalomsorgen. Det er ikke utbredt å benytte barn eller andre som ikke er tolker, til å oversette i de ulike fasene av straffesaken. Ett unntak her er ved anmeldelser. En fjerdedel av de spurte mener at det ganske ofte eller svært ofte hender at barn eller andre som ikke er tolker, oversetter i forbindelse med anmeldelser.

5 Rutiner for bestilling og bruk av tolk

I dette kapittelet undersøker vi i hvilken grad respondentene opplever å ha gode rutiner for bruk og bestilling av tolk ved sine arbeidsplasser. Hva finnes det rutiner for på de ulike arbeidsstedene? Hvem bestiller tolk? Hvor bestilles det vanligvis tolk fra? Opplever respondentene et behov for klarere rutiner når det gjelder bruk og bestilling av tolk?

Hvilke rutiner finnes det på de ulike arbeidsstedene?

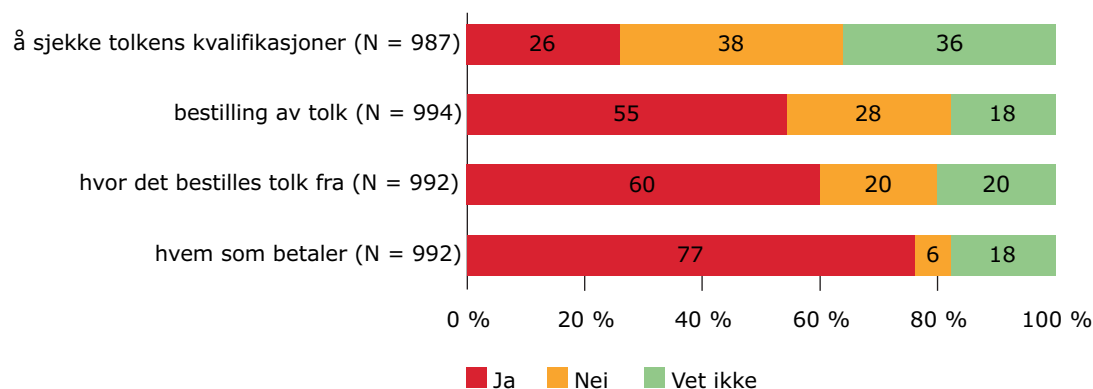
Vi spurte respondentene om det på deres arbeidssted fantes rutiner for å sjekke tolkens kvalifikasjoner, bestilling av tolk, hvor det bestilles tolk fra, og hvem som betaler for tolketjenestene. Svarene på disse spørsmålene er fremstilt i figur 5.1 under.

Figur 5.1 viser at det er svært utbredt med rutiner for hvem som betaler for tolketjenestene i en gitt situasjon. Nesten 80 prosent har rutiner for dette. Over halvparten mener også at det finnes rutiner for både bestilling av tolk og hvor det bestilles tolk fra. Bare 26 prosent oppgir å ha rutiner for å sjekke tolkens kvalifikasjoner. Nesten 40 prosent vet ikke om det finnes rutiner for dette.

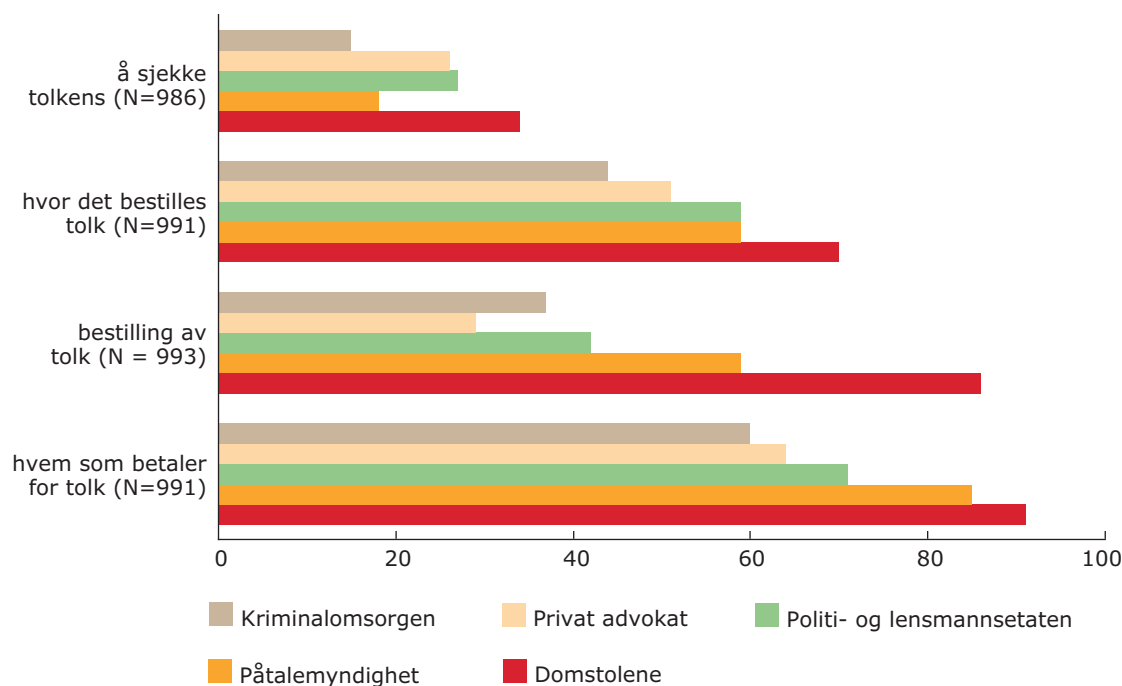
Vi finner stor variasjon med hensyn til hvor utbredt det er med rutiner for bruk og bestilling av tolk på tvers av ulike arbeidsplasser. Jevnt over fremstår det som om domstolene i større grad har et rutinemessig forhold til bestilling og bruk av tolk enn de andre arbeidsstedene. Dette gjelder uansett hva slags rutiner det er snakk om. Respondenter som arbeider som private advokater og innenfor kriminalomsorgen, oppgir i minst grad at det eksisterer rutiner for bruk og bestilling av tolk på deres arbeidsplasser.

Flere dommere presiserer imidlertid i fokusgruppene at til tross for nokså formelle rutiner på arbeidsplassen, er det svært sjelden at dommere har noe med selve bestillingen å gjøre. Innenfor domstolene er det svært utbredt at det er kontorpersonale som står for bestilling av tolk. Om lag en tredjedel av respondentene svarer at det er dem selv som står for bestilling av tolk i en gitt situasjon der det er behov for det. Det er imidlertid stor variasjon mellom respondenter fra ulike arbeidsplasser. Blant private advokater og innenfor politi- og lensmannsetaten svarer rundt halvparten at de selv står for bestilling av tolk.

Figur 5.1 Er det på ditt arbeidssted faste rutiner for å sjekke tolkens kvalifikasjoner, bestilling av tolk, hvor det bestilles tolk fra, og hvem som betaler for tolketjenestene? Tall i prosent

Figur 5.2 Andel som svarer at de har faste rutiner for å sjekke tolkens kvalifikasjoner, bestilling av tolk, hvor det bestilles tolk fra, og hvem som betaler for tolketjenestene. Tall i prosent

Respondenter fra kriminalomsorgen oppgir som nevnt gjennomgående å ha mindre klare rutiner for bruk og bestilling av tolk enn de andre. Det at kriminalomsorgen har minst utviklede rutiner på dette feltet, og at de som er ansatt i fengslene, langt på vei prøver seg frem uten tolk, understrekes også i fokusgruppene. En avdelingsleder ved et fengsel sa det slik:

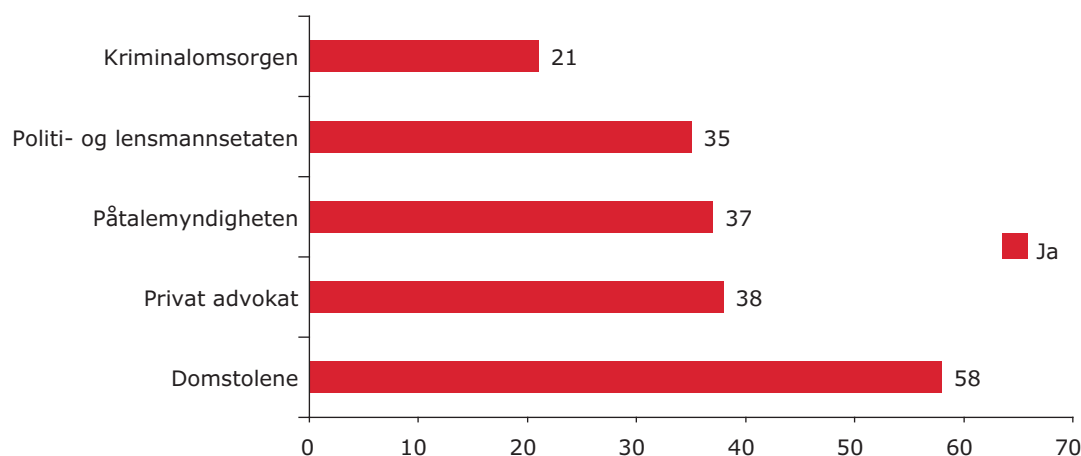
Lista ligger veldig høyt hos oss for bruk av tolk. Vi har ingen rutiner for bestilling. Liten bevissthet rundt kriterier for bruk og

bestilling. Vi vet det koster penger. Vi er ofte usikre på hvor vi skal bestille tolk fra. Vi venter i det lengste. De innsatte lærer seg jo gjerne norsk etter hvert. Også har vi andre innsatte som kan hjelpe til. Men, det er klart ... det er mye de innsatte ikke får snakket skikkelig om.

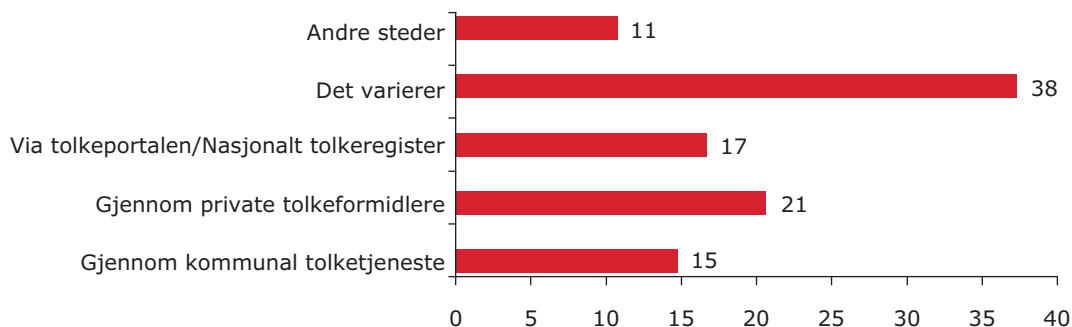
Hvor bestilles det tolk fra?

IMDi har system- og driftsansvar for Nasjonalt tolkeregister. Dette registeret er først og fremst rettet mot tolkebrukere i offentlig sektor, men er tilgjengelig for alle gjennom

Figur 5.3 Kjenner du til tolkeregisteret? Tall i prosent som svarer ja (N = 1000)

Figur 5.4 Hvor bestiller du eller den som har ansvar for det, vanligvis tolketjenester fra?
Tall i prosent (N = 844)

www.tolkeportalen.no. Tolkene i registeret er oppført i fem kategorier avhengig av deres tolkefaglige kvalifikasjoner. Registeret kan benyttes på ulike måter, som rekrutteringsverktøy for leverandørbaser for storbrukere eller formidlingstjenester eller for å sjekke kvalifikasjonene til en tolk som er bestilt gjennom en formidlingstjeneste.

I figur 5.4 ser vi at bare 17 prosent av de spurte benytter Nasjonalt tolkeregister ved bestilling av tolk. Det er først og fremst dommere og ansatte i politi- og lensmannsetaten som bruker Nasjonalt tolkeregister. Dette kan henge sammen med kjennskapet til registeret. Som det fremgår av figur 5.3, er det desidert flest (58 prosent) innenfor domstolene som har kjennskap til tolkeregisteret. Nesten fire av ti ansatte innenfor politi- og lensmannsetaten, påtalemyndigheten og blant private advokater oppgir at de kjenner til registeret, mot bare 21 prosent av de ansatte innenfor kriminalomsorgen.

I figur 5.4 under ser vi at 21 prosent vanligvis bestiller tolk gjennom private tolkeformidlere, mens 15 prosent bestiller tolk gjennom kommunal tolketjeneste. Ansatte innenfor kriminalomsorgen oppgir i større grad enn andre å benytte seg av kommunal tolketjeneste. I fokusgruppene gikk det frem at prishensyn kunne være en viktig årsak til dette.

Vi ser imidlertid at nærmere 40 prosent av respondentene ikke har et fastlagt mønster

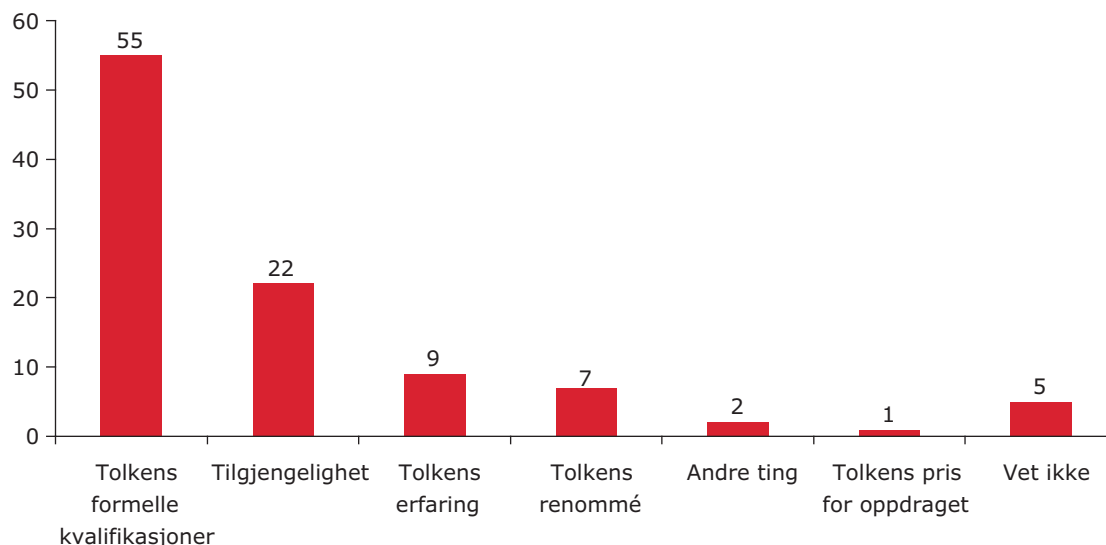
for hvor det bestilles tolk fra, ved at de svarer at det varierer. En advokat i fokusgruppene understreket betydningen av å ikke ha noen faste retningslinjer for hvor det bestilles tolk fra. Han var skeptisk til bruk av tolkeformidlere og stolte mest på sin egen erfaring:

Jeg finner tolker etter eget hode. Jeg skyr tolkeformidlingsfirmaer. Byråene tilbyr elendige tolker. Det skyldes vel at byråene tilbyr tolkene dårlige arbeidsforhold med kort varsel før oppdrag, lav betaling og liten grad av forutsigbarhet. De utnyttes. Det viktige for meg er å finne de gode tolkene som skjønner sin rolle, som inngir tillit og har en objektivitet. Ingen formelle retningslinjer ...

Hvilke vurderinger ligger til grunn ved bestilling av tolk?

Vi har sett at svært mange ikke har klare rutiner for hvor det bestilles tolker fra. Et interessant spørsmål er dermed hvilke vurderinger som ligger til grunn når det bestilles tolk. Hvilke hensyn er det som ivaretas i størst grad? Er det tolkens kvalifikasjoner, prishensyn eller andre vurderinger som veier tyngst?

**Figur 5.5 Hvis du skulle bestille tolk i morgen, hva ville du legge mest vekt på?
Tall i prosent (N = 1026)**

Til tross for at svært få har klare rutiner for å sjekke tolkens kvalifikasjoner, viser figur 5.5 at over halvparten av de spurte først og fremst ville vektlagt tolkens formelle kvalifikasjoner dersom de skulle bestilt tolk i morgen. Flere i fokusgruppene opplevde dessuten at det var vanskelig å vurdere tolkene språklig selv underveis i et tolkeoppdrag. En politiansatt mente at det har mest med en opplevelse av å ha en god kommunikasjon å gjøre, og at det er umulig å vite om det som sies, faktisk er korrekt oversatt.

Tolkenes tilgjengelighet vurderes også som svært viktig av nesten en fjerdedel av utvalget. Flere i fokusgruppene hadde flere ganger opplevd at det å få tak i kvalifiserte tolker kunne være svært tidkrevende.

Pris er derimot ikke regnet som en viktig del av vurderingen av valg av tolk. Her er respondentene svært samstemte uavhengig av arbeidssted, erfaring med bruk av tolk, om de har fått opplæring i bruk av tolk eller ikke, om de opplever å ha et stort eller lite behov for tolk, og i hvilken grad de bruker tolk ved behov eller ikke.

Gjennom fokusgruppeintervjuene kom det frem at det ofte kunne være uenigheter

mellom for eksempel politiet og domstolene med hensyn til hvilke kriterier som skulle veie tyngst ved valg av tolk i konkrete saker. For eksempel ble det av flere pekt på at det ofte kan være ulike hensyn og kriterier for valg av tolk innenfor politiet enn innenfor domstolene. En dommer i lagmannsretten var rett ut kritisk til politiets kriterier for valg av tolk og mente at vurderingene til politiet bør opp og frem i lyset:

Jeg er rett og slett kritisk til bruken av tolk i politiavhørene. Det er en diskusjon som foregår, dette med hva slags bruk av tolk de har i politiavhør.

Dommeren nevnte blant annet det at politiet krever vandelskontroll av tolkene. Hun satte spørsmålsteget ved om politiet har hjemmel for å kreve dette, og om vandelskontroll nødvendigvis er viktig for å sikre at tolkene gjør en god jobb:

Man kan være en utmerket tolk til tross for fyllekjøring.

En advokat i fokusgruppene mente det var tilløp til intriger innad i politiet i Oslo når det gjelder hvilke tolker som har godt og dårlig rykte:

Jeg hadde et fengslingsmøte for noen måneder siden. Da fikk jeg en telefon fra politiet om å ikke bruke den tolken jeg hadde valgt. Når jeg spurte hvorfor, fikk jeg ikke noe svar. Politiet stolte ikke på henne. Hvor er rettssikkerheten til tolken? Nå er det så vidt jeg vet, bare advokater som bruker denne tolken.

Er det behov for klarere rutiner?

En ting er hvorvidt respondentene er kjent med rutiner for bruk og bestilling av tolk på sin arbeidsplass. Et annet spørsmål er hvorvidt de opplever eventuelle mangler på rutiner som et problem.

Vi spurte om de visste hvor de skulle henvende seg dersom de hadde behov for en tolk. Nesten ni av ti svarte bekreftende på dette spørsmålet. Til tross for at en god del av utvalget mangler rutiner, er det med andre ord ikke slik at de ikke vet hvordan de skal gå frem for å skaffe tolk.

Samtidig svarer fire av ti at de ser behovet for klarere rutiner for bruk og bestilling av tolk på sitt arbeidssted. Særlig er det en stor andel av de ansatte innenfor kriminalomsorgen som opplever et slikt behov. Det er blant de som per i dag ikke har rutiner for bruk og bestilling av tolk på arbeidsplassen, at behovet for klarere rutiner er størst. Vi finner imidlertid at behovet for klarere rutiner også er til stede blant de som allerede har rutiner på sin arbeidsplass. Mellom 30 og 40 prosent av de som opplever at det allerede finnes rutiner for bruk og bestilling av tolk på arbeidsplassen sin, mener at det er behov for enda klarere rutiner.

I fokusgruppene var det også flere som gjerne skulle sett at det var klarere rutiner for tolkebruk på sitt arbeidssted. Selv de som ofte bruker tolk i sitt daglige arbeid, og som vet hvordan de skal forholde seg til bruk og bestilling av tolk, mener at de rutinene de følger, er uformelle. Det finnes ikke noen skriftlige rutiner for dette. De føler seg ofte usikre i konkrete situasjoner og skulle gjerne hatt tydeligere retningslinjer

for hvem som har ansvaret for å skaffe og betale for tolk.

Oppsummering

Nesten 80 prosent av respondentene i undersøkelsen har rutiner for hvem i organisasjonen som betaler for bruk av tolk i en gitt situasjon. Over halvparten svarer at det finnes rutiner for både bestilling av tolk og hvor det bestilles tolk fra. Om lag 40 prosent har ikke rutiner for hvor det bestilles tolk fra. 17 prosent benytter Nasjonalt tolkeregister ved bestilling av tolk, 21 prosent bruker private tolkeformidlere, og 15 prosent bestiller gjennom kommunal tolketjeneste.

Det er bare en fjerdedel av utvalget som oppgir at de har rutiner for å sjekke tolkens kvalifikasjoner på sitt arbeidssted. Likevel svarer over halvparten av respondentene at de ville vektlagt formelle kvalifikasjoner dersom de skulle bestilt tolk i morgen. Jevnt over fremstår det som om domstolene i større grad har et rutinemessig forhold til bestilling og bruk av tolk enn de andre arbeidsstedene. Dette gjelder uansett hva slags rutiner det er snakk om. Respondenter som arbeider som private advokater og innenfor kriminalomsorgen, oppgir i minst grad at det eksisterer rutiner for bruk og bestilling av tolk på deres arbeidsplasser.

Fire av ti ser behovet for klarere rutiner for bestilling og bruk av tolk på sin arbeidsplass, og særlig er behovet stort innenfor kriminalomsorgen. Til tross for at mange respondenter mener det mangler rutiner, svarer likevel ni av ti at de vet hvor de skal henvende seg for å få tak i en tolk.

6 Erfaringer med bruk av tolk

I dette kapittelet skal vi se nærmere på respondentenes erfaringer med bruk av tolk. Hvordan forbereder de ansatte tolken i forkant av et tolkeoppdrag? Hvordan opptrer tolken? Hvor mye erfaring, og hvilke erfaringer har de ansatte med bruk av tolk? Hvor langt mener de at en tolk kan gå i sin tolkegjerning? Er det en fordel at en og samme tolk følger saken gjennom hele straffesakskjeden, eller er det en fordel at flere tolker er involvert i saken?

Hvordan forberedes tolken?

Forberedelse er viktig for at tolken skal kunne gjøre en forsvarlig jobb. *Retningslinjer for god tolkeskikk* pålegger tolken å forberede seg nøye til sine oppdrag. Vi spurte respondentene om tolken får informasjon på forhånd om hva en sak dreier seg om. Nesten halvparten av de spurte informerer tolken på forhånd om hva en sak dreier seg om, enten ved begynnelsen av møtet eller allerede ved bestilling av oppdrag. Fire av ti svarer at det varierer hvorvidt tolken får informasjon. Bare drøye én av ti svarer at tolken aldri får informasjon på forhånd om hva en sak dreier seg om.

Vi spurte også hvilke saksdokumenter tolken får når han eller hun tilkalles til møter. Ikke alle former for dokumenter vi spør etter her, vil være relevante for alle respondentene i deres daglige arbeid. I fremstillingen har vi derfor bare inkludert de som opplever det vi spør etter, som relevant.

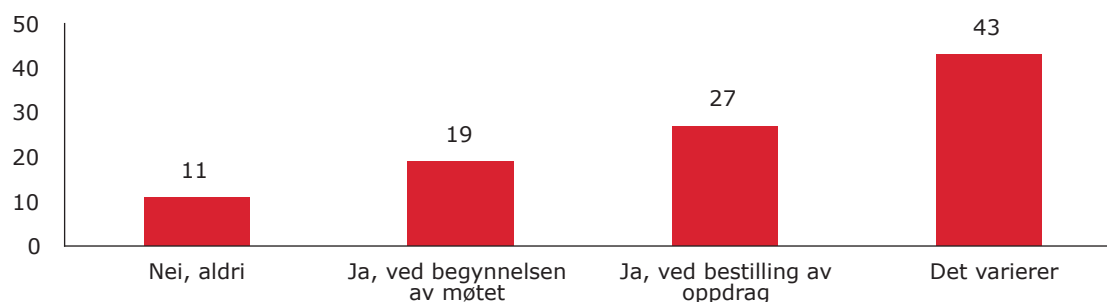
Figur 6.2 viser at det er ganske vanlig å sende ut siktelsen på forhånd. Det er litt mindre utbredt å sende ut påtegningsdokumentet eller dokumentbevis når tolken innkalles til møter. Oppunder halvparten svarer at de svært ofte eller ofte sender ut andre dokumenter.

Når vi spurte deltakerne i fokusgruppene om dette, var det ingen som hadde erfaring med å sende ut noe i forkant til tolkene. Likevel var det flere som mente at dette ville være en fordel, spesielt dersom saken innebar mange tekniske uttrykk. Flere mente imidlertid at de ikke hadde hjemmel til å sende ut saksdokumenter til tolken i forkant. En avdelingsleder i et fengsel sa at de i så fall måtte ha godkjenning fra den innsatte.

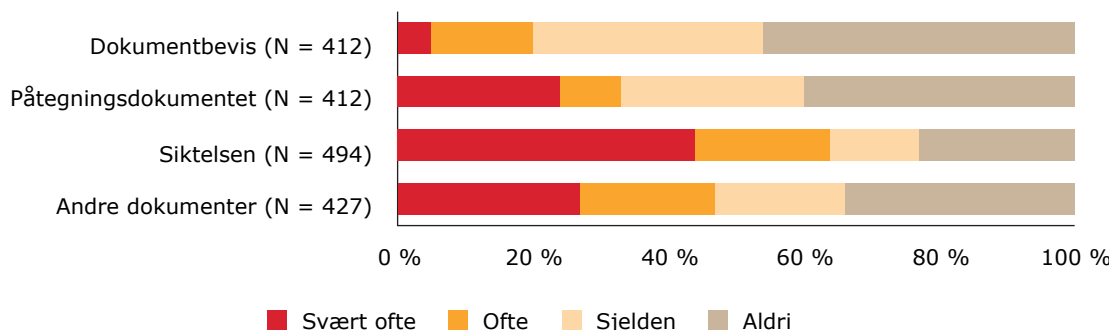
Hva gjør tolken?

Flere i fokusgruppene mente at et kjennetegn på en god tolk var at tolken orienterte om sin rolle innledningsvis. I den kvantitative undersøkelsen svarte 84 prosent at de mener det er greit at tolken informerer innledningsvis om sin rolle, mens 10 prosent ikke vet om de synes det er greit eller ikke. Vi spurte respondentene hvor ofte de hadde opplevd at tolken hadde gjort dette.

Figur 6.1 I saker der det brukes tolk, får tolken informasjon på forhånd om hva saken dreier seg om? Tall i prosent (N = 1023)

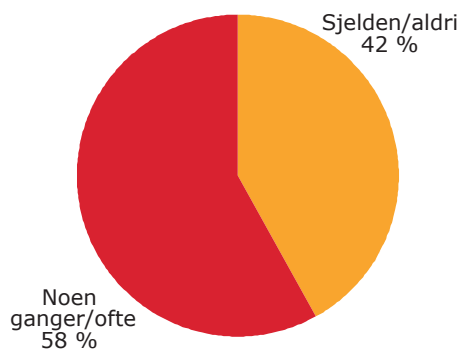

Figur 6.2 Hvilke saksdokumenter får tolken når han/hun tilkalles til møter? Tall i prosent

Figur 6.3 viser at fire av ti svarer at dette skjer sjelden eller aldri. I fokusgruppene var det få som hadde opplevd at tolken hadde gjort dette.

Figur 6.3 Ut fra din erfaring med bruk av tolk, hvor ofte skjer det at tolken informerer innledningsvis om sin rolle? Tall i prosent (N = 810)

En lagdommer i en av fokusgruppene forklarte hvorfor dette skjer i så liten grad i rettssalene:

Domstolsapparatet er veldig tungt og stramt. Det er dommeren som bestemmer. Tolk skal være veldig trygg hvis han krever rom til å presentere seg selv og sin egen rolle i saken.

I fokusgruppene ble det nevnt at dersom tolken skal få mulighet til å innlede om sin rolle, må dommeren gi tolken anledning til det. Innenfor politiet og kriminalomsorgen virker det som om rammene rundt bruk av tolk er noe løsere, og at tolkene oftere får større spillerom.

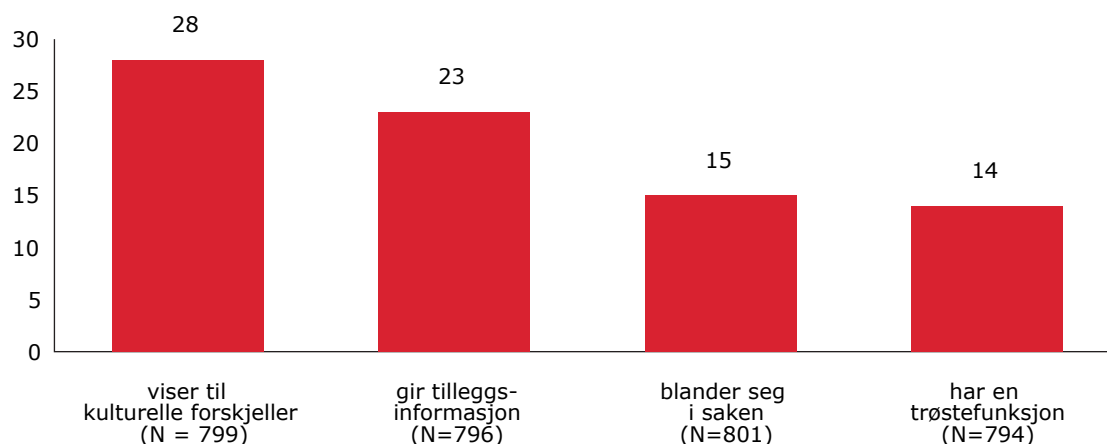
I henhold til *Retningslinjer for god tolkeskikk* skal tolken tolke alt som sies uten å endre, trekke fra eller legge til noe av det som kommer til uttrykk. Ifølge retningslinjene skal tolken heller ikke utføre andre oppgaver enn å tolke under tolkeoppdraget.¹⁰

Vi spurte respondentene om de hadde opplevd at tolken hadde andre funksjoner enn å oversette, som for eksempel å vise til kulturelle forskjeller, gi tilleggsinformasjon, blande seg inn i saken eller innta en trøstefunksjon. I figur 6.4 ser vi at det forekommer at tolkene inntar andre roller enn å utelukkende oversette. Nær en tredjedel av de spurte oppga at de hadde opplevd at tolken hadde vist til kulturelle forskjeller, en fjerdedel hadde opplevd at tolken hadde gitt tilleggsinformasjon, mens henholdsvis 15 og 14 prosent hadde opplevd at tolken hadde blandet seg i saken og inntatt en trøstefunksjon.

¹⁰ § 4 og 7 i Retningslinjer for god tolkeskikk.

Figur 6.4 Ut i fra din erfaring med bruk av tolk, hvor ofte skjer det at tolken viser til kulturelle forskjeller, gir tilleggsinformasjon, blander seg i saken og/eller har en trøstefunksjon.

Tall i prosent

Hva er tolkens ansvar?

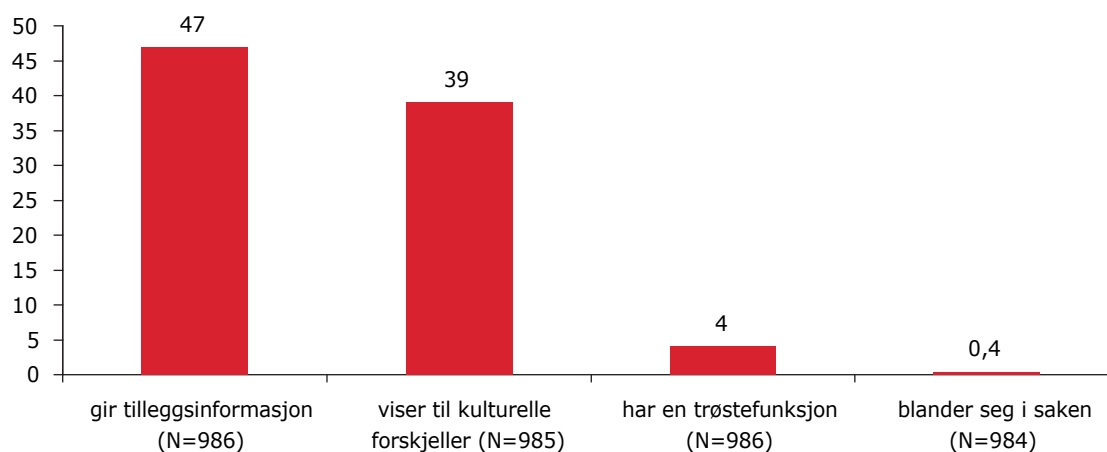
I fokusgruppene var det også flere som hadde opplevd at tolken ikke bare fungerte som en oversetter. Flere mente at tolkene i visse tilfeller blir en støttekontakt for den tiltalte, og at det i løpet av en lang rettssak kan utvikle seg nære bånd mellom tiltalte og tolken. Noen pekte på at dette kunne ha sine positive sider. Samtidig var flere svært opptatt av at tolken skal ha et profesjonelt forhold til saken, at et tett forhold mellom tiltalte og tolk kan gå utover nøytraliteten til tolken. En løsning på dette kan ifølge noen av deltakerne være å bruke tolkebokser i større grad. Dette innebærer at tolken og den tiltalte sitter fysisk adskilt, ved at tolken sitter inne i en liten boks. Enkelte mente

at Domstolsadministrasjonen burde tilrettelegge for økt bruk av slike tolkebokser i rettssalene.

Vi spurte også respondentene i den kvantitative undersøkelsen hvor langt de mente en tolk kunne gå.

Nesten halvparten av respondentene svarte at de synes det er greit at en tolk gir tilleggsinformasjon underveis i et tolkeoppdrag, mens fire av ti sier de synes det er greit at tolken viser til kulturelle forskjeller. Bare 4 prosent svarer at det at en tolk inn tar en trøstefunksjon, er greit, mens så å si ingen (under 0,5 prosent) mener at tolken bør blande seg i saken.

Figur 6.5 Synes du det er greit at tolken gir tilleggsinformasjon, viser til kulturelle forskjeller, har en trøstefunksjon og/eller blander seg i saken. Tall i prosent

De samme synspunktene kom til uttrykk i fokusgruppene. Flere av deltakerne mente at det kunne være viktig og positivt at tolken av og til gjør noe mer enn å oversette. Det var imidlertid noe uenighet med hensyn til hvor langt en tolk kan gå med å gi kulturelle forklaringer. En ansatt i friomsorgen mente at kulturelle forklaringer fra tolken er av det gode:

Vi spør dem også vi ... av og til nyttiggjør vi oss bevisst av deres kulturelle bakgrunn. Innsatte snakker kanskje om ting fra en annen verden som er uforståelig for oss. Da kan vi be tolken om en kulturell forklaring ... for eksempel knyttet til familiesituasjonen.

En dommer mente på sin side at dette ikke ville fungere i retten:

Det blir galt i retten å blande disse rollene. Da blir tolken fort et vitne.

Hva kjennetegner en god tolk?

De fleste deltakerne i fokusgruppene hadde en klar formening om hvilke forventninger de hadde til en profesjonell og god tolk. Flere pekte på at gode språkkunnskaper var det aller viktigste som måtte ligge til grunn for god tolking, og at dette var særdeles viktig innenfor rettsapparatet. En dommer i tingretten sa det slik:

Språket i rettssalen er et presisjonsinstrument.

Videre mente flere at god rolleforståelse hos tolken var svært viktig. Dette innebærer at tolken uoppfordret bør presentere sin rolle, følge tolkeetiske retningslinjer og oversette alt som blir sagt.

En politiansatt mente at kjennetegnet på en god tolk først og fremst er at vedkommende setter klare grenser og utelukkende holder seg til saken.

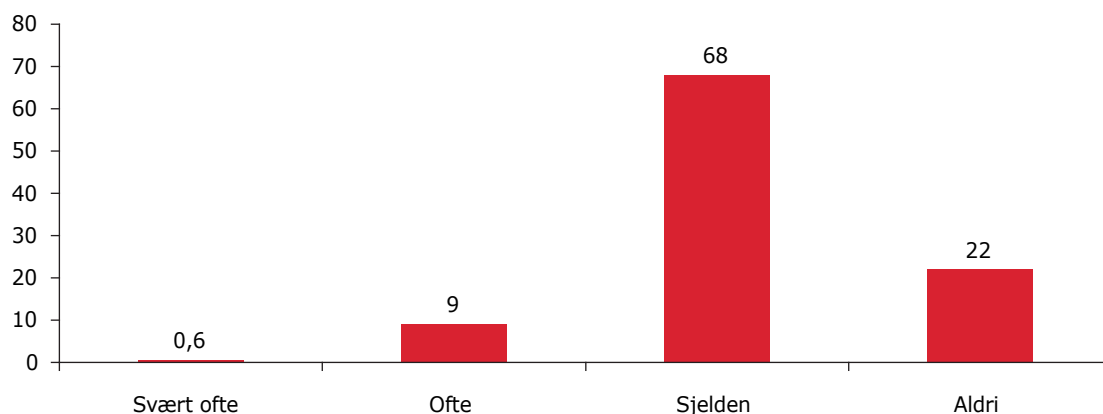
Erfaring med uprofesjonelle tolker

Utvalget i denne undersøkelsen har varierende grad av erfaring med tolk. To av ti har noe erfaring, mens en fjerdedel har mye eller svært mye erfaring med bruk av tolk. Innenfor domstolene har over en tredjedel av respondentene mye erfaring med tolk, mens innenfor kriminalomsorgen er det under 10 prosent som har mye erfaring. Å bruke tolk på en god måte krever forberedelser og en bevissthet fra brukeren, og hvor vellykket tolkebruken blir, kan henge sammen med grad av erfaring. En dommer i lagmannsretten sa følgende i fokusgruppene:

Det er begrenset hvor bevisste dommere er på det å bruke tolk. Noen har vanskelig for å forholde seg til det. I min domstol har det skjedd en positiv utvikling. Jeg vil tro at rundt en tredjedel er ganske gode på det. Det kommer med erfaring og opplæring.

Det er imidlertid også slik at ikke alle tolker er like profesjonelle, og at en sak eller et

Figur 6.6 Har du noen gang opplevd at manglende ferdigheter hos tolken har gjort det vanskelig å gjennomføre et møte/avhør/rettssak? Tall i prosent (N = 825)

møte kan være vanskelig å gjennomføre på grunn av manglende ferdigheter hos tolken. Dette skjer imidlertid ikke særlig ofte. I den kvantitative undersøkelsen er det omtrent én av ti som svarer at dette har skjedd ofte eller svært ofte. Resten svarer at det sjelden eller aldri har skjedd.

Det var imidlertid flere av deltakerne i fokusgruppene som kunne fortelle om negative opplevelser med bruk av tolk. Dette kunne dreie seg om situasjoner der lange utlegninger fra tiltaltes side ble oversatt med korte enstavelsesord. En hadde til og med opplevd at noen i salen hadde protestert på at det ikke var samsvar mellom det tiltalte sa, og det tolken oversatte det med. En dommer i lagmannsretten beskrev et negativt møte med en tolk på denne måten:

Jeg har jo opplevd situasjoner hvor tiltalte snakker i fem minutter, og så oversettes det han sier med ett ord. Hva er det som skjer? Det er en veldig ugrei opplevelse det der. Man føler seg veldig hjelpeløs når sånt skjer.

En annen dommer i lagmannsretten foretrakk statsautoriserte tolker av hensyn til kvaliteten på tolkingen:

Jeg har opplevd tolking som vi til slutt kunne klare oss uten. Jeg vet ikke hva som ble sagt, og hvordan det ble oversatt. Jeg foretrekker statsautoriserte tolker. De føler jeg meg trygg på har god kvalitet.

Flere dommere ga spesielt uttrykk for bekymring for kvaliteten på tolkingen ved varetektsfengslinger der det er politiets ansvar å skaffe tolk. En tingrettsdommer sa det slik:

Jeg opplever at tolkene nærmest trekkes inn fra gata. Vi må gjennomføre rettsmøter uansett om det er en god eller dårlig tolk. Det gjør det veldig viktig å stille kontrollspørsmål.

Bør en og samme tolk følge en klient gjennom hele saken?

Vi spurte deltakerne i fokusgruppen om det var en fordel at en og samme tolk fulgte den siktede gjennom hele saksgangen, eller om det var bedre at flere tolker var involvert i løpet av prosessen. Her hadde deltakerne i fokusgruppene svært ulike meninger.

En politiansatt mente at dersom tolkene er gode, spiller det ingen rolle hvorvidt en og samme tolk følger en sak fra A til Å, eller om flere er involvert.

En dommer i lagmannsretten mente det kunne være gode grunner til å ha to tolker involvert i en lengre straffesak, slik at de kunne ha en korrigerende effekt på hverandre. Flere mente dessuten at det er en klar fordel å bytte tolk underveis i en sak fordi det kan være en fare for nøytraliteten om tolken kjenner saken for godt, eller om det utvikler seg for nære bånd mellom tiltalte og tolken underveis i saken.

En tingrettsdommer hadde imidlertid opplevd at det å bruke to tolker hadde hatt negative konsekvenser som gjorde saksgangen vanskeligere:

Jeg har opplevd i tingretten at det en gang var to tolker i en og samme sak. Det førte til kniving mellom de to tolkene. Egentlig konkurrerte de om å få innpass. Det gikk utover effektiviteten.

En advokat pekte også på at det ikke var uvanlig at det oppsto negative relasjoner mellom tolker:

Drittsslenging mellom tolker er ikke ukjent. Det er en tøff hverdag. Som tolk kan du gå fem dager uten noe å gjøre, og så fire dager med. Det hender at de baksnakker hverandre ja ...

Oppsummering

Det er stor variasjon med hensyn til i hvilken grad tolkene får informasjon om en sak i forkant av et oppdrag, og i tilfelle hva slags dokumenter tolken får tilsendt. Flere av deltakerne i fokusgruppene mente at en god tolk bør innlede samtalen med å presentere sin rolle og funksjon. Innenfor rettsapparatet er det imidlertid lite rom for dette. En tredjedel av respondentene har opplevd at tolken viser til kulturelle forskjeller, en tredjedel har opplevd at tolken har gitt tilleggsinformasjon, mens litt over én av ti har opplevd enten at tolken har blandet seg i saken, og/eller at tolken har inntatt en trøstefunksjon. Nesten halvparten av respondentene synes det er greit at tolken gir tilleggsinformasjon, og en tredjedel

mener det er i orden at tolken viser til kulturelle forskjeller. Det er imidlertid bare 4 prosent som synes at tolken kan innta en trøstefunksjon, og bare 0,5 prosent aksepterer at tolken blander seg i saken. Til tross for at det er flere som har opplevd at tolken har gått lenger enn det de synes er akseptabelt, er det bare én av ti som har opplevd at tolkens manglende ferdigheter har gjort det vanskelig å gjennomføre et møte, avhør eller rettssak. Mange gir imidlertid uttrykk for at de har hatt en rekke negative erfaringer med bruk av tolk. Når det gjelder spørsmålet om hvorvidt en og samme tolk skal følge saken gjennom hele straffesaksjeden, er det svært delte meninger blant deltakerne i fokusgruppene.

7 Terskler for bruk av tolk

Som vi har sett i kapittel 4, svarer de fleste, tre av fire, at de har brukt tolk i halvparten eller flere av de sakene der de har opplevd å ha behov for tolk. Det er imidlertid en betydelig andel av respondentene som ikke alltid benytter tolk i tilfeller der det foreligger en språkbarriere. I dette kapitlet ser vi derfor nærmere på hva som oppleves å være de viktigste tersklene for bruk av tolk innenfor straffesaksjeden. Er det manglende kjennskap til hvor de kan bestille tolk, som er årsaken til at det ikke alltid bestilles tolk? Eller skyldes det kanskje dårlig tilgjengelighet av tolker, eller et budsjett som ikke har rom for tolkeutgifter?

Viktige årsaker til at det ikke skaffes tolk

Vi ba respondentene oppgi de viktigste årsakene til at de ikke hadde benyttet tolk i tilfeller der det var behov for det. Respondentene kunne oppgi inntil tre årsaker. Ettersom svært mange i utvalget oppgir at de alltid benytter tolk ved behov, er det hele 806 personer som ikke har svart på dette

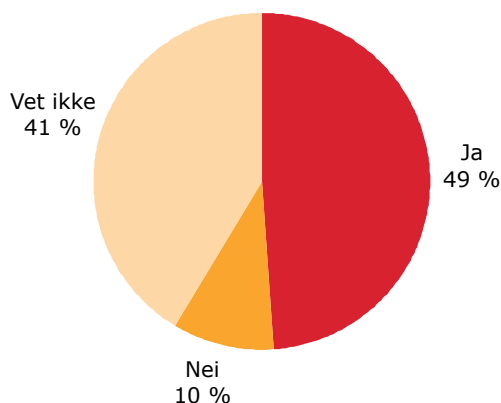
spørsmålet. 81 personer har bare oppgitt én årsak til at det ikke har blitt benyttet tolk, 57 personer har oppgitt to årsaker, og 86 personer har oppgitt tre årsaker.

Vanskelig å skaffe tolk i akuttsituasjoner
Den årsaken flest peker på som én av de tre viktigste, er at det er vanskelig å skaffe tolk i akuttsituasjoner. Hva som ligger i dette, er ikke spesifisert, men det er nærliggende å tro at det her dreier seg om ikke planlagte samtaler som for eksempel anmeldelser. Det kan handle om at det i en konkret situasjon er umulig å skaffe en tolk på grunn av tidsnød. 5 prosent har svart at det er for tidkrevende å bestille tolk. Det kan også ha sammenheng med at det kan være vanskelig å skaffe tolk på visse språk i løpet av kort tid.

Vi stilte spørsmålet om respondentene opplever at tolketjenester for enkelte språk er vanskeligere å få tak i enn andre. 49 prosent svarte bekreftende på dette spørsmålet, mens hele 41 prosent svarte at de ikke

Årsaker til at det ikke har blitt benyttet tolk, til tross for behov for tolk	Antall respondenter som har oppgitt denne årsaken som en av de tre viktigste
Vanskelig å skaffe tolk i akuttsituasjoner	117
Andre personer som kan oversette, har vært til stede	87
Har overvurdert siktedes/ domfeltes/ innsattes/vitners norskkunnskaper	80
For tidkrevende å bestille tolk	53
Økonomiske hensyn	31
Siktede/ domfelte/ innsatte/ vitne eller familien deres vil helst ikke bruke tolk	17
De tolkene jeg har brukt, har ikke vært faglig dyktige	14
Vanskelig å finne en tolk jeg kan stole på	10
Bruk av tolk gjør kommunikasjonen vanskeligere	6
Bruk av tolk svekker saken til siktede/ domfelte/ innsatte/ vitne	3
Overordnede oppfordrer til å ikke bruke tolk så ofte	3
Annet	32

Figur 7.1 Opplever du at tolketjenester på enkelte språk er vanskeligere å få tak i enn andre? Tall i prosent (N = 1029)

visste. Bare 10 prosent svarte at de ikke opplever at det er vanskeligere å skaffe tolk på enkelte språk enn andre.

Andelen som opplever at det er vanskeligere å finne tolker på visse språk enn andre, er klart størst blant de som opplever et stort behov for tolk i sitt daglige arbeid, som bruker tolk i de fleste tilfeller der de har behov for det, og som har fått opplæring i bruk av tolk. Andelen som svarer at de ikke vet, er desidert størst innenfor kriminalomsorgen. Hele 70 prosent av respondentene herfra svarer at de ikke vet, mot bare 19 prosent av de private advokatene og 29 prosent av de ansatte innenfor domstolene. Dette henger mest sannsynlig sammen med at de ansatte innenfor kriminalomsorgen sjeldnere benytter tolk enn andre.

Det er svært mange språk som nevnes som vanskelig å få tak i tolker på av en eller flere respondenter. Dette betyr at behovene og tilgjengeligheten vil variere etter hvor respondentene bor og jobber. Blant de språkene som ble nevnt av flest, finner vi arabisk, litauisk, albansk, aceh og romani.

Også i fokusgruppene var det flere som nevnte at det kunne være vanskelig å få tak i kvalifiserte tolker på enkelte språk, og at tilgjengeligheten til tolker på flere språk er særlig dårlig utenfor de store byene. En ansatt i friomsorgen mente dessuten at tolk-

ene var selektive med hensyn til hva slags tolkeoppdrag de tok på seg:

Jeg opplever at tolker ikke synes det er like lukrativt å tolke en time i kriminalomsorgen som tre dager i retten ...

Andre personer som kan oversette, har vært til stede

87 personer svarer at den viktigste årsaken til at de ikke har bestilt tolk, har vært at det var andre til stede som kunne oversette. I kapittel 4 så vi imidlertid at det i utvalget sett under ett er svært sjelden at familie, barn eller andre enn tolk brukes til å oversette. Unntaket er innenfor kriminalomsorgen. En representant fra friomsorgen sa at de sjelden bruker godkjente tolker i fengslene. Tolk brukes utelukkende i spesielle tilfeller, for eksempel dersom umyndige barn skal sone sin straff, og foreldrene skal få forklart hva barnet har gjort. Vanligvis brukte han ansatte som behersker de mest utbredte språkene, som tolker i disse tilfellene.

Har overvurdert siktedes/domfeltes/innsattes/vitners norskkunnskaper

Nesten like mange, 80 personer, svarer at de har unnlatt å bestille tolk fordi de har overvurdert norskkunnskapene til siktede/domfelte/innsatte/vitne. Dette var også et tema i fokusgruppene. Flere hadde opplevd at noen var tilsynelatende gode i norsk, men så viste det seg likevel at språkkunnskapene var for dårlige. Flere presiserte at det er lettere å misforstå hverandre enn man kan tro i utgangspunktet. En dommer i lagmannsretten mente at tolk kan være helt nødvendig i svært mange tilfeller, selv om en tiltalt eller et vitne snakker greit norsk. Det var stor enighet i gruppene om at det er bedre å bruke tolk en gang for mye enn en gang for lite.

Økonomiske hensyn

Bare 31 personer har oppgitt økonomiske hensyn blant de tre viktigste årsakene til at det ikke har blitt bestilt tolk til tross for behov. Om lag samtlige av disse arbeider

enten innenfor politi- og lensmannsetaten eller kriminalomsorgen.

Økonomiske hensyn var også tema i fokusgruppene. De aller fleste opplevde at det var budsjetter til å bruke tolk ved behov. Særlig syntes pris å være av underordnet betydning innenfor domstolene. En dommer i lagmannsretten sa det slik:

Pris er underordnet før det blir snakk om svært store saker. Da kan pris være viktigere. Det er uansett viktig å synliggjøre og prissette tolkebruk. Dette er en utfordring for IMDi.

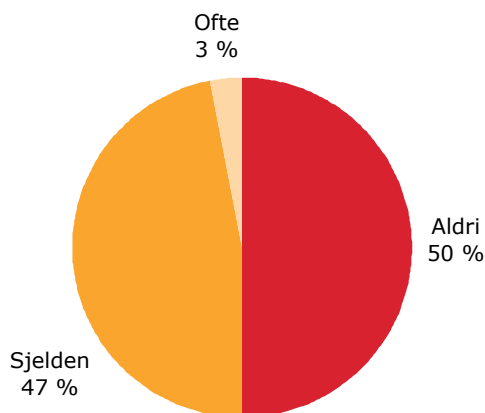
Det bør presiseres at domstolene her står i en særstilling. Det følger av domstolloven § 135 at retten har rett og plikt til å oppnevne tolk til rettsmøter dersom noen som ikke kan norsk skal ta del i møtet. Hvorvidt det oppnevnes tolk eller ikke i domstolene er ikke budsjettstyrt. Dersom vilkårene i loven er oppfylt, skal det oppnevnes tolk, og utgiftene dekkes over statsbudsjettet.

Siktede/domfelte/innsatte/vitne eller familien deres vil helst ikke bruke tolk

17 personer oppgir at en av de viktigste årsakene til at det ikke ble benyttet tolk, var at siktede/domfelte/innsatte/vitne eller familien deres helst ikke ville bruke tolk.

I fokusgruppene var de fleste svært tydelige på at det er den offentlige part som skal ta avgjørelsen om det skal brukes tolk eller ikke. Det kan imidlertid være flere årsaker til at en siktet/domfelt/innsatt eller vitne ikke ønsker å bruke tolk. I fokusgruppene ble det nevnt flere ulike årsaker: En årsak kan være et forsøk på å trenere saken. En annen årsak kan være at den siktede/domfelte/innsatte/vitne har oppgitt feil identitet og ikke vil avsløres av en tolk, for eksempel på dialekten. Det er dessuten, ifølge enkelte deltakere i fokusgruppene, mange engelskspråklige som selv mener at de har et godt nok språk, og derfor ikke har behov for tolk.

Figur 7.2 Hvor ofte opplever du at den siktede/domfelte/innsatte/vitne vegrer seg mot å bruke tolk pga. manglende tiltro til at tolken overholder taushetsplikten sin?
Tall i prosent (N = 811)

Flere i fokusgruppene hadde også opplevd at klienter ikke ville bruke tolk fordi de fryktet at vedkommende ikke ville overholde taushetsplikten. En tingrettsdommer fortalte dette:

Jeg husker for eksempel en barnevernsak. Familien ville ikke ha de vanlige tolkene. Det er et lite miljø. De var innstilte på å ha med en dame de kjente selv, som tolk. Men jeg oppnevnte en av de vanlige. En kvalifisert tolk gikk så god for den dama som familien hadde trukket inn. De tviler ofte på at tolkene overholder taushetsplikten sin ...

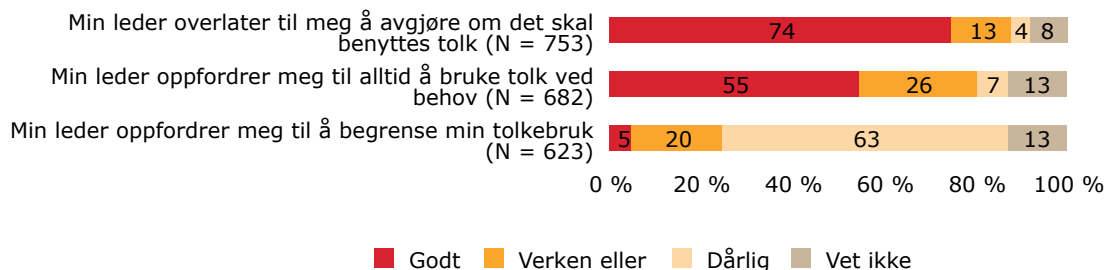
I figur 7.2 ser vi imidlertid at respondentene sjelden opplever at siktede/domfelte/innsatte/vitne vegrer seg mot å bruke tolk på grunn av manglende tiltro til at tolken overholder taushetsplikten sin. Bare 3 prosent svarer at dette skjer ofte.

Overordnede oppfordrer til å ikke bruke tolk så ofte

Vi spurte respondentene i hvilken grad de opplevde at overordnede la føringer på deres tolkebruk.

Figur 7.3 viser at overordnede i stor grad overlater til den ansatte å avgjøre om det skal benyttes tolk i en gitt situasjon. Over halvparten av respondentene oppgir også at den overordnede oppfordrer til alltid å

Figur 7.3 Respondentenes opplevelse av hvorvidt ulike påstander om føringer fra overordnede på egen tolkebruk stemmer med situasjonen ved arbeidsstedet. Tall i prosent

bruke tolk ved behov. Bare 5 prosent svarer at lederen aktivt oppfordrer til å begrense tolkebruken. Det er de ansatte innenfor kriminalomsorgen som i minst grad kjenner seg igjen i at lederen overlater til dem selv å avgjøre om det er behov for tolk, og at leder alltid oppfordrer til å bruke tolk ved behov. Det er også her andelen som mener at leder oppfordrer til å begrense tolkebruken, er størst, selv om det er svært få også innenfor kriminalomsorgen som mener dette gjenspeiler virkeligheten. Motsatt er det slik at dommere og påtalemyndigheten i størst grad opplever autonomi i forbindelse med behovsavgjørelse og bestilling av tolk, og i minst grad opplever at en overordnet ber om at tolkebruken begrenses.

Andre årsaker

Av de som oppgir en eller flere årsaker til at de ikke har bestilt tolk ved behov, er det bare litt over 1 prosent som svarer at tidligere erfaringer med dårlige tolker er årsaken til at de ikke har bestilt tolk. 10 personer svarer at tolk ikke har blitt benyttet fordi de synes det er vanskelig å finne en tolk de kan stole på. Hva som ligger i dette kommer ikke klart frem. Det kan dreie seg om helt spesielle saker, der utvalget av tolker har vært svært begrenset, og der til liten til de potensielle tolkene ikke har vært til stede. Seks personer har svart at bruk av tolk gjør kommunikasjonen vanskeligere, og at de derfor ikke har benyttet tolk ved behov. Det er mulig å tenke seg at det å ha behov for tolk kan få en klient til å fremstå som mindre ressurssterk og gjennom dette påvirke saksbehandlingen for vedkommende

i negativ retning. Det var imidlertid bare tre respondenter som svarte at bruk av tolk svekker saken til siktede/domfelte/innsatte/vitne, og at det derfor ikke hadde blitt benyttet tolk. Dette ble derfor ikke trukket frem som noen aktuell problemstilling i fokusgruppene.

Oppsummering

Tre av fire svarer at de har benyttet tolk i halvparten eller flere av de tilfellene der det har vært behov for det. Det er imidlertid en betydelig andel som ikke benytter tolk i alle tilfeller der det foreligger en språkbarriere. Den viktigste årsaken som oppgis, er at det er vanskelig å skaffe tolk ved akutt-situasjoner. Dette kan ha sammenheng med dårlig tilgjengelighet av tolker på enkelte språk. Nesten halvparten av respondentene opplever at det er vanskeligere å få tak i tolketjenester på visse språk enn andre. Blant de språkene som nevnes som vanskelig tilgjengelig av flest, er arabisk, litauisk, albansk, aceh og romani. Andre årsaker til at det ikke har blitt bestilt tolk til tross for behov, er at andre som kan oversette, har vært til stede. Særlig er dette utbredt innenfor kriminalomsorgen. Det er også slik at enkelte overvurderer siktedes/domfeltes/ innsattes eller vitnes norskkunnskaper, og dermed ikke har bestilt tolk.

8 Konsekvenser av manglende bruk av tolk

I dette kapittelet skal vi se på hvordan respondentene vurderer betydningen av bruk av tolk innenfor denne sektoren, og hvilke konsekvenser manglende tolkebruk kan ha. Vi vil også gå inn på hva som kunne gjort det lettere å bruke tolk oftere.

Negative konsekvenser av manglende tolkebruk

Vi stilte respondentene spørsmål om i hvilken grad de var enige i at manglende tolkebruk har en del negative konsekvenser. Figur 8.1 viser andelen som i ganske stor grad eller stor grad er enig i at manglende tolkebruk kan ha negative konsekvenser på ulike områder.

Figuren viser at det er stor enighet om at det å ikke bruke tolk kan ha svært mange uheldige konsekvenser. Åtte av ti mener at manglende tolkebruk kan føre til at siktede/domfelte/innsatte/vitne ikke får formidlet forhold som er relevante for saken, at rettssikkerheten svekkes, at kvaliteten på samarbeidet svekkes, og at fagpersonens mulighet til å gjøre en faglig forsvarlig jobb

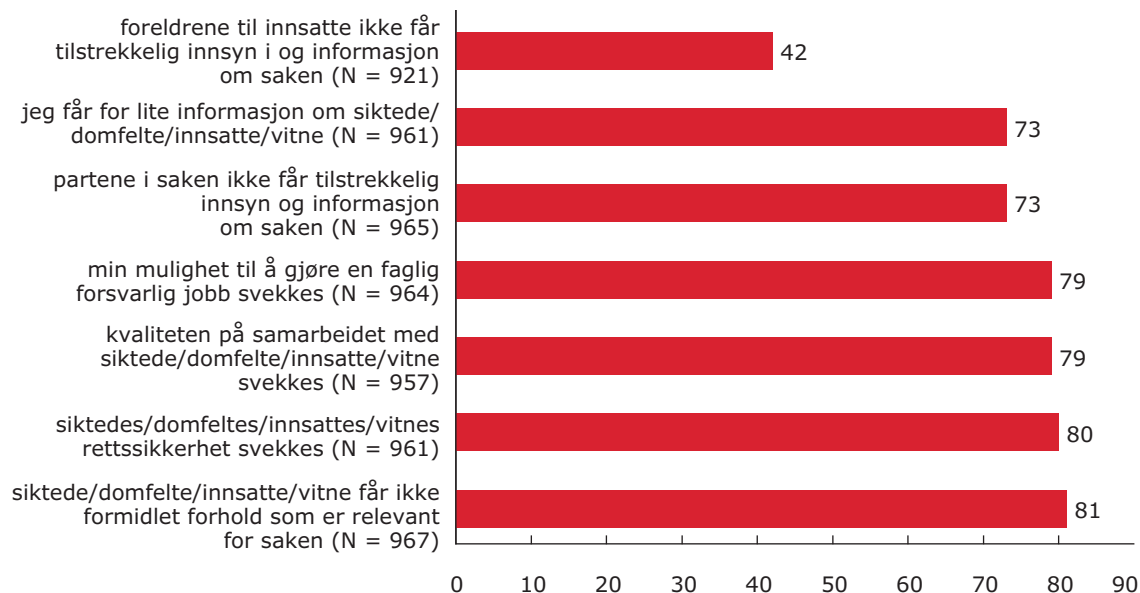
reduseres. I overkant av syv av ti mener det vil redusere fagpersonens kjennskap til klienten og klientens mulighet til å få tilstrekkelig informasjon og innsyn i saken sin. Fire av ti sa seg også enig i at manglende tolkebruk vil redusere foreldrene til innsattes innsyn i og informasjon om saken.

Risikoen for gale avgjørelser er til stede i domstolene og kan få alvorlige følger for den det gjelder. Deltakerne i fokusgruppene var enige i at tolkebruk er særdeles viktig innenfor rettsvesenet, både for å ivareta tiltaltes rettssikkerhet og for å skape trygghet. En tingrettsdommer mente at rettssikkerheten ikke var sikret selv med bruk av tolk:

Vi går nok glipp av noe selv med bruk av tolk.

Flere poengterte betydningen av å bruke tolk i alle ledd i straffesakskjeden, slik at sakene ikke vokste seg større enn nødvendig. En dommer i tingretten sa det slik:

Figur 8.1 Andel som i ganske stor eller stor grad er enig i at manglende tolkebruk kan ha en del negative konsekvenser. Tall i prosent.

Jeg hadde en trygdesak som ble langt mer omfattende enn nødvendig. Det ble lest opp samtaler klienten hadde hatt med trygdemyndighetene. I disse samtalene hadde det ikke blitt brukt tolk. Dette førte til at saken ble svært lang.

En lagdommer pekte på at mangelfull bruk av tolk kan få store økonomiske konsekvenser, i tillegg til at tilliten til rettsapparatet settes på spill:

Kostnadene kan bli store dersom hele prosessen må gjøres en gang til på grunn av manglende bruk av tolk. Tillit til rettssystemet i Norge står sterkt. Den som dømmes, må ikke kunne ha noe å si på dette med sakens belysning.

En fengselsansatt trakk frem de mer sosiale aspektene ved manglende tolkebruk. Hun fremhevet hvor tøft det kan være å sitte i fengsel. Å bruke tolk i de tilfellene det er behov for det, vil slik hun ser det, kunne være med på å begrense skadevirkningene av et fengselsopphold.

Som vist i kapittel 4, mener nesten 20 prosent av de spurte at det er et underforbruk av tolk ved sitt arbeidssted. Dette temaet ble også diskutert i fokusgruppene, der flere av deltakerne mente at det var et underforbruk av tolk innenfor hele rettsvesenet. Blant dommerne var det også enighet om

at det hender at avgjørelser som er fattet i tingretten, kan være feil, og at dette skyldes misforståelser på grunn av manglende språkforståelse. Likevel er det ifølge en lagdommer svært sjelden at det prosederes på dette, og at manglende språkforståelse brukes som grunnlag for klage.

Hva kan gjøre det lettere å bruke tolk?

Vi spurte hva som kunne gjøre det lettere å bruke tolk i større grad ved behov.

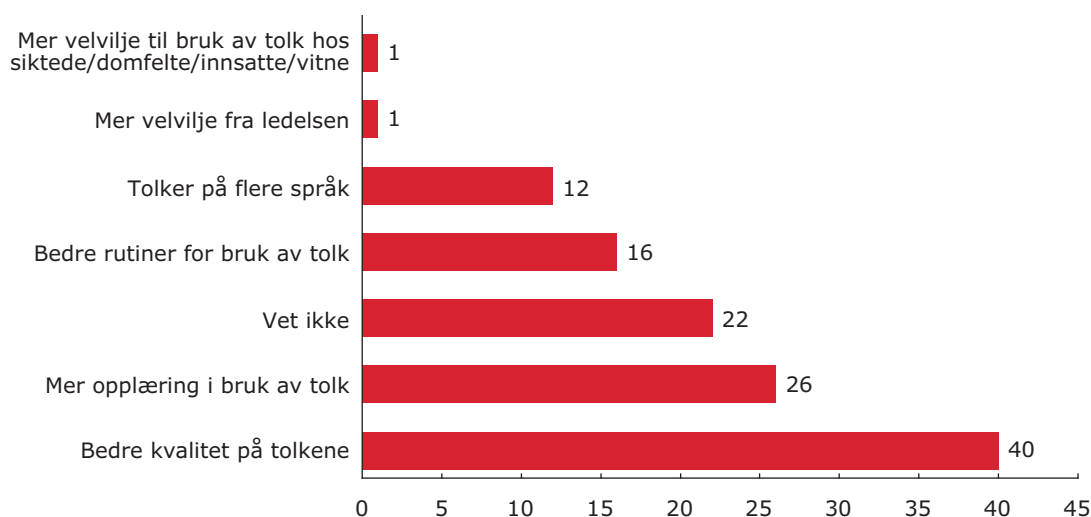
Fire av ti mener at bedre kvalitet på tolkene ville gjort det lettere å bruke tolk oftere. Likevel er det, som vi har sett, bare én av ti som svarer at de har opplevd at en sak eller et møte har vært vanskelig å gjennomføre på grunn av tolkens manglende kvalifikasjoner.

Én av fire ønsker seg mer opplæring i bruk av tolk. De fleste deltakerne i fokusgruppene etterspurte også mer og grundigere opplæring i bruk av tolk. Når vi spurte om opplæring og opplæringsbehov i fokusgruppene, svarte en politiansatt følgende:

Finnes det noen opplæring i bruk av tolk?

En dommer i lagmannsretten mente på sin side at det i dag finnes en mengde opplæringskurs og liknende, men at den største utfordringen er å få de ansatte innenfor rettsvesenet til å skjønne at de har behov for slik opplæring.

Figur 8.2 Hva mener du ville gjort det lettere for deg å bruke tolk? Tall i prosent (N = 1029)

Dommerstanden kan være en utfordring her. De vil ikke innrømme at de har behov for opplæring. I startkurset for nye dommere burde det vært en bit om bruk av tolk. Et tre-timers kurs for eksempel kunne slått litt an.

Så mange som 22 prosent vet ikke hva som kunne gjort det enklere å bruke tolk. 16 prosent mener at bedre rutiner for tolkebruk ville gjort det lettere å bruke tolk, mens i overkant av 10 prosent mener noe av løsningen ligger i å få utdannet flere tolker på flere språk.

Disse poengene var også gjengangere i fokusgruppene. Det var bred enighet om behovet for en god og solid tolkeutdanning og flere tolker på flere språk. En av deltakerne påpekte problemet med at tolkene har gjennomgående dårlige arbeidsforhold og uforutsigbar inntekt:

Det skjer jo ofte at en tolk innkalles til en sak. Så skjer det kanskje at saken utsettes. Tolken har satt av dagene til denne jobben og synes han får for dårlig betalt.

Det at tolkene har dårlige arbeidsforhold, mente flere bidro til at det var vanskelig å rekruttere nok tolker av god kvalitet.

Flere ønsket seg mer opplæring i bruk av tolk. I tillegg var det flere av deltakerne i fokusgruppene som pekte på betydningen av ryddigere forhold, klarere retningslinjer og mer lovregulering på tolkefeltet.

Oppsummering

Det er stor enighet blant respondentene, på tvers av arbeidssteder, om at det å ikke bruke tolk ved behov kan ha mange uheldige konsekvenser, som at saker ikke blir tilstrekkelig opplyst, at rettssikkerheten svekkes, at de involverte i en sak samarbeider dårligere, og at mulighetene for å gjøre en faglig forsvarlig jobb svekkes. Også i fokusgruppene kom det frem at tolkebruk innenfor rettsvesenet er særdeles viktig, både for å ivareta tiltaltes rettssikkerhet og for å skape trygghet. Flere mente imidlertid at det er et underforbruk av tolk innenfor deler av rettsvesenet. Det at det utdannes flere tolker som holder god kvalitet, og at de ansatte innenfor ulike deler av straffesaksjeden får mer opplæring i bruk av tolk, trekkes frem som de viktigste virkemidlene for å øke tolkebruken.

Referanser

Andenæs, K., Papendorf, K., Nilsen, A.B., Gotaas, N. (2000): *Kommunikasjon og rettssikkerhet: utlendingers og språklige minoriteters møte med politi og domstoler*. NIBR og Universitetet i Oslo.

Fiva, Hilde (2006): *In Other Words. A study of interpreting and power in Oslo*. Masteroppgave. Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo

IMDi-rapport 5-2008 *Bruk av tolk i barnevernet*

IMDi-rapport 6-2007 *Fastleger og tolketjenester*

Justis- og politidepartementet, 2005: *Rett til tolk. Talking og oversetting i norsk straffeprosess*

Kriminalstatistikk 2005, Statistisk sentralbyrå, Oslo–Kongsvinger

Nilsen, Anna Birgitta (2005): *Flerspråklig kommunikasjon i rettssalen: en kasusstudie av en flerspråklig rettsforhandling*. Oslo, Unipub forlag

Utlendingsdirektoratet (1997): *Retningslinjer for god tolkeskikk*

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet

Postadresse: Postboks 8059 Dep, 0031 Oslo

Besøksadresse: Tollbugata 20, 0152 Oslo

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 24 16 88 01

E-post: post@imdi.no

Bestilling av rapporter: bestilling@imdi.no

Pressetelefon: 917 55 351, e-post: presse@imdi.no

www.imdi.no

IMDi regionale enheter:

IMDi Indre Øst

Storgt. 10, 6. etg., Postboks 1253, 2806 Gjøvik

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 61 17 08 95

IMDi Midt-Norge

Peter Egges plass 2 (inngang Kjøpmannsgata),

7005 Trondheim

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 73 89 24 31

IMDi Nord

Havnegata 28 (inng. t. høyre), Postboks 83, 8502 Narvik

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 76 96 58 38

IMDi Sør

Slottsquartalet, Tordenskjoldsgate 9

Postboks 647, 4666 Kristiansand

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 38 02 04 80

IMDi Vest

Sandbrogaten 5-7, Postboks 159 Sandviken, 5812 Bergen

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 55 30 09 88

IMDi Øst

Tollbugata 20, Postboks 8059 Dep, 0152 Oslo

Telefon sentralbord: 24 16 88 00

Telefaks: 24 16 88 01

978-82-92757-94-9

9 78-82-92757-949

